

המכללה לביטחון לאומי
מחזור מ"ז, 2019-2020

קווים מנחים
לישות כלכלית מתפקדת בעזה

מגישים:

סימונה הלפרין ת.ז. 016952756

נדב תורג'מן ת.ז. 034831149

חיים מלכי ת.ז. 031948821

מנחה אקדמי: פרופ' שלמה חסון

מדריך מלווה: עמירם יקירה

מאי 2020

תודות

מבקשים להודות מקרב לב למנחה, פרופ' שלמה חסון, על ההכוונה, הסיוע, הליווי והזמינות לאורך כל הדרך. ניסיונו הרב וההיכרות המעמיקה עם נושא המחקר תרמו רבות לעבודה זו.

תודה למדריך המלווה עמירם יקירה, על הסיוע והליווי בתהליך אישור הצעת המחקר ולאורך העבודה בכלל.

תודה לד"ר אורנה קזמירסקי, אוריינית המכללה לביטחון לאומי, שהערותיה הנבונות במהלך העריכה הלשונית סייעו לדייק את המסר ולהביעו כראוי.

תודה מיוחדת לד"ר ענת חן, מידענית המכללה לביטחון לאומי, על הליווי בתהליך הכתיבה, בהידוק הרעיונות לכדי עבודת מחקר בצוות ובאיתור ביבליוגרפיה ומקורות רלבנטיים. סיועה לאורך כל הדרך לא יסולא בפז.

נדב תורג'מן, חיים מלכי וסימונה הלפרין

תוכן העניינים

1	מבוא
3	פרק ראשון: עזה כישות כלכלית מתפקדת
4	א. עזה כישות מדינית
5	ב. עזה כשחקן תת מדינתי
7	ג. עזה כישות כלכלית
9	פרק שני: עזה יש רק אחת, השוואת עקרונות דומים בין עזה לבין מדינות בעולם
9	א. האיטי - מדינה אשר כלכלתה מבוססת על סיוע חוץ וארגוני צדקה
11	ב. מקרה בוחן איחוד גרמניה - האם כל שיפור במוסדות הממשל יוביל לשגשוג כלכלי?
12	ג. בוסניה הרצגובינה - האם קיומן של שתי ממשלות, שתי טריטוריות שתי ישויות הינן מכשלה לכלכלה
13	פרק שלישי: ההתמודדות המדינית והכלכלית של עזה בעת משבר הקורונה
22	פרק רביעי: רצועת עזה – שחקנים ואינטרסים
22	א. רקע
25	ב. ישראל: מדיניות ואסטרטגיה
31	ג. שלטון חמאס ברצועה: שחקנים, אינטרסים ומתחים
34	ד. גורמים פלסטיניים נוספים
35	ה. מעורבות בינלאומית ביחס לעזה
40	ו. סיכום
42	פרק חמישי: סיוע בינלאומי לעזה: תכניות ואתגרים
42	א. תכניות השיקום והסיוע לרצועת עזה
49	ב. מנגנונים והסדרים כלכליים קיימים
53	ג. האתגרים והמענים לעזה
57	ד. פרדוקס הסיוע ושיקום עזה
65	ה. סיכום
68	סיכום – קיום מנחים לישות כלכלית מתפקדת בעזה
75	רשימת מקורות
84	רשימת לוחות תרשימים ותמונות

מבוא

מטרת עבודה זו היא להציע קווים מנחים להקמת ישות כלכלית מתפקדת בעזה. הנחת העבודה של מחקר זה היא שפיתוח כלכלי מוביל לפיתוח מדיני ויצירת מוסדות מתפקדים יציבים, בעלי אופי דמוקרטי, כפי שמראים מחקרים המאוששים את תיאוריית המודרניזציה.

כישלון המשא ומתן המדיני בין ישראל לפלסטינים בטאבה, בינואר 2001, שהתקיים על בסיס מתווה קלינטון (מתווה קלינטון, 2000) כהמשך ישיר לשיחות המנהיגים בין אהוד ברק ליאסר ערפאת בקמפ דייוויד בקיץ 2000, הסתיים בהצהרה משותפת שעיקרה – הודאה באי הסכמה. זאת, ימים ספורים לפני הבחירות בישראל, שהתקיימו בפברואר 2002, והקמת הממשלה בראשות אריק שרון.

בעקבות כישלון זה התגבשה בקרב ממשלת ישראל ההבנה שאין יכולת באותו שלב להגיע להסדר כולל שמשמעותו תום הסכסוך – הכרה אשר באה לידי ביטוי בהחלטת הממשלה בדבר ההתנתקות: "מדינת ישראל מאמינה כי עליה לפעול לשיפור המציאות הנוכחית. מדינת ישראל הגיעה למסקנה כי אין כיום שותף פלסטיני מולו ניתן להתקדם בתהליך שלום דו-צדדי". (מפת הדרכים, 2003). מדינת ישראל אימצה אסטרטגיה חד צדדית של תכנית ההתנתקות - פינוי מלא הן של הישובים ברצועת עזה (תכנית ההתנתקות כללה פינוי ארבעה ישובים בצפון השומרון, אך בעבודה זו לא נעסוק באזור יהודה ושומרון), והן של הנוכחות הצבאית ביטחונית – כולל מציר פילדלפי בדרום הרצועה.

תכנית ההתנתקות גובשה בימים שבראש הרשות הפלסטינית עדיין עמד יאסר ערפאת, ויצאה לפועל בקיץ 2005 כשבראש הרשות עמד הנשיא מחמוד עבאס (אבו מאזן), שנבחר לתפקידו בינואר 2005, בבחירות האחרונות שהתקיימו לנשיאות הרשות הפלסטינית. התכנית יצאה לפועל כתכנית חד צדדית של ישראל, המתבססת, בין היתר, על עקרונות מפת הדרכים וההערות הישראליות למפת הדרכים (הערות ישראל למפת הדרכים, 2003), כמו גם הסכמות וחילופי המכתבים בין ראש הממשלה, אריאל שרון ונשיא ארצות הברית ג'ורג' בוש (חילופי המכתבים בין אריאל שרון לנשיא ג'ורג' בוש, 2004). כך כתב שרון לנשיא ג'ורג' בוש ב-14.4.2004:

כפי שהצהרת, מדינה פלסטינית לעולם לא תקום באמצעות טרור, והפלסטינים חייבים להיאבק בצורה עקבית בטרור ולפרק את תשתיותיו. יתרה מכך, נדרש מאמץ רציני לבונן רפורמה אמיתית, דמוקרטיה וחירות, כולל מנהיגים חדשים שאינם מעורבים בטרור... משהגענו למסקנה כי בזמן הנוכחי, אין שותף פלסטיני שעמו ניתן להתקדם בדרכי שלום לקראת הסדר, ומאחר והקיפאון הנוכחי אינו מסייע להשגת היעדים המשותפים, החלטתי ליזום תהליך של התנתקות הדרגתית, בתקווה לצמצם את החיכוך בין ישראלים ופלסטינים. תכנית ההתנתקות נועדה לשפר את ביטחון ישראל ולייצב את המצב המדיני והכלכלי. היא תאפשר לנו לפרוס את כוחותינו באופן יעיל יותר, עד שיבשילו התנאים ברשות הפלסטינית ליישום מלא של מפת הדרכים (...). יתרה מכך, התכנית תחייב שורה של צעדים שיש בהם הפוטנציאל לשפר את מצבה של הרשות הפלסטינית, בתנאי שתשכיל לנצל את ההזדמנות הזו. יישומה של תכנית ההתנתקות טומן בחובו את הסיכוי לעודד

שינויים חיוביים בתוך הרשות הפלסטינית, שעשויים ליצור את התנאים ההכרחיים לחידוש המו"מ הישיר. (ההדגשות – של המחברים)

השאיפה שההתנתקות תוביל הן שקט לדרום ישראל, הן אופק לתושביה הפלסטינים של הרצועה ופיתוח רצועת עזה, התרסקה תוך זמן קצר על מזבח המציאות. עליית החמאס לשלטון בעקבות הבחירות לרשות המחוקקת הפלסטינית, וסילוקה האלים של הרשות הפלסטינית משטח הרצועה, כולל הוצאה להורג של רבים מקרב הפקידות הבכירה, יצרו נתק בין הרצועה לרשות הפלסטינית ברמאללה. עזה התנהלה מאז 2007 תחת שלטון החמאס, ארגון טרור המשמש גם ריבון דה פקטו בשטח, שנכשל באופן מתמשך בתפקידו כריבון - בניית כלכלה מתפקדת ואספקת שירותים ממשלתיים - כינוך, בריאות וכיו"ב - לכ- 1.9 מיליון תושבי עזה והוצאתם ממעגל העוני.

בעבודה ייערך ניסיון להציע קווים מנחים לכינון ישות כלכלית מתפקדת ברצועת עזה תחת האילוצים במציאות הקיימת (שליטה של חמאס, נתק חלקי מהרשות הפלסטינית). כמו כן, ננסה לגבש את העקרונות לישות כלכלית מתפקדת בעזה, ולקבוע את הפרמטרים שנותנים מענה לאינטרסים הישראליים בכינון ישות מתפקדת ובת קיימא בהיבט המדיני - כלכלי בעזה.

העבודה תנסה לענות על השאלות הבאות:

- א. מהם הפרמטרים והתנאים לכינון ישות כלכלית מתפקדת בעזה?
- ב. עד כמה רצועת עזה בשליטת החמאס עונה בפועל על הקריטריונים של ישות מדינית כלכלית, ומה נדרש על מנת להפכה לישות כלכלית מתפקדת ובת קיימא?
- ג. איך ניתן לשפר את המערכות המתפקדות כיום ברצועה על מנת להפוך את עזה לישות כלכלית מתפקדת?
- ד. מהם המערכות והמנגנונים הקיימים והנדרשים?
- ה. מהם האינטרסים של ישראל והמנגנונים להבטחתם במהלך כינון ישות כלכלית מתפקדת בעזה?

זהו מחקר איכותני, המתבסס על ספרות מקצועית שנכתבה, מחקרים ועבודות ממכוני מחקר ועבודות מטה של גופים ממשלתיים (משרד החוץ, מתפ"ש ועוד), כמו גם עבודות של גופי סיוע ומדינות תורמות ומעורבות. כמו כן, נערכו ראיונות עומק עם אישים רלבנטיים - ישראלים וזרים.

מבנה העבודה

בעבודה זו ארבעה פרקים מלבד המבוא והסיכום. בפרק הראשון נמשיג ונגדיר את עזה כישות כלכלית מתפקדת. בפרק השני נסקור מקרי בוחן רלוונטיים. בפרק השלישי נתבונן על עזה והתמודדותה במישור הכלכלי והרפואי עם מגפת הקורונה. בפרק הרביעי נסקור את השחקנים המרכזיים ואת האינטרסים והזיקות ביניהם. בפרק החמישי נביא את תכניות הפיתוח הקיימות לרצועה, את האתגרים והמענים לסוגיה, ואת הסיבות לאי הצלחת תכניות הסיוע להפוך את עזה לטריטוריה מתפקדת כלכלית.

מחקר זה מתמקד ברצועת עזה, ולפיכך לא נעסוק ברעיונות להסדרה ולטיפול ביהודה ושומרון, וביחסים עם הרשות הפלסטינית ביהודה ושומרון. העבודה אינה מתיימרת להניח תכנית פעולה מפורטת לפתרון המצב בעזה, אלא להציע קווים מנחים לקראת כינון ישות כלכלית מתפקדת.

פרק ראשון: עזה כישות כלכלית מתפקדת – המשגה

השאלה האם עזה והשלטון המונהג בה על ידי החמאס מהווים ישות מדינית וישות כלכלית מתפקדת אינה שאלה תאורטית בלבד. שהרי היא עומדת למבחן מעשי יום יום, ואף נוגעת לכל תחומי הביטחון הלאומי.

שורות אלה נכתבות בעיצומו של המשבר הפוקד את העולם – מגפת נגיף הקורונה. מיד עם תחילת המשבר היה ברור שהוא יעמיד למבחן את תפקודו של השלטון בעזה מכל הבחינות. אין כמו שעת משבר זו, כדי לבחון בה את הסיכויים והסיכונים של המצב הנוכחי בעזה. שר הביטחון, נפתלי בנט התנה את הכנסת הציוד הרפואי לעזה בזמן מגפת הקורונה בשחרור החיילים שבעזה. בתגובה סינוואר, מנהיג חמאס ברצועה, צייץ בטוויטר את הדברים הבאים: "איננו זקוקים לדבר מהכיבוש, וברצועת עזה יש לנו מוחות וכוח רצון. כאשר נצטרך מכונות הנשמה, אני אומר לבנט, אנו נגרום לשישה מיליון מתנחלים ישראלים להפסיק לנשום. כאשר עמנו יהיה זקוק למכונות הנשמה אנו ניקח ממך את מה שצריך דמי חסות (ח'אוה) ותדע שאנו מסוגלים" (מתוך אתר YNET 2/4/2020 " סינוואר מאיים")

תרשים מס' 1: עזה מחוברת למכונת הנשמה בדמות רקטה.

מקור: קריקטורה של הפלסטיני עלא'

'עזה המחוברת למכונת הנשמה' היא מעין מטאפורה, שבאמצעותה ניתן להבין את מעמדה יוצא הדופן מבחינה כלכלית ומדינית. מה היא ישות מדינית מתפקדת? מה הקריטריונים? האם שלטון חמאס בעזה עומד בקריטריונים? האם לסימן הניצחון שמסמן החולה השוכב במיטה יש אחיזה

במציאות? האם עזה תוכל להתנתק אי פעם ממכונת ההנשמה ותעבור לנשום באופן עצמאי, ואם כן במה הדבר תלוי?

חזון המדינה הפלסטינית העתידית, המצוטט תדיר, עוסק במדינה ריבונית, בעלת כלכלה משגשגת. המרכיב הכלכלי הוא בסיסי כדי להבטיח ישות שכזו. יסודות בני קיימא מבחינה כלכלית הם קרש הקפיצה בדרך לפתרון של קיום ישות מדינית מתפקדת. ואולם הפער בין החזון למציאות הוא רב. חוקרים שונים רואים את שלטון חמאס בעזה, מאז השתלט הארגון על הרצועה בשנת 2007 ככישלון מדינתי וכלכלי. את ההסבר העיקרי מייחסים לארבעת ה-פ: פאודה (כאוס), פתנה (שסעים פנימיים עמוקים), פלאתן (היעדר חוק וסדר) ופאסד (שחיתות). הטענה היא, כי דפוסים אלה קיימים בכל שטחי הרשות ולא רק בעזה, אך לאחר 2007 הם התגברו ייזנשטט, 2007).

א. עזה כישות מדינית:

בטרם נגדיר מהי ישות מדינית והאם עזה היא ישות מדינית מתפקדת? עלינו להבין מהי מדינה / ישות כושלת.

מדינה כושלת מוגדרת ומאובחנת ככזו בהתייחס למשילות מוגבלת, או להיעדרה. רפיון המשילות נובע מחולשה בולטת של השלטון המרכזי ומהיעדר מונופול של המדינה על הפעלת הכוח. המושג 'משילות' משקף את איכות התפקוד של המוסדות המדינתיים מכוח היגיון מדינתי, המאפשר למדינה לספק ביטחון (פנימי וחיצוני), חוק וסדר, בריאות וחינוך, לתפעל כלכלה ולממש את ריבונותה.

מאפיין בולט ומשמעותי נוסף של מדינות כושלות הוא פילוג אתני ודתי והיעדר אתוס לאומי מלכד. מייקל הדסון מגדיר זאת כפרגמנטציה פוליטית על בסיס זהות — שהיא בעיניו משתנה אשר בשילוב עם כישלון תפקודי של המוסדות המדינתיים מוביל לכישלון מדינתי. בשטחיהן ומתוכן פועלים ארגונים המצליחים לייצא אלימות וטרור למדינות מבוססות ומתפקדות ולחולל אי יציבות גלובלית. (מיכאל וגוזינסקי, 2016)

מהי ישות מדינית?

באמנת מונטווידאו (1933) נקבע כי ישות יכולה להיחשב כמדינה ריבונית אם יש לה: אוכלוסייה קבועה, טריטוריה מוגדרת, שלטון אפקטיבי, יכולת לנהל קשרי חוץ, ריבונות בלעדית. מכאן, עולה השאלה: האם שלטון חמאס בעזה הוא למעשה ישות מתפקדת המקיימת את התנאים המוזכרים באמנת מונטווידאו?

על פי מילון המושגים, שמציע מכון 'ראות' נראה שישות מדינית מתפקדת היא ישות בעלת מעמד משפטי (במשפט הבין-לאומי) של חברה בעלת סממנים לאומיים, אשר מאורגנת מוסדית (ברמה כזו או אחרת), השואפת לעצמאות והכרה במעמדה כמדינה, אשר מעמדה המדיני העתידי כמדינה ריבונית מלאה, הוכר על ידי חברות וגופים רלוונטיים בקהילה הבינלאומית ובראשם האו"ם (ראות, 2005).

קיימות שתי גישות משפטיות, על פיהן ניתן לבחון את מעמדה של ישות מדינית: הגישה על פיה מדינה נוצרת בעקבות עמידתה ההצהרתית (The Declarative Approach) בתנאים שנקבעו באמנת

מונטווידאו והכרה בין-לאומית בה, והגישה הקונסטיטויטיבית (The Constitutive Approach) – על פי גישה זו, ההכרה הבינלאומית בישות מדינית כמדינה ריבונית מספיקה ואין הכרח שיתמלאו התנאים שנקבעו באמנת מונטווידאו (ראות, 2005).

ככלל, ניתן לומר כי בעזה לא מתקיימים מאפיינים של ישות מדינית. תחילה ומעל הכול עזה היא חלק מהישות הפלסטינית. עזה אינה עומדת בפני עצמה ובכל הסכם או תהליך מדיני עזה ויהודה ושומרון יידונו יחדיו תחת ממשלה מאוחדת. סביר להניח, שלא יוקמו שתי מדינות פלסטיניות: אחת בראשות חמאס והשנייה בראשות אש"ף. לכן כל שיח בנושא הישות המדינית הפלסטינית מוכר בעולם ובאוי"ם כממשלתו של מחמוד עבאס, אשר מושבה ברמאללה. ממשלת החמאס בעזה אינה זוכה להכרה בינלאומית, וכמעט אינה מנהלת קשרי חוץ, פרט לתורכיה, ועל כן אינה עונה על קריטריון נוסף כישות מדינית והוא ההכרה הבינלאומית.

בנוסף, נראה כי אין לשלטון החמאס בעזה את מלוא הסמכויות הריבוניות וחסרים לו סממנים מדיניים מרכזיים. הקהילה הבין-לאומית, ובראשה האוי"ם, קבעה כי עזה עתידה להפוך לחלק ממדינה ריבונית פלסטינית, ולכן היא אינה נהנית מן הסטטוס של ישות מדינית.

ב. עזה כשחקן תת מדינתי:

מה, אם כן, יכולה להיות ההגדרה שמתאימה לתיאור שלטון חמאס בעזה? כנראה שנזדקק למושג נוסף.

שחקן תת מדינתי - בספרות המחקרית מוכרות כמה הגדרות למונח "שחקן תת מדינתי". כאמירה כללית ניתן לומר ששחקן תת מדינתי פועל כישות לא ריבונית המפעיל עוצמות פוליטיות, כלכליות וחברתיות משמעותיות, והמשפיעה ברמה הלאומית והרמה הבין לאומית. לרוב פועל באזור טריטוריאלי מסוים (La Porte, 2012)

ניתן להבחין בין שני סוגי שחקנים תת מדינתיים: הראשון הוא השחקן התת מדינתי בעל הזיקה לטריטוריה. השני הוא השחקן התת מדינתי, שאין לו זיקה גיאוגרפית מובהקת ושאחריותו כלפי האזרחים בשטחים שבשליטתו מוגבלת עד לא קיימת. שחקן תת מדינתי ללא טריטוריה נתפס כחסר עכבות וכמי שנשען פחות (בהשוואה לארגונים התת מדינתיים ללא טריטוריה בשליטתם) על תמיכת האוכלוסייה שבסביבתה הם פועלים. אם כך, שלטון חמאס הינו שלטון תת מדינתי בעל טריטוריה מובחנת. שאלת הטריטוריה היא מרכזית וקריטית להגדרה של חמאס כשחקן תת מדינתי ויש להבינה לעומק.

טריטוריה הינה מושג פוליטי משתנה, המבטא אסטרטגיה פוליטית. גבולותיה ומשאביה של הטריטוריה נמצאים בשליטת אנשים (בשונה מהאזור שבו הגבולות והמשאבים בדרך כלל אינם נשלטים על ידי אנשים. לכן, כל הטריטוריות הן אזורים אבל לא כל האזורים הם טריטוריות). טריטוריה כוללת ארבעה ממדים:

ממד חברתי - אנשים מיישבים טריטוריה באופן קולקטיבי.

ממד פוליטי - קבוצות אשר מנסות כל העת להגדיל את כוחן ומקומן.

ממד תרבותי - משמרת זיכרון קולקטיבי היסטורי ותרבותי.

ממד קוגניטיבי - תפיסות ממשל ואידיאולוגיות, שהתפתחו לאורך ההיסטוריה באשר לטריטוריה מסוימת.

ארבעת הממדים של הטריטוריה מאפשרים לה לעמוד במרכזם של תהליכי זהות קולקטיביים ואישיים. כלומר, להיות חלק מהסיפור האישי והלאומי וחלק מההגדרה העצמית הקולקטיבית של עם או אומה. גבולות הטריטוריה אינם קבועים. קונפליקטים בינלאומיים בנושאי גבולות פחתו מאוד מאז שנות התשעים של המאה הקודמת וגבולות המדינה במקרים רבים פתוחים יותר מאשר בעבר, אולם, הגבולות עצמם והטריטוריה עדיין מהווים מכשירים רבי עוצמה וחשיבות בידי הטריטוריאליזם. לדוגמה, באמצעותם המדינה שולטת ושומרת על האינטרסים שלה. (פורום המומחים לאזורים, ג'וינט ישראל, 2018).

מבחינות רבות חמאס, על אף היותו ארגון טרור הוא שחקן תת מדינתי שיש לו השפעה על אוכלוסייה מקומית בטריטוריה מסוימת. הוא פועל במערכת שלטון, השונה מזו המוכרת במסגרות מדינתיות. שלטון חמאס בעזה לא מבוסס על אמון, הנוצר על ידי מערכת חוקית או חוזה רשמי בין מנהיג לאזרחים, אלא על ידי מערכת לא רשמית של מנהגים מסורתיים וכללים מוסריים. שחקנים לא מדינתיים מאופיינים כשחקנים רציונליים, שמקבלים החלטות אסטרטגיות כדי לממש את האינטרסים שלהם. הם מפעילים מנגנוני ביטחון ומודיעין לצד מנגנונים ומוסדות המספקים שירותים אזרחיים, כלכליים ומשפטיים. חלקם מבוססים על דת או על מנהגים, למשל מערכת משפט המבוססת על השריעה או על מועצה שבטית – כדי לפתור סכסוכים. שחקנים לא מדינתיים מספקים שירותים וסחורות ציבוריים כדי לזכות בהבעת לגיטימציה לסמכותם (Idler & Forest, 2015).

בניגוד לרוב השחקנים המדינתיים, השחקן התת מדינתי אינו מהסס להפר אמנות וחוקים בין-לאומיים כדי להשיג את מטרותיו. ללא מחויבות קבועה ל"כללי משחק", ללא אחריות, וכארגון שפעילותו מבוססת על היררכיה לא ליניארית, השחקן התת מדינתי מצליח להפוך את עוצמתו הצבאית של השחקן המדינתי לחולשה, בשל המגבלות שמטילים על עצמם רוב הצבאות המדינתיים. השחקן הלא מדינתי מפגין גם מיומנות רבה מאוד בגיבוש התודעה הציבורית. מאפיין נוסף של שחקן תת מדינתי הוא השימוש המושכל ברשתות החברתיות ובאמצעי תקשורת ההמונים לצורך יצירת בהלה ואימה, המקדמות את מטרותיו והישגיו בשדה המערכה. כמו כן, אינו מהסס להשתמש באוכלוסיות אזרחיות ובכוחות המזוינים על מנת לבצע מניפולציות תודעתיות.

נוכל, אם כן, לסכם ולומר כי חמאס בעזה הוא שחקן תת מדינתי (שולט באזור ספציפי). מעבר להיותו ארגון טרור יש לשלטון בעזה מבנה פונקציונלי מוגדר והיררכיה ארגונית, השולט כריבון בטריטוריה מוגדרת ובאוכלוסייה מוגדרת. הוא משתמש באלימות לקידום האידיאולוגיה שלו ומטרותיו הפוליטיות, ומתנהל באופן עצמאי ללא תלות ברשות הפלסטינית, שנחשבת ישות מדינית המייצגת את העם הפלסטיני. השחקן התת מדינתי – שלטון החמאס בעזה – מאתגר ומתחרה בישות המדינית הפלסטינית. חמאס בעזה מפעיל עוצמות פוליטיות, כלכליות וחברתיות, המשפיעות ברמה הלאומית והבינלאומית. הם מפעילים מנגנוני ביטחון ומודיעין לצד מנגנונים ומוסדות המספקים שירותים אזרחיים, כלכליים ומשפטיים. לאחר שהמשגנו את הגדרתה המדינית של עזה, נעמוד על המושגים הכלכליים הנדרשים.

ג. עזה כישות כלכלית

בעולם הכלכלה נוטים לבחון ישות כלכלית על פי שני העקרונות הבאים: לישות יש משאבים משלה והיא נמצאת תחת שלטון מרכזי אחד. אמנם זאת הגדרה מינימלית, הקוחה מתוך עולם החשבונאות והתאגידים, אך היא נותנת מענה להגדרת שלטון חמאס ברצועה והגדרתו כישות כלכלית.

בידיה של ישות כלכלית יש משאבים: חומריים, כספיים ואנושיים. משאבים אלו מבוצעים ומנוהלים על ידי גוף מוסדי, שעושה החלטות על השימוש באותם משאבים על מנת לעמוד במטרות הארגון. ישות כלכלית היא ארגון, ששואף למטרות כלכליות שבו יש משאבים זמינים, עם מבנה משלה, אשר נועדו לענות לצרכים ספציפיים. למרות שבפני רצועת עזה כישות כלכלית קיימים מכשולים רבים הרי שלצד המחסומים קיים בה גם פוטנציאל כלכלי.

חסמים לפוטנציאל כלכלי	הזדמנויות ופוטנציאל כלכלי
מחסור בתשתיות	הקמת נמל ימי
תלות אנרגטית	פיתוח תיירות
מקורות מים דלים ומזוהמים	חקלאות
אבטלה גבוהה	הייטק
פרוטוקולי תקשורת ישנים	הון אנושי בעל השכלה
מעברים וניידות מוגבלת	גז טבעי
מוסדות שלטון חלשים	שטחים לבנייה
מסגרת ארגונית לא ברורה.	תמיכה כלכלית בינלאומית

תרשים מס' 2 - הסיכויים מול החסמים של עזה כישות כלכלית

נדמה שהפוטנציאל הטבעי של עזה לשגשוג כלכלי הוא ברור. הים ורצועת החוף הם משאבים חשובים, שיכולים לפתח לא רק את התיירות אלא את כל מגוון השירותים. מבחינת ההון האנושי יש פוטנציאל ייחודי גם לשיקום הייצוא החקלאי וגם להקמתה של תעשיית הייטק, שכן מדובר בהון האנושי בעל פוטנציאל כלכלי בעקבות וההשכלה הגבוהה הנפוצה בקרב האוכלוסייה בזכות חמש האוניברסיטאות הפועלות בה. הגז הטבעי הוא משאב נוסף בעזה. כמות הגז הטבעי, שהתגלתה מול חופי רצועת עזה בשנת 2000 מוערכת ב- 32 מיליון מטרים מעוקבים — מאגר העשוי להספיק לעשרים שנה. לפרויקט זה עשויים היו להיות יתרונות כלכליים וסביבתיים, שההכנסות

המוערכות ממנו הן 4.2 מיליארד דולר בתמלוגים ובמיסים. יתר על כן, הפרויקט עשוי היה להוביל לחיסכון של 550 מיליון דולר, שכן האילוץ לייבא שירותי חשמל מישראל לרצועת עזה כבר לא יהיה קיים. הרשות הפלסטינית האשימה בעבר את ישראל בבלימת השקתו של הפרויקט, אולם בחודש אוקטובר 2013 אמרה ממשלת ישראל "שהיא תומכת מאוד" בפרויקט זה. כלומר, יש כאן שילוב של ניצול אינטרס ישראלי עם אינטרס של הישות הכלכלית בעזה. לצד הסיכויים קיימים גם חסמים (קאופמן ושפיגל, 2016):

החסם הראשון – בשל היעדרן של תשתיות מודרניות לא יתאפשר לפתח כלכלה משגשגת.

החסם השני – תלות אנרגטית ברשת החשמל הישראלית המספקת חשמל לעזה. חברת החשמל כפופה להחלטות הדרג המדיני ונשאלת השאלה: האם תחת מגבלה זו יכולה להתפתח כלכלה משגשגת בעזה?

החסם השלישי – בעיית המים היא מורכבת וגדולה, ובמיוחד בעיית הטיפול בשפכים. ל-89.5 אחוז מאוכלוסיית עזה אין גישה למים ראויים לשתייה (דוח UNSCOP למפגש התורמות, אפריל 2019). החקלאות כמקור פרנסה עיקרי מסתמכת על מים ממדינת ישראל, ביתר שאת לאור היעדר טיפול במי שופכין ומחזורם לשימוש חקלאי. ברור שללא פתרון לסוגיית המים לא ניתן יהיה לממש חלקים גדולים מהפוטנציאל הכלכלי.

החסם הרביעי - מיעוט מקורות תעסוקה והפער בין ההשכלה ובין התעסוקה. כיום חקלאות ודיג הם מקורות הפרנסה העיקריים בעזה. בשל היעדר פתרון ושיתוף פעולה בסוגיות המים, ירדה החקלאות הפלסטינית מ-25% מן התמ"ג בשנת 1994 ל-5.3% כיום, אף שהיא נותרה חשובה לצורכי תעסוקה ויצוא. הדיג ברצועה תלוי ברצון הטוב של צה"ל, ומרחב הדיג משתנה בהתאם למצב הביטחוני ברצועה. בעזה קיימת היום אבטלה בממדים אדירים ועוני רב. במפגש שנערך עם נציגים מעזה. אמר אחד הדוברים: 'על כל משרה של שוטף כלים בעזה מתמודדים חמישה רופאים. זה ממחיש את הבעיה.' (מפגש בסיוור דרום, 17.12.2019)

החסם החמישי - תחום התקשורת וההייטק אף שהוא מוגדר כמגזר בעל עדיפות לפיתוח, התפתח עד כה ההייטק הפלסטיני בתנאים טכנולוגיים מאתגרים עם כיסוי אינטרנט ומהירות שאינם מספיקים. הסכם העקרונות על הקצאת ספקטרום ברוחב פס של 2100 מגה- הרץ נחתם בין ממשלת ישראל לבין הרשות בנובמבר 2015 אחרי שנים של משא ומתן. ההסכם מתיר לחברת "וטנייה" לספק שירותי דור שני בעזה. הצעדים הבאים צריכים להתמקד בביצוע בזמן ובמסירה של כל הנובע מהסכם דור שלישי/ דור שני, עם צעדים נוספים למינוף ההסכם לטובת מגזר היי טק פלסטיני חזק. ברור שבתנאים כאלה קשה לפתח תעשיית הייטק מצליחה.

החסם השישי - המעברים. היעדר נמלים ואוויר ברצועה מביא לניוד סחורות משמעותי בין ישראל לרצועת עזה ומשית מכסים רבים על סחורות אלו. כל תכנית כלכלית בעזה חייבת להציע פתרון שיאפשר תנועת סחורות ישירה מעזה ואליה. השאלה היא, כיצד ניתן יהיה לדבר על פתיחת מעברים וניידות מבלי לפגוע בצרכי הביטחון של ישראל? כאן נכנס גורם נוסף והוא מצרים. מקומה של מצרים בהקשר של מעבר הגבול בינה ובין הרצועה הוא גורם שמהווה עדיין חסם לפיתוח כלכלי.

שני חסמים נוספים, העומדים בדרכה של עזה להפוך לישות כלכלית מתפקדת הם היעדר קיומם של מוסדות תקינים והיעדר מסגרת ארגונית ברורה.

פרק שני: עזה יש רק אחת, השוואת עקרונות דומים בין עזה לבין מדינות בעולם

במסגרת תפקידו, ביקר נדב תורג'מן רבות בסאן דייגו. באחד הביקורים, ביקש מהמארח שלו שייקח אותו לביקור בטיחואנה. תשובתו הייתה: "למה לך? זה בדיוק כמו עזה". לאחר הביקור אמר לו "עזה יש רק אחת".

כיצד ניתן לאפיין את עזה? ארגון תת מדינתי, תחת ישות מדינית הנמצאת תחת **ויכוח** אחרת, תחומה בשטח טריטוריאלי המנתק אותה מייתר חלקי הישות המדינית, ללא נמל תעופה, ללא נמל ימי אשר נמצאת בסגר מזה שנים רבות. ישות החותרת תחת הישות המדינית הקיימת, אשר כלכלתה מתבססת על סיוע חוץ וארגוני צדקה.

אין בעולם מדינות, ישויות בעלות סממנים הדומים לעזה. עזה יש רק אחת. על כן פנינו לחיפוש עקרונות דומים, אשר התרחשו בעת הקמתן או בעת משבר של מדינות אחרות בעולם ומתוך ניסיון לנסות ללמוד על עזה.

מהאיטי ניתן ללמוד על משמעויות ולקחים של מדינה אשר מבססת את כלכלתה על סיוע חוץ וארגוני צדקה.

מהאיחוד בין הגרמניות, ותוך בחינת התהליך הכלכלי שעברה מזרח גרמניה, ניתן להסיק כי לא מספיק לשפר ולחזק את מוסדות השלטון, או לשנות את המשטר. נדרש להתאים תכנית כלכלית רלוונטית.

בבוסניה הרצגובינה ניכרים מורכבות הממשל, שלטון נפרד, טריטוריה נפרדת, תרבות שונה, דת אחת ומעל הכול מדינה אחת שנמצאת בנקודת זינוק היסטורית במורשתה.

עקרונות אלו: שיטת ממשל, חיזוק מוסדות שלטון, שינוי המשטר, התאמת התהליכים הכלכליים למשאבים וליכולות המשק והשימוש בסיוע חוץ ליצירת תרבות כלכלית ברת קיימא - הינם מרכיבים משמעותיים להפיכתה של עזה לישות כלכלית משגשגת.

א. האיטי - מדינה אשר כלכלתה מבוססת על סיוע חוץ וארגוני צדקה

מה קורה כשהממשלה מתחילה 'להתמכר' לעזרה הומניטרית, כשבמקום לפתח תשתיות, האזרחים הופכים להיות תלויים כמעט לחלוטין בארגוני צדקה ובתרומות? שנים של הרס, מלחמות, שחיתות הותירו הרס עצום במדינה, הכלכלה אינה מתפתחת בכיוון חיובי, השחיתות פושה בכל מקום והאזרחים מתחילים למחות על ההתמכרות לכסף חיצוני. אנשים דורשים עצמאות וחופש, ותלות בחסדיהם של אחרים מרחיקה אותם מהרעיונות הללו. משפטים אלו כאילו נכתבו על עזה, אולם באמצעות כלכלת האיטי, המתוארת כאן, ננסה ללמוד על עזה בהקשר לכלכלה המושתתת על ארגוני צדקה ותרומות.

ביחס למדינות עולם שלישי כמו האיטי, שסבלה מרעידת אדמה הרסנית בשנת 2010, שולטת החשיבה האינסטינקטיבית: כיצד אפשר להגיש להן עזרה הומניטרית וכמה שיותר מהר. ואולם

כלכלה היא מורכבת ומתננות חינוך כמו משאבי טבע, כסף מארגוני צדקה או תרומות ממדינות זרות לפעמים הן היסוד הבסיסי לכישלונה הכלכלי של מדינה.

לא תמיד הייתה האיטי שם נרדף לעוני. האיטי שוכנת על גבול הרפובליקה הדומיניקנית, והייתה המדינה המודרנית, העצמאית, השנייה שקמה אחרי ארצות הברית כבר ב-1804, והיחידה בהיסטוריה שקמה בעקבות מרד עבדים שהצליח לדחוק את הצרפתים המשעבדים החוצה. האיטי כונתה פעם "פנינת הקריביים" ומשכה אליה מאות אלפי תיירים. היא ייצאה סוכר ורום בכמות משמעותית לעולם ויש האומרים שהצליחה לאתגר את ארצות הברית בתחום הסוכר. כיום האיטי נסמכת על כספי הסיוע הבינלאומי, ולא רק בשל רעידת האדמה, אלא גם בשל מאתיים שנות שלטון מושחת, כיבוש אמריקאי ואסונות טבע. מעל 60% מכלכלת האיטי נסמכת על סיוע זר למרות השטחים החקלאיים הנרחבים וכוח העבודה הרב הקיים והבלתי מנוצל במדינה.

לפי נתוני הבנק העולמי, ב-2014 הוצאו 160 מיליארד דולר על סיוע חוץ (בהשוואה ל-50 מיליארד בשנת 2000), והמספר גדל מדי שנה מבלי שיש ראיות לכך שהכספים הללו מצליחים להביא את המדינות הנתמכות לעמוד על רגליהן בכוחות עצמן, שלא לדבר על צמיחה. "נראה כי לסיוע חוץ יש השפעה שלילית על צמיחה כלכלית במדינות מתפתחות" – זו הייתה אחת המסקנות של מסמך מ-2008 שבחן את הכלכלות במדינות המתפתחות מ-1986 עד 2007 (Chatrta & Ekanayake, 2008).

עשרת אלפים עובדי ארגון סיוע מספקים 80 אחוזים מהשירותים הממשלתיים במדינה. נטלי בפטיסט, שכתבה מאמר בנושא, טענה, כי מה שיוביל לפיתוח בר קיימא בהאיטי הוא שיתוף פעולה של ארגונים לא ממשלתיים עם קבוצות מקומיות, יצירת מקומות תעסוקה, הורדת האבטלה ופיתוח הכלכלה ללא תלות בגורמי סיוע (Baptiste, 2012).

יש השואלים, לאן הולכים אם כך כספי הסיוע?

לינדה פולמן כותבת בספרה "תעשיית החמלה" (2007):

37,000 ארגונים הומניטריים מתחרים זה בזה על נתח מההון העצום של כ-120 מיליארד דולר לשנה המופנה לסיוע ההומניטרי הבינלאומי. סיקור תקשורתי שטחי של המשברים יוצר לחץ אדיר להגדלת מענקי הסיוע ולחלוקה בזבזנית וגחמנית שלהם. המדינות התורמות מנצלות את מראית הניטרליות של ארגוני הסיוע ההומניטרי ומשתמשות בהזרמת כספי הסיוע לקידום האינטרסים הפוליטיים והכלכליים שלהן. הפעילות ההומניטרית עצמה שולבה זה מכבר לבלי הפרד באסטרטגיה הצבאית של מורדים, ארגוני טרור וממשלות כאחד: מחנות פליטים משמשים כבסיסים לטרור, ואספקת סיוע מוסטת להתחמשות ולא לפיתוח כלכלי. מאמר שהתפרסם באתר TheDiplomat.com על ארגוני סיוע, סיכם זאת כך:

"הנכונות של ארגוני הסיוע למלא את מקומה של הממשלה באזורים שבהם התפקוד שלה עדיין חלש, עלולה לפגוע ביכולתה של הממשלה לעשות זאת בעצמה (Domashneva, 2013)."

עזה, אם תמשיך להסתמך אך ורק על תרומות וארגוני צדקה לעולם לא תצליח לעמוד על רגליה לבדה. התלות בארגוני הסיוע תימשך, והיכולת לפתח כלכלה משגשגת תתרחק מעבר לאופק. הסיוע הקטארי אינו תחליף ליצירת מקומות עבודה, לפיתוח תעשייה ולהשקעה בתחומים ברי קיימא

לעידוד צמיחה כלכלית. האיטי מוכיחה לעזה, שאם רצונה בכלכלה משגשגת עליה להתמודד עם החסמים שהוצגו קודם ולהניח יסודות ברי קיימא כלכליים.

ב. איחוד גרמניה - האם כל שיפור במוסדות הממשל יוביל לשגשוג כלכלי?

כלכלת גרמניה המזרחית הייתה מתוכננת וריכוזית שבה המדינה שלטה בכלכלה כולה, בניגוד לזו הקפיטליסטית. המדינה החליטה על חלוקת ההשקעה בכלכלה הלאומית והקצתה את המשאבים. את התכניות הכלכליות ארגנה המדינה בתכנית חומש. כצפוי לכלכלה מתוכננת, אמצעי הייצור היו - רובם ככולם - בבעלות ממשלתית. המדינה סבסדה כ-80% ממחירי מוצרי יסוד כגון אוכל, בגדים ושכר דירה. לאחר משא ומתן בין המערב למזרח הוסכם על איחוד מוניטרי, כלכלי וחברתי של שתי הגרמניות, וב-31 באוגוסט 1990 נחתמה אמנת איחוד גרמניה, שאיחדה את המדינה באופן רשמי. לאחר האיחוד, עלתה השאלה כיצד ליישם את תהליך האיחוד? האם שיפור במוסדות השלטון יוביל לשיפור כלכלי בצד המזרחי ?

לאחר אופורית נפילת החומה, החלה גרמניה להתמודד עם משימת האיחוד מחדש, ואולם לא הייתה זו משימה פשוטה כלל ועיקר; מערב גרמניה הדמוקרטית והמזרח הקומוניסטי, אמנם חלקו שפה והיסטוריה משותפות, אך בעצם היה מדובר בשתי אוכלוסיות גדולות, שנבדלו זו מזו בעניינים מהותיים. מבחינה פוליטית, כלכלית, חברתית ותרבותית אלה היו שתי גרמניות שונות לחלוטין.

ברמה הפוליטית, במערב ברלין שגרת החיים התנהלה כבכל החברה המערבית: זכויות הפרט, הזכות לקניין, חופש הביטוי חופש הדת וחופש מדת, חופש התנועה. למעשה, כל ערכי היסוד של העולם החופשי המקדשים את הדמוקרטיה היו נחלת החברה המערבית.

ברלין המזרחית הייתה הבירה של "הרפובליקה הדמוקרטית הגרמנית", אך בפועל הייתה צבועה באדום של מוסקבה הקומוניסטית ללא כל סממן דמוקרטי. במזרח גרמניה צומצמו זכויות הפרט, נמנע חופש דת ופולחן, התנועה הייתה מותרת רק באישור, חופש ביטוי היה מושג נשכח, הולאמו נכסים ועסקים רבים והכל "לטובת המדינה והמפלגה". (שפרמן, 2009).

גרמניה אוחדה באופן רשמי ב-3 באוקטובר 1990, והחוקה המערב גרמנית החלה לחול על כולה. "יום האחדות הגרמנית" הפך ליום חג ממלכתי שמצוין בכל שנה במדינה. אחת השאלות המרכזיות היו שתי הכלכלות – הסוציאליסטית של גרמניה המזרחית והקפיטליסטית של זו המערבית. איחוד הגרמניות יצר ציפיות רבות בצד המזרחי. הייתה תקווה לשגשוג כלכלי, לחופש וחירות שיאפשרו שוויון הזדמנויות, אך בפועל הפערים היו גדולים אז וגם היום. מומחים לכלכלה טוענים כי הניסיון לבצע אינטגרציה כה מהירה נידון לכישלון. הפערים הכלכליים בין המזרח למערב קיים במידה מסוימת גם בימים אלו. במסמך (Bonstein, 2009) שחקר את שתי הכלכלות בשנת 2009 הצביע על הפערים.

במזרח, שיעור האבטלה גבוה יותר מאשר במערב, יותר אזרחים נמצאים מתחת לקו העוני. מפעלים, בתי חרושת ותעשייה שנוהלו על ידי המדינה הריכוזית הקומוניסטית, נסגרו כמעט מיד לאחר האיחוד. כיום שיעור האבטלה במזרח גרמניה עומד על 13.3%, לעומת 6.9% במערב (נכון 2009). לפי מכוני מחקר כלכלי במזרח אירופה, כיום הפער קטן יותר אך עדיין קיימים הבדלים בשיעורי ההעסקה בין המזרח למערב.

הגירה למערב מסיבות כלכליות, המחסור במקומות עבודה והאבטלה הגבוהה מאלצים צעירים רבים לעזוב למערב בתקווה לעתיד טוב יותר. נתונים מראים, כי מאז איחודה של גרמניה איבדו אחדות מן הערים במזרח כ-30% מאוכלוסייתן הצעירה. מגמה זו הולכת ומחריפה, שכן לפי התחזיות שהתממשו קטנה האוכלוסייה במזרח גרמניה ב-7.7%. לשם השוואה, הממוצע הכולל של האוכלוסייה הגרמנית ירד ב-0.5% בלבד נכון לשנת 2019.

הבדלים ברמת החיים- השכר במזרח נמוך בעשרות אחוזים בהשוואה לזה שבמערב, וסיכוייהם של תושבי המזרח להתמודד עם עוני גדולים פי שניים. יתרה מזאת, 16.5% מתושבי המזרח מסתמכים על תכניות סיוע וקצבאות רווחה, בהשוואה ל-7.4% מתושבי המערב (Paterson, 2009).

הצורך לסייע למזרח הוביל את ממשלת גרמניה להטיל מס סולידריות על המערב. מס זה, יחד עם הסובסידיות עתירות התקציב ותכניות הרווחה - מטרתם לאפשר למזרח לבנות תשתית כלכלית עצמאית ומבוססת. המקטרגים על חבילות הסולידריות גורסים, כי הן רק מנציחות את התלות של המזרח במערב, מעמיקות את הפערים בין שני הצדדים, ואף יוצרות אנטגוניזם בקרב תושבי המערב, שכן הם חשים כי הם נושאים על גבם את תושבי המזרח. יתרה מכך, 55% מתושבי גרמניה חשים כי ביטול מוקדם(דאז) של מס הסולידריות (לפני שנת 2019 – המועד שנקבע), יסייע למאמץ לאיחוד בין שתי הגרמניות (שפרמן, 2009).

המקרה הגרמני מוכיח, כי שיפור מערכות השלטון ומוסדותיו לא בהכרח יוביל לשגשוג כלכלי. מזרח גרמניה, קיבלה ואימצה את כל החירויות שמציע המערב. היא אימצה את הדמוקרטיה ואת כלכלת השוק החופשי הקפיטליסטי. אולם לא במהרה, הגיעה הרווחה הכלכלית. יש צורך להתאים תכנית ייעודית, כלכלית למשק כושל. השקעה במשק באופן לא מבוקר, לא מותאם לא תוביל לשגשוג כלכלי.

הסוד בעזה, אינו טמון רק בהסדרה בין הרשות לחמאס, או בארגון יעיל של מוסדות השלטון, או בחיזוק המשילות ברצועה. אין ספק שלכל אלו נודעת השפעה מכריעה על הכלכלה, אך המקרה של מזרח גרמניה, מלמד אותנו כי נדרש להתאים את אופן הצמיחה למשאבים הקיימים במדינה המתפתחת.

ג. בוסניה הרצגובינה - האם קיומן של שתי ממשלות, שתי טריטוריות שתי ישויות הינן מכשלה לכלכלה?

בוסניה והרצגובינה. המדינה כוללת אנשים משלושה לאומים: בוסניאקים (מוסלמים), סרבים (נוצרים-אורתודוקסים), וקרואטים (קתולים); המדינה מורכבת משתי ישויות בעלות ניהול עצמי רחב: הפדרציה של בוסניה והרצגובינה ורפובליקה סרפסקה. בוסניה-הרצגובינה היא אחת מחמש המדינות באירופה שיש בהן רוב מוסלמי. בעבר הייתה המדינה חלק משבע המדינות שהרכיבו את הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה. בוסניה הרצגובינה קיבלה את עצמאותה במהלך מלחמות יוגוסלביה, ב 5 לאפריל 1992.

בוסניה הרצגובינה, על פי הגדרתה היא רפובליקה פדרלית דמוקרטית, ייצוגית. בראש המדינה עומדים שלושה נשיאים - סרבי, בוסניאקי וקרואטי, אשר כל אחד מהם נבחר על ידי קהילתו שלו, בבחירות דמוקרטיות. הנשיא מחזיק בסמכויות ייצוגיות בלבד. ראש הרשות המבצעת הוא ראש

הממשלה העומד בראש מועצת השרים. הרשות המחוקקת של בוסניה הרצגובינה מורכבת משני בתים - בית העמים ובית הנבחרים. בית המשפט העליון החוקתי הוא העומד בראש הרשות השופטת העצמאית.

מהם האתגרים הגדולים העומדים בפני בוסניה הרצגובינה?

בוסניה הרצגובינה חייבת להפוך למדינה נורמלית עם רשויות, המשליטות את החוק וממשל יעיל לכל אזרח במדינה. המסלול להשגת מטרה זו הוא ארוך, מסובך ורצוף מכשולים, עליהם צריך יהיה להתגבר בשנים הבאות. אולם, ההכנה הנדרשת לכניסה אפשרית לחברות באיחוד האירופי כבר הביאה את המדינה מספר צעדים קדימה. האתגר הוא, אם כך, לשמור על המסלול הזה. בוסניה הרצגובינה כבר בדרך, יחד עם שכנותיה לאירופה. הן עדיין צועדות מאחור, אולם עם סיוע יוכלו להתקדם במהירות יתרה מזו של מספר מדינות אחרות. בעתיד, תחרות בין מדינות האזור תניב, כך ניתן לקוות, את הקצב המתאים לתבניות האירופיות, ומכאן שהיא תהיה חיובית ובעלת הדדיות מחזקת.

בוסניה, שהוקמה רק לפני כשלושים שנה עומדת לאחר שנים קשות בעברה, בנקודת זינוק לעבר האיחוד האירופאי. מדינה בעלת שלושה מיליון תושבים, מורכבות אתנית, דתית ולאומית. מופרדת טריטוריאליית בין שתי תרבויות בתוכה. ועדיין על אף כל המכשולים הללו מצאה את דרכה לשיטת ממשל מאפשרת ומאורגנת. כלכלתה מתפתחת וכעת הגישה בקשה להצטרף לאיחוד האירופי. יש לציין, כי כל טריטוריה מתפתחת בנפרד והרשות המבצעת מנהלת את המשאבים. (Schilling, 2006)

בוסניה יכולה לשמש כדוגמה לעזה. על אף הקשיים הקיימים שיש להם קווי דמיון בין עזה לבוסניה, השלטון המורכב, בטריטוריות נפרדות המוגדרות ישות אחת, לא מנע את ייצוב הכלכלה תוך מתן תקווה לעתיד משגשג. אמנם הדרך עוד רבה בפני בוסניה אולם היא כבר ברורה לה. עזה כשחקן תת מדינתי, חייבת לנצל את ההזדמנויות, אשר טמונות בחובה ולהתוות דרך ברת קיימא כלכלית על

מנת להביא לשגשוגה של עז

פרק שלישי: ההתמודדות המדינית והכלכלית של עזה בעת משבר הקורונה

לאחר שתוארו הסיכויים ואת החסמים לתפקוד של עזה מבחינה כלכלית, ולאחר שנלמדו עקרונות דומים בין עזה לאירועים בהקמתן של מדינות אחרות בעולם, נבחן כעת באופן מעשי, כיצד באים גורמים אלה לידי ביטוי בשעת משבר, מתוך הנחה שמשבר מעצים ומעלה אל פני השטח את כל הבעיות. מן מצד השני אין להתעלם מכך שמשבר, ומשבר הקורונה במיוחד, מצמיח גם הזדמנויות שלא היו קיימות לפניו.

התמודדותה של רצועת עזה וממשלת חמאס עם התפרצות מגפת הקורונה היא מקרה מבחן דרכו ניתן לבחון את מעמדה של עזה כישות כלכלית. כמובן שעזה אינה שחקן שעומד בפני עצמו בהתמודדות עם המשבר. היא פועלת ביחס למגמות עולמיות, היא פועלת ביחס למדיניות הישראלית וגם מול המתרחש בעולם הערבי.

מגפת הקורונה היא מגפה עולמית מתמשכת של מחלת נגיף קורונה COVID-19 מזן, SARS. הנגיף עבר מבעלי חיים נגועים, ככל הנראה, עטלף או פנגולין לבני האדם. המגפה זוהתה לראשונה בדצמבר 2019 בעיר ווהאן בסין, על פי תחקירים עיתונאיים, בימים הראשונים לגילוי המחלה נקט השלטון הסיני, המקומי והארצי, באמצעים שונים להגביל מידע על הנגיף והמחלה החדשים. הממשלה הסינית, שחוששת למעמדה בדעת הקהל הסינית, מכחישה את הדברים וטוענת שפעלה בשקיפות ובמהירות להגנת האוכלוסייה, החל מהרגע בו הבינה כי מדובר במגפה. בפועל, רק ב- 9 בינואר דיווחה סין כי המחלה נגרמת מנגיף חדש שלא ידוע לעולם הרפואה.

מאמצע פברואר 2020 החלה המחלה להתפשט במהירות בכל רחבי העולם ועוררה בהלה, אשר השפיעה בצורה רחבה וחמורה על השווקים הפיננסיים, כולל שוקי מניות, אג"ח וסחורות (נפט גולמי וזהב). המיתון הכלכלי הבינלאומי, שהחל בתחילת 2020, נחשב למיתון התלול ביותר מאז השפל הגדול. (מתוך אתר YNET 4/2020 מגפת הקורונה תמונת מצב)

תגובות של מדינות ברחבי העולם כללו בידוד אזרחים, הטלת הסגר, עוצר, מניעת טיסות חוץ ופנים, ביטול אירועים וסגירת כלל המוסדות הלא חיוניים, ביטול מופעים ואירועי ספורט. הייתה זו הפעם הראשונה בהיסטוריה ששליש מהאנושות, 2.6 מיליארד אנשים, נדרשו להישאר בבתים בתנאי סגר, ועל כן, מדובר בהסגר הרפואי הגדול בהיסטוריה. ההבנה בכל העולם כי ההתמודדות עם התפשטות הנגיף, עד אשר ימצא חיסון, היא על רקע על ידי מניעת מגע בין אנשים.

נכון למועד כתיבת שורות אלו (20/4) נדבקו כ 2.5 מיליון אנשים ונפטרו 171 אלף בכל רחבי העולם. בישראל כ 14 נדבקים וכ 180 נפטרים. (אתר משרד הבריאות, נתונים עדכניים)

מדינה	מקרים מאושרים	חולים שהחלימו	חולים שנפטרו
	540	389	9
	9400	2075	525
	16458	11384	248
	845	234	26
	375	351	4
	17	15	0
	107603	86143	6640
	138657	92961	3786

תרשים מס' 3 – נתוני תחלואת קורונה במדינות הרלוונטיות

מיד עם תחילתו של המשבר בישראל היה ברור, שהנגיף לא מכיר בגבולות בין מדינות ובין ישויות, ולכן מה שיקרה בישראל ישפיע על עזה ומה שיקרה בעזה ישפיע על ישראל. אין מדינה בעולם, ובכלל זה ישראל ומדינות אחרות עם מערכות בריאות מודרניות, שאינה חוששת כי מערכת הבריאות שלה תתקשה להתמודד או תקרוס מול אלפי, או עשרות אלפי, חולים שיידבקו במגפה. אך מערכת הבריאות ברצועת עזה נמצאת בקריסה, וזאת עוד לפני חולה הקורונה הראשון. כבר היום היא רחוקה מלענות על צרכי האוכלוסייה, שכן היא סובלת ממחסור בתרופות, בציוד, ברופאים ובהכשרה מקצועית. בימים שבשגרה ישראל מתירה לחלק קטן מהזקוקים לטיפול רפואי לצאת מהרצועה, אך בזמן של מדיניות בידוד וסגירת הגבולות, כניסת חולי קורונה מעזה לטיפול בישראל נראית עוד פחות אפשרית מביימים כתיקונם.

ב- 19.3.2020 התגלו שני חולים ברצועה, שהגיעו מפקיסטן דרך מצרים והוכנסו לבידוד במסוף רפיח. ברצועת עזה מתקיים שילוב בעייתי מאוד בין מערכות רפואה של עולם שלישי וצפיפות אוכלוסין מהגבוהות בעולם. בשטח של 365 קמ"ר מתגוררים שני מיליון תושבים בתנאי צפיפות קשים ובהגיינה ירודה, המשתנים האלה הופכים את הרצועה למוקד אופטימלי להתפרצות המגפה. (לוי, 2020).

מגפת הקורונה הגבירה את התלות של עזה בסיוע מישראל, שהרי היא תלויה לחלוטין בציוד הרפואי שישראל תגיש לה כדי לעצור את התפשטות המחלה. משבר הקורונה מוכיח כי קשה ואולי בלתי אפשרי להפריד בין פלסטינים לישראלים, וכי אפילו ההתנתקות מעזה לא ניתקה באמת את הרצועה

מישראל. לכאורה, קיים חיץ בין הרצועה לישראל. ארגון החמאס מסוגל לירות רקטות לעבר שדרות או תל אביב, אך אינו מסוגל באמת לדאוג לתושבי הרצועה בשעה של משבר הומניטרי מסוג זה שעימו מתמודד העולם.

בישראל עצמה ניכרת מודעות לסכנה המרחפת על רצועת עזה במקרה של התפשטות נרחבת של המגפה. לכן, ישראל הרחיבה את היקף הציוד הרפואי המוכנס לאזור, ובכללו 20 מכונות הנשמה, המצטרפות ל-80 המצויות בו, כ-300- ערכות בדיקה וכ-50 אלף מסיכות וציוד רב נוסף, האמור להגיע מסין בעת כתיבת מסמך זה (20.4.2020). גם קטאר נרתמה לסייע: האמיר הבטיח להעביר סיוע כספי נוסף בסך 150 מיליון דולר, בשש פעימות חודשיות. מימוש ההבטחה הקטארית (אם מדובר בכסף מזומן) יחייב הירתמות ישראלית ומצרית, בעת השבתה של רוב שדות התעופה. תיאום מתחייב גם לגבי היבטים כלכליים משותפים בין ישראל לעזה: כמות עובדים שנכנסים לישראל, מסחר הדדי, הכנסת תרומות, עידוד מעורבות בינלאומית, שינוי תפיסות בישראל, לדוגמה, הרחבת שטח הדייג וכיוצא בזה. כל זאת על מנת לאפשר לעזה להתמודד עם המשבר. הסוגיה הכלכלית תפורט בהמשך.

מקבלי החלטות בישראל מניחים שהיקף התחלואה בקורונה ברצועת עזה חמור מהמדווה. האתגר המשמעותי הוא היעדר מנגנוני תיאום שוטפים ויעילים בין ישראל לרצועה, כאלה שקיימים בין ישראל לרשות הפלסטינית. ישראל מבינה כעת, כי האחריות על המתרחש בעזה תיפול על כתפיה. זו הציפייה של חמאס, זו הציפייה של האו"ם, זו הציפייה של מדינות העולם. ואולם ההבנה המשמעותית ביותר בישראל, שהתפשטות המגפה ברצועת עזה ואובדן שליטה של החמאס יעמידו את ישראל בפני סיטואציה מורכבת וקשה עקב פוטנציאל הזליגה מהאזור לשטחה. עוד אפשרות שיש לקחת בחשבון היא ניסיון של חמאס להסלים את המצב הביטחוני בכוונה להסיח את דעת הציבור מאזלת ידו לנוכח המגפה. אמנם, באחרונה ניכר מאמץ של חמאס להוכיח שליטה ברצועה על רקע המגפה, ובין היתר הוחמרו הגבלות תנועה ואכיפה. אך אובדן אמון של תושבי הרצועה בהנהגת חמאס עלול להוביל, באחד התרחישים, לזרימה של המוני אנשים לעבר גדר הגבול. (צורף ומיכאל, אפריל 2020).

רצועת עזה מהווה אזור פוטנציאלי להתפשטות מהירה של נגיף הקורונה מהסיבות שפורטו קודם לכן, לכך יש להוסיף את היותה של הרצועה תחת שלטון חמאס, ארגון טרור המעמיד בראש סדר העדיפויות שלו את צרכיו הצבאיים לצרכי המערכה נגד ישראל תוך ראיית צרכי האוכלוסייה האזרחית במקום משני בסדר העדיפויות. (מרכז המידע למודיעין וטרור, אפריל 2020)

נכון ל-20.4.2020 נדבקו בעזה סה"כ 13 איש. 3 חולים בפועל. 960 איש מצויים בבידוד במתחמי בידוד. בוצעו 2590 בדיקות בלבד, ומכאן שהאינדיקציה על התחלואה אינה מספקת. הבדיקות נערכות בסיוע ארגוני האו"ם, וכן בסיוע ישראל המכניסה באופן תדיר ערכות בדיקה לעזה ואף דוגמת את הבדיקות שנלקחות במעבדות בארץ. עד כה נדגמו מעל מאתיים בדיקות בישראל. נכון לרגע זה, 2 חולי קורונה מונשמים. קיימות 3000 מיטות אשפוז, 110 מיטות טיפול נמרץ, 85 מכונות הנשמה. הועברו ערכות בדיקה תרומת הקהילה הבינלאומית באמצעות הרשות הפלסטינית. הסיוע הבינלאומי של ציוד מגן הוא נרחב בהשוואה לגדה - מאות אלפי מסכות, כפפות וחומרים לביצוע בדיקות. (מרכז המידע למודיעין וטרור, אפריל 2020)

מספר הנדבקים המדווחים עד כה הינו נמוך מאוד. לכך עשויים להיות שלושה הסברים :

1. בידודה של עזה בעקבות מדיניות ישראל: תיירות מבחוץ אינה קיימת ברצועה וכניסת זרים אליה שולית מאוד. כניסות ויציאות לרצועה וממנה מתבצעות דרך שני נתיבים בלבד מעבר ארז לישראל ומעבר רפיח למצרים. חמאס וישראל אסרו בשלב מוקדם על כניסת פועלים מהרצועה לשטח ישראל.
2. נתונים בלתי אמינים: לחמאס מסורת ארוכת שנים של הסתרת מידע בעייתי, ולפיכך ניתן להטיל ספק באמינות המספרים.
3. כמות מעטה של בדיקות: בהיעדר בדיקות שיטתיות, אשר ישקפו תמונת אמת, קיימת אפשרות שנמצאים חולי קורונה נוספים ברצועת עזה, שממשל החמאס אינו מודע להימצאותם. מכל מקום, גם אם מספר החולים גבוה יותר, התחלואה ברצועה עדיין נמצאת ברף נמוך ונראה כי חמאס מצליח לעת עתה לשלוט בממדיה.

חמאס מודע היטב לפוטנציאל של התפשטות נרחבת של הנגיף ברצועה. לפיכך, אישים בכירים בממשל חמאס שבו והתריעו מפני אפשרות של פרוץ משבר רפואי והומניטרי. במידה וממדי המגיפה יהיו ללא שליטה יש תקווה ברצועה שהמודל הסיני באיטליה יחול גם על עזה. תקוותם שאם יהיה צורך יגיעו צוותים שלמים לסיוע. במסגרת המערכה נגד הנגיף מפעיל חמאס את מנגנוני הביטחון, משרדי ממשל חמאס ברצועה ובמרכזם משרדי הבריאות בשיתוף עם גורמים נוספים. כמו כן, מפעיל חמאס את אנשי הזרוע הצבאית שלה למשימות הקשורות במאבק בקורונה: בניית יחידות בידוד, חיטוי מתקנים ציבוריים, שמירת בידוד והחלת חוקי החירום. עד כה חמאס אימץ את ההנחיות של ארגון הבריאות העולמי, תוך למידה מישראל ומפעולותיה ונקטה בצעדים משמעותיים למניעת התפרצות המונית ברצועה. צעדים אלה כללו: בידוד חובה של שבועיים לכל הנכנסים לרצועה, סיוע לאלו השוהים בבידוד, הקמת עשרות מרכזי הסגר, שדרוג בתי חולים ומתקנים רפואיים, איסור התקהלויות, חיטוי מתקנים ציבוריים, סגירת מסעדות, בתי קפה ואולמות ציבוריים, איסור תפילה במסגדים, סיוע למשפחות נזקקות והכנת מלאי של מוצרים חיוניים. במקביל, נערך החמאס לאפשרות של התפרצות המונית, וגובשה תכנית חירום שעדיין לא הופעלה. כמו כן, עוסק חמאס בבניית 1,000 יחידות הסגר בצפון הרצועה ובדרומה, ומקים בתי חולים שדה ומתקני בידוד. עם זאת, נמנע עדיין חמאס מהטלת הסגר מתוך הבנה כי עוד לא הגיעה השעה (על פי הערכתם).

מהי מדיניות חמאס כלפי ישראל מאז פרוץ מגפת הקורונה ?

מיד לאחר ששני בני אדם חלו ברצועת עזה החלו בחמאס להטיל על ישראל את האחריות למצבה של המערכת הרפואית ברצועה. ארגון החמאס האשים את ישראל, כי היא אחראית להיעדר ציוד רפואי ותרופות, למערכת הבריאות הכושלת והשירותים ההומניטריים ברצועה. כל זאת, לטענת חמאס בשל "המצור" הישראלי על רצועת עזה. הוזכרו כאן דבריו של יחיא סינוואר, ראש הלשכה המדינית והאיומים שהפנה אל ישראל. היומון הלבנוני אל-אחי'באר דיווח, כי מקורות בחמאס אמרו כי "ההתנגדות יכולה להכניס חצי מהחברה הישראלית למקלטים, מה שיגדיל את מספר הנדבקים בנגיף הקורונה, ויגרום למדינת ישראל לאבד את השליטה עליו" אם ישראל לא תיקח אחריות

למתרחש ברצועה. (מתוך אתר Ynet 2.4.2020 "סינוואר מאיים") חמאס קראה לישראל לשחרר את האסירים הפלסטינים. בהודעת טלגרם שפרסם "אבו עובידה", דובר הזרוע הצבאית של חמאס, גדודי עז אל-דין אל-קסאם, נכתב: "אנחנו מדגישים כי חייהם ושלומם של האסירים הם קו אדום, וכי על האויב הציוני לשחרר את אסירי עמנו, משום שאינו מסוגל להגן עליהם ולספק להם תנאי מחייה מכובדים שיגנו עליהם מפני מחלות ומגפות (...). הנהגת ההתנגדות מקיימת התייעצויות והערכות מצב מתמשכות במסגרת החמ"ל המשותף, בנוגע לצעדים המתאימים ביחס להתפתחות החמורה הזו, המאיימת על בריאותם של אסירינו."

במקביל, בחמאס לא ויתרו על התעצמות, חפירות וניסויים, אך כל זה מתנהל באופן שונה ובמסגרות קטנות יותר. אין אימונים גדולים ומי שאינו חיוני נשלח הביתה. חמאס הגביר את הסיוורים לאורך הגדר עם ישראל כדי למנוע אירועי טרור. לאחרונה הוא מנע שתי הסתננויות. בשלב זה חמאס לא רוצה להסלים את המצב ומעדיף שקט.

כיצד מתמודדת עזה כישות כלכלית עם משבר הקורונה?

דו"ח מצב של הבנק העולמי קובע, כי המשק הפלסטיני עבר משבר כלכלי בשנת 2019, והיה צפוי להתאושש בהדרגתיות במהלך שנת 2020. ואולם, משבר הקורונה גורם לשיבוש הפעילות הכלכלית וחיי היומיום, וצפוי להכביד מאוד על צמיחת התוצר המקומי, ברשות בכלל ובעזה בפרט.

לפי הדו"ח, תנאי המחייה בעזה קשים, מעל חצי מכוח העבודה מובטל ו- 24% מהפלסטינים נמצאים מתחת לקו העוני עוד לפני התפרצות הקורונה, מעל 70% נזקקים ומשתמשים בסיוע הומניטרי. לצד תנאים אלו, ירידה גדולה מהצפוי בסיוע הבינלאומי והתפשטות הנגיף - כל אלה עלולים להוביל לסיכונים משמעותיים לכלכלה בעזה.

קטאר היא המדינה הערבית היחידה, שהודיעה עד כה על סיוע כספי לפלסטינים במשבר הקורונה. מיד לאחר שפרצה מגפת הקורונה בגדה, הודיע שליט קטאר, השיחי תמים בן חמד, על סיוע רפואי דחוף עבור הרשות הפלסטינית של ציוד רפואי בשווי של 10 מיליון דולר. זמן קצר אחר כך על הודיע שליט קטאר על סיוע כספי לרצועת עזה בסך 150 מיליון דולר על פני 6 חודשים כדי לסייע במאבק נגד הקורונה.

ב 2 במרס 2020 הודיע השגריר הקטארי, מוחמד אלעמאדי, האחראי על הסיוע הקטארי לרצועת עזה, כי הוועדה שהוא עומד בראשה החלה, על-פי הנחיית שליט קטאר, להגיש סיוע של חבילות מזון, מכשירי חשמל ביתיים, מזרונים ושמיות למאות תושבי רצועת עזה, השוהים במרכזי הבידוד שהקים ממשל חמאס מפני מחלת הקורונה. קטאר היא המדינה הערבית והמוסלמית היחידה שהתגישה עד כה לסייע באופן מעשי לפלסטינים בגדה וברצועה להתמודד עם משבר הקורונה, תוך מתן דגש לסיוע לרצועת עזה הנתונה במצור (שוסטרמן 2020).

מנהיג חמאס, איסמעיל הניה, שוחח עם נשיא טורקיה, רג'ב טייפ ארדואן שהבטיח לו להגיש כל סיוע אפשרי לרצועה, אולם עד כה לא דווח על סיוע שהגישה טורקיה לפלסטינים. הבנק העולמי תרם 8 מיליון דולר. לבקשת ישראל, מתאם הסיוע העולמי של האו"ם, גיימי מקגולדריק, מרכז את כל בקשות הסיוע והמיפוי של הצרכים כדי להבטיח ארגון וסדר בתהליך.

האוו"ם גיבש את תכנית 90 הימים, בהיקף של 6.5 מיליון דולר, שנועדה לסייע לעזה להתמודד טוב יותר עם הקורונה תוך מתן דגש על ציוד מיגון וחיטוי, הגברת יכולת הבדיקה ושיפור יכולות המעבדה בעזה. כל הבדיקות בעזה מתבצעות במכשיר אחד שנמצא במעבדה אחת. אם המכשיר יושבת, בכל עזה אי אפשר יהיה לבצע בדיקות קורונה. (אייכנר ולוי YNET, 19/3/2020)

סוגיה נוספת להידרדרות בתחום הכלכלי היא הפגיעה בתהליך ההסדרה. הנהגת חמאס והרחוב הפלסטיני תלו תקוות רבות בתהליך ההסדרה עם ישראל, כניסה של כסף ושחרור הלחץ על המצור בין היתר באמצעות כניסת אלפי סוחרים ופועלים לעבודה בישראל דרך מעבר ארז. אך בשל הפאניקה השוררת ברצועה, החליטה הנהגת חמאס להפסיק את כניסת הפועלים שהגדילו את היקף ההכנסות בשל החשש שיביאו עמם את הנגיף בישראל. בכך מנעו כניסת כסף לרצועה ואף הגדילו בה את האבטלה.. לאחר הבנה בממשלת חמאס כי זוהי מכה קשה לכלכלה העזתית ומתוך חשש להתגברות ההפגנות כנגד ממשלת חמאס, אישר חמאס, בהסכמת ישראל, כניסה של 9000 פועלים מעזה (21.4.2020) לשהות ארוכה בישראל בעיקר מענף הבנייה והחקלאות. המשמעות לכלכלה העזתית כ- 50 מיליון שקל (בוחבוט, 2020).

עלתה בעיה נוספת, איך ייכנס הכסף לרצועה אם כל העובדים צריכים להישאר בישראל. אם עד כה קיבלו הפועלים הפלסטינים את משכורותיהם ממעסיקיהם במזומן, כעת הוחלט לאשר העברת תשלומים ישירות לחשבונות הבנק של העובדים הפלסטיניים הלנים בישראל. זאת, במסגרת עבודה בהובלת מתפ"ש ובנק ישראל. (מתפ"ש, 2020).

ישראל מנעה כניסת סחורה חקלאית מעזה שלא בפיקוח בעקבות שימוש בחומרים אסורים בתהליך הגידול. מרחב הדיג נפתח לטווח הגדול ביותר שמדינת ישראל פתחה מאז מבצע "צוק איתן" על מנת לאפשר לדייגים להתפרנס.

ראש הממשלה הפלסטיני, מחמד שתיה הודיע על החזרת פקידי הרשות ברצועה, החל מ- 1.4.2020 למתכונת העבודה הקודמת, בטרם הוחל בקיצוצי השכר. לפיכך, הרשות מיתנה את מדיניותה כלפי שלטון חמאס ברצועה ואפשרה החזרתם של פקידי ממשל לעבודה.

מדינת ישראל הגדילה את הקצאת שעות החשמל לרצועה ומאפשרת כניסת חומרי גלם לרצועה.

בנוסף שר הביטחון, בנט, אישר הכנסת מוצרי תקשורת לרצועה לאחר שהחליט בעבר למנוע הכנסת מוצרי תקשורת. ההחלטה באה כתגובה לגניבת ציוד ממחסני חברת התקשורת הפלסטינית "פלטל", פריצה שיוחסה לפעילי חמאס. לפי ההודעה, ישראל תחזור ותאפשר הכנסת ציוד תקשורת לעזה רק בתנאי שהציוד הגנוב יוחזר. האיסור כבר יצר מחסור חמור בחנויות, ופגע קשות במי שמתפרנסים מענף התקשורת והטכנולוגיה, ובכל מי שתלוי בהם ובאספקה סדירה של הציוד. פגיעה זו חריפה במיוחד לנוכח תנאי הבידוד החברתי, שנכפים בימים אלה בשל המאבק בהתפשטות נגיף הקורונה (המפלגה הקומוניסטית הישראלית, 2020).

כמו שכבר צוין כאן כלכלת עזה הייתה כושלת עוד לפני משבר הקורונה. אין לה עתודות כלכליות, אין לה תעשייה, משאבי הטבע לא מנוצלים, ההון אנושי מובטל, והיא תלויה אנרגטית בישראל. זוהי כלכלה שלאורך כל השנים השקיעה בהתנגדות הצבאית לישראל ופחות בשירותים הממשלתיים

ונסמכה בעיקר על תרומות וכספים ממדינות זרות וארגונים בינלאומיים. כעת שמדינות אירופה "סוגרות את היד" המשבר הכלכלי בעזה רק יחמיר.

בהמשך העבודה ננסה להבין מה נדרש כדי להעמיד את עזה על הרגליים, לא רק כדי להתמודד עם מגפת הקורונה אלא גם בשביל להקים חברה מאורגנת ומסודרת, מוסדית ומתפקדת. הבעיה היא כמובן שבשביל להצליח לעבור משבר כל כך גדול נדרשים אמצעים כלכליים. וכאן יש להבין את מעמדה המיוחד של עזה כישות כלכלית.

כדי לנסות ללמוד על הצפוי למדינת ישראל בסוגיית עזה, נערך ב-5 באפריל במכון למחקרי ביטחון לאומי, משחק מלחמה, שדימה התפרצות נרחבת של מגפת הקורונה ברצועת עזה, שגרמה למאות מתים. מטרת הסימולציה הייתה לבחון את ההשלכות האירוע, לאבחן תגובות של הגורמים הרלוונטיים/השחקנים, ולגבש המלצות למדיניות ישראלית בהתאם.

הנחת המוצא לסימולציה הייתה שמגפת הקורונה תגיע לעזה. ההמלצות העיקריות שעלו מהסימולציה:

1. הצדדים/שחקנים כולם – עם התפרצות משבר חמור ברצועת עזה, הארגונים הסוררים ברצועה, הרשות הפלסטינית, ישראל, מצרים, הקהילה הבינלאומית, הציבורים האזרחיים שני עברי הגבול – התקשו לפתח כלים חדשים ורלוונטיים להתמודדות עם המצב, כל שחקן בגזרה שמר על אופן פעולתו המסורתי: בריחה מאחריות, הפניית האשמות כלפי ישראל, שיגורי רקטות וטילים, הפרחת בלוני נפץ, תגובה בירי, צעדות לעבר הגדר וניסיונות חדירה אל מעבר לה, סגר, מצור, ניסיונות תיווך של שקט תמורת הקלות בסגר. כל זאת, אם ישראל לא תקדים את פעולותיה בטרם תתפרץ המגיפה באופן בלתי נשלט ברצועה.
2. על ישראל להקדים ולהעביר סיוע רפואי חיוני לרצועה, לכוון קשר עם ארגון הבריאות העולמי וגורמי סיוע כמו אונר"א ואחרים כדי לגייס משאבים ואמצעים רפואיים, לא לסכל יוזמה להקמת ממשלת חרום של הרשות הפלסטינית עם חמאס, וכן להקים תשתיות לסיוע חרום בשטחה בסמוך לרצועה. עליה לאפשר צעדים כלכליים לחיזוק התושבים, וסיוע הומניטרי נרחב ככל ממדינות שעד כה לא היו חלק מהמשחק. בפועל, עליה לקחת אחריות ללא לקיחת ריבונות. (שוסטרמן ודקל, 2020).
3. יש לטעת זרעים ליום שאחרי. המשבר מייצר הזדמנויות לדו שיח, לשיתופי פעולה ואסור להחמיץ את ההזדמנות ליצור בסיס לעתיד משותף. ההזדמנות נובעת מצו השעה, הצורך ליצירת מנגנוני תיאום בין החמאס לישראל. בחירה בפרגמטיות על פני טרור אולי תוליד תהליך חדש של הידברות בין הצדדים. כל זאת, מתוך רצון להציל נפשות ממגפת הקורונה.

התנהלותו של ארגון חמאס מראה כי הוא נמצא בתהליך של התמסדות פוליטית. מן הצד האחד חמאס כארגון תת מדינתי ממשיך להשתמש באלימות על מנת לשמר את שלטונו ברצועת עזה. מן הצד השני, הפרגמטיות כעיקרון מנחה מובילה אותו לשיתופי פעולה שלא עולים בקנה אחד עם אמונתו.

חמאס משמר את האתוס של התנגדות למדינת ישראל אך לא נרתע לדרוש ממנה עזרה בעת התפרצות מגפת הקורונה בעולם.

על מנת ללמוד על ארגון חמאס וניהולו הכלכלי את רצועת עזה יש להבין את השחקנים בזירה ואת הזיקות בניהם בהתייחס לרצועת עזה ועל כך נעמוד בפרק הבא.

פרק רביעי: רצועת עזה – שחקנים ואינטרסים

בפרק זה ננסה להאיר את מפת השחקנים והאינטרסים הקיימים במערכת היחסים הארוכה בין עזה למדינת ישראל. ננסה לעמוד על השחקנים העיקריים המעורבים במערכת יחסים זו, האינטרסים הגלויים והסמויים וכמובן האינטראקציות השונות המלוות את מערכת היחסים לאורך השנים. חשוב לציין, כי לצורך כתיבת פרק זה, בנוסף לשימוש במחקרים וחומרים שפורסמו, ערכנו שיחות רקע עם נושאי משרות בעזה ובצה"ל, כולל במסגרת ההכנה ובמהלך סיור דרום מכללה של המכללה לביטחון לאומי, וכן שיחות עוקבות עבור עבודה זו. בנוסף, העמקנו בנושאים ההומניטריים מול הרצועה והקשיים העומדים בפני מקבלי החלטות בניסיונות לפרוץ דרך בתחומים אלו. ואחרון, הסתייגנו בהיכרות אישית עם החוויה וסביבת קבלת החלטות בשלוש השנים האחרונות של חיים מלכי במטה פיקוד הדרום כקצין לוגיסטיקה פיקודי, שהעניקה לו חשיפה רבה לקבלת החלטות והדילמות, כמו גם רגישויות למורכבויות וללחצים הקיימים במערכת שנצפו באופן ישיר ובלתי אמצעי.

א. רקע

בין ישראל לחמאס התחוללו שלושה סבבי עימות, שהביאו את עזה למצבה הנוכחי: "עופרת יצוקה" בשנת 2009, "עמוד ענן" בשנת 2012 ו"צוק איתן" בשנת 2014. תוצאות הלחימה בסבבים אלה היו הרסניות ועודדו את חמאס להמשיך ולהתחמש, לבצע פיגועי טרור ולחפור מנהרות על מנת לחדור לשטחה של ישראל.

במהלך שלוש השנים האחרונות מתקיימת בעזה מציאות, בה תנועת חמאס מקיימת מערכה מתמשכת מול מדינת ישראל. במסגרת זאת התקיימו במשך כשנתיים, החל מיום האדמה 2018, הפגנות על הגדר שכונו "צעדות השיבה", בהן הארגון תמך ופעל על מנת לשמר רצף של התנגדות משמעותית בהפגנות שהתיימרו להיות אזרחיות מול חיילי צה"ל במוקדים רבים. בנוסף, נוצרו מגוון פעולות טרור "מתחת לסף ההסלמה" כמו: בלונים, עפיפונים, שריפות, הטרדות ליליות וכדומה, שבמהלך השנים התפתחו והשתכללו במגוון, בכמות ובעוצמת הנזק הפיזי והתדמיתי. ניכר היה שהפעלת המרכיבים הללו והשפעתם הלכו והסלימו עם התקדמות העימות: צעדות השיבה החלו כמפגן כוח משמעותי של כמות גדולה מאוד של אוכלוסייה המתייצבת לצעדות המלוות באלימות ברף גבוהה אך מתמקד בפריצת הגדר, זריקת אבנים וכד'. בהמשך ההפגנות, שהתקיימו בכל יום שישי היו בנוכחות מצומצמת יותר אך רף האלימות עלה, עם שילוב של מרכיבים נוספים כגון עפיפונים, שנשאו מטעני תבערה שונים אשר הציתו שריפות בשדות העוטף ובשמורות הטבע הסובבות את עזה, כמובן שאלו השתכללו עם הזמן והפכו למטעני נפץ הנישאים על ידי בלוני הליום (כמובן שבלון הוא לא רק בלון סטנדרטי אלא כל מיכל גומי רלוונטי כגון קונדומים וכל פתרון יצירתי אחר) ומשוגרים ממרחק רב ומתוך השכונות הצפופות ונישאים ברוח למרחק רב. בהמשך התווספו עוד פעילויות כגון הבערת צמיגים מאסיבית לאורך הגדר על מנת ליצור מסך עשן המגן על המפגינים ולאפשר התקרבות לגדר ופגיעה בה. בנוסף, יחידה הפועלת מהים ויחידות הפועלות במהלך הלילה בימות השבוע שנקראו, "התיזוז הלילי", שם המסביר את מהותן.

במקביל, עסקו צה"ל והיחידות הטכנולוגיות בפיתוח מענה לטיפול בבלונים ועפיפונים, לכיבוי מהיר של צמיגים ועוד. יש לציין, וזאת מהיכרות אישית של חיים מלכי עם האירועים והתפתחותם, כי המאמצים הרבים למציאת פתרונות טכנולוגיים נעשו בראש ובראשונה על מנת להימנע משימוש

באמצעים קטלניים, אשר יגרמו בפועל לנפגעים רבים ולהסלמה של האירועים. כך, ניתן היה לראות כיצד משתמשים בכל דרך אפשרית ובכל יחידה מבצעית אפשרית רק על מנת ליצור פתרונות אחרים, פחות קטלניים ולשמור על רמת עימות שאינה גולשת להסלמה. חשוב לזכור, כי בזמן אמת היה לחץ ציבורי עצום על מקבלי ההחלטות, בשל תמונות וכתבות בלתי נגמרות על שריפות בעוטף עזה, על החיים הבלתי נסבלים של התושבים בעוטף ועל החשש הבלתי פוסק מהבלונים. השיח שהתקיים בין אנשי הצבא לאנשי ההתיישבות עלה המתח באופן מתמיד. במהלך התקופה היו גם מספר אירועי הסלמה מתגברים, אשר הביאו את הצדדים לידי עימות אלים (ירי טילים לעבר מדינת ישראל ותקיפת מטרת בעזה) למשכים של ימים בודדים ואשר הופסקו בתנאים כאלו ואחרים בתיווך מצרי.

בחורף האחרון ניכר היה כי צעדות השיבה, אחרי כמעט שנתיים, מאבדות את עניין הציבור וניכר כי עיקר המשתתפים היו אנשי חמאס שהגיעו בהנחיה והכוונה וחלקם הגדול בתשלום. כך גם החלה מדיניות של תשלום לפצועים ולהרוגים בהפגנות ב"תעריף" מסודר, אשר היה מוכר וידוע ושכנע אנשים לבוא להפגין, ובמידה מסוימת לקחת סיכונים מוגברים, לאור המצוקה הכלכלית העצומה הקיימת ברצועה. הציפייה כי "יום האדמה" אחרי שנתיים יהווה ציון דרך משמעותי השתבשה לאור מציאות הקורונה, שפרצה במהלך פברואר 2020. כך, למעשה הוסטה מערכת היחסים של ישראל וחמאס עזה לטיפול באירוע הקורונה. מעבר לאמירות מתלהמות ומספר עימותים "סבירים" בין הצדדים ניכר היה כי שיתוף הפעולה בנושא הקורונה היה קו פרשת מים במונחים של יחסים בין עזה וישראל: הסיוע המוגש, הפתיחות והיכולת לקדם נושאים הומניטריים היו מעל ומעבר לנעשה עשרות שנים ברצועה. בפועל משבר הקורונה היווה הזדמנות בלתי רגילה לתקשורת כמעט ישירה ובעיקר להבנה של כל הצדדים כי היבטים הומניטריים בעזה אינם ולא יוכלו להישאר נחלתם של תושבי עזה בלבד (דוסטרי, 2019).

הלוחמה בין ישראל לחמאס כיום היא לוחמה באזור האפור (דוסטרי, 2019)

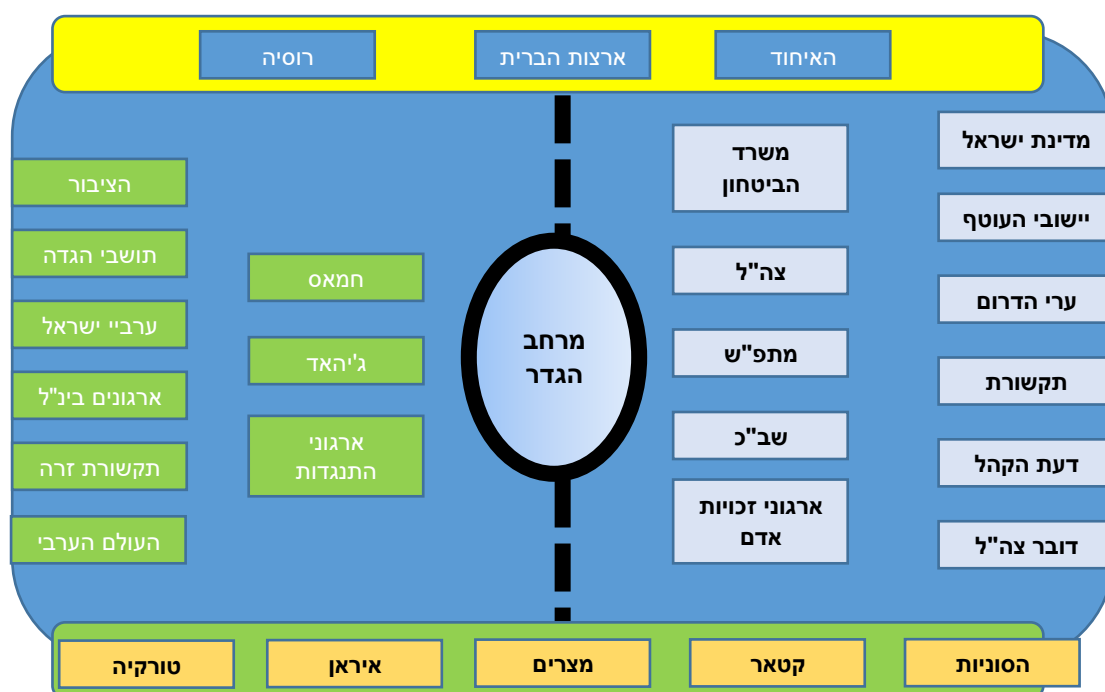

תרשים מס' 4: לוחמה באזור האפור

ניתן לראות בתרשים 4 כי אופי העימות בעזה, כפי שנראה בשנים האחרונות, מתכתב עם המודל המוצג. למעשה במסגרת העימות מופעלים כל סוגי הלוחמה במידה משתנה בהתאם לסבבי העימות הרלוונטיים. הפעלתם של אמצעים קיברנטיים מתקיימת למול צרכים שונים ומגוונים. לוחמת המידע רלוונטית ופעלה גם למול היכולת לרכז אוכלוסייה להפגנות. במהלך שלוש השנים האחרונות השימוש שנעשה באמצעים קינטיים משני הצדדים התקיים בעיקר למול חצייה של גבולות שיח

מקובלים. כפי שצוין כאן השיח הקיים בין הצדדים ניתן לתרגום ברור וחד ערכי, על כל הפרה או זליגה של צד אחד, ישנה תגובה במידה כזו או אחרת של הצד השני. הקינטיקה נכנסת למשחק בעיקר למול הצורך לאיים בשבירת כלים ואיתות על האופציה ליציאה מהמשוואה ומעבר למצב מלחמתי אחר. למעשה, השהייה בתחום האפור מאפשרת לשני הצדדים לפעול מתחת לרף ההסלמה, ובכך לשמר את רף הסכסוך בעוצמה המאפשרת את המשך החיים בסיטואציה הנוכחית (דוסטרי, 2019).

למעשה, מעבר לעובדה ש"דיפלומטיה כופה" מופעלת לאורך זמן רב בתור אמצעי לחץ (ויש לומר שלא זו דווקא מועיל) מול הרצועה, ניתן לומר, כי בכל סבבי הלחימה שהתקיימו בעשור האחרון, בסופו של דבר המעורבות המצרית ומעורבות בינלאומית אחרת תרמו לסיום הלחימה והגעה להסדרה, אפשרו להפעיל לחץ אפקטיבי מול עזה, בעיקר למול סבבי הסלמה מתוחמים, והיו פקטור משמעותי מאוד ביכולת "לסגור" אירועי לחימה בזמן מתוחם. כל זאת על מנת לשרת את המטרה של שהייה מתחת לרף הסלמה המחייב מעבר למצב של "לחימה כוללת" (דוסטרי, 2019).

תרשים מס' 5: השחקנים משני צידי הגדר – ישראל מול עזה

תרשים מספר 5 מציג את מפת השחקנים משני צידי הגדר:

בצד הפלסטיני - השחקנים המרכזיים הם תנועות ההתנגדות המרכזיות והארגונים הסוררים הקיימים ברצועה, ובעורפם הציבור הפלסטיני המתגורר ברצועה ובגדה, דעת הקהל בקרב ערביי ישראל, ארגונים הפועלים בשטח ותקשורת זרה המסקרת את האירועים.

בצד הישראלי – ארגוני הביטחון השונים, יישובי העוטף, ערי העוטף והדרום עם הלובי הפוליטי שהן מייצרות, התקשורת הישראלית ודעת הקהל הישראלית.

בחלקו העליון של התרשים – גורמי כוח מעצמתיים רלוונטיים, המשפיעים על הסכסוך ועל היחסים בין הצדדים אך אינם מעורבים ישירות או תומכים תמיכה ישירה וגורפת.

בחלקו התחתון – גורמים במרחב האזורי, המעורבים בסכסוך, כאשר מצרים במרכז כגורם המאפשר שיח בין הצדדים, משמאלה מדינות התומכות עקרונית בחמאס באופן גורף, מימינה מדינות המקיימות שיח לפתרון ובעלות אינטרס ועניין ביחסים עם ישראל, ולא רק עם החמאס בעזה.

ב. ישראל – מדיניות ואסטרטגיה:

ממשלת ישראל – מאז עליית חמאס לשלטון המדיניות של ישראל כלפי עזה היא מדיניות של בידול בין עזה ובין הגדה. ישראל מעוניינת ליצור פער מובחן בין עזה ובין הגדה מבחינת הצמיחה הכלכלית ומבחינת המשילות. זאת, במטרה להקטין עד כמה שניתן את ההשפעה של חמאס ולמנוע מייצוא של רעיונות קיצוניים ויכולות טרור מהרצועה לגדה (דקל, 2018).

מלבד הבידול נוקטת ישראל במדיניות של פיקוח הדוק על המעברים לרצועה, והקלות מוגבלות על סחורות אזרחיות ובמקרים הומניטריים. ככל שעובר הזמן ומתברר, כי אין חלופה רלבנטית לשלטון חמאס בעזה. האינטרס הישראלי המרכזי הוא השגת רגיעה מתמשכת. אין מדיניות ליישוב הסכסוך עם חמאס לטווח הארוך, ובפועל ישראל השלימה עם שלטון החמאס בעזה מבלי להכיר בו רשמית. המטרה האסטרטגית היא למנוע סבבים של אלימות, חיזוק ההרתעה ולהמשיך בלחץ מדיני וכלכלי על מנת להחליש את חמאס (דקל, 2018).

ברמה המעשית בוחרת ישראל לשמור על השקט בגבול, לאפשר שיפור מצבה ההומניטרי של הרצועה על מנת לצמצם את העוינות כלפי ישראל, לפעול להשבת השבויים והנעדרים (החללים) הישראליים, ובטווח הארוך – בשאיפה לניתוק מלא מהרצועה, והסרת האחריות הישראלית הכוללת (מימוש הרציונל שעמד מאחורי תכנית ההתנתקות).

לסיכום, ניתן לומר כי בהתרשמות משיחות וקריאת התמונה המצטיירת מהמדיניות המיושמת מול רצועת עזה בעשורים האחרונים (מאז ההתנתקות), שברובד הדקלרטיבי ישראל שואפת ליישום של הסדרה מול הרצועה ולקיום מערכת מתפקדת ברצועה הכפופה לרשות הפלסטינית באופן מלא ומתואם. ברמה המעשית, ניתן לראות כי בכל הפעולות הנעשות מול הרצועה ובמיוחד באלו הקשורות בממשקים בין הרצועה לרשות הפלסטינית ישראל מתנהגת כמי ששואפת לשמר את הבידול בין הרצועה לרשות, תוך שימור מצב העימות עם עזה ושואפת לשמר את הסכסוך מתחת לרף אלימות "נסבלת".

משרד הביטחון - שואף להשגת מציאות ביטחונית משופרת, מתנהל במתח שבין הצורך לתמוך את מדיניות הממשלה ולאפשר את שיפור המצב בעזה ובין ההכרח לצמצם כניסת סחורות דו שימושיות ותנועות אזרחים (מטעמי טרור).

ניתן להצביע (משיחות עם בכירים והתרשמות אישית) על שני שרי בטחון, אשר נקטו בקו אידיאולוגי חריף טרם כניסתם ובפועל נהגו באופן מאוד ריאליסטי בעת תפקודם מול עזה. אביגדור ליברמן טרם היותו שר ביטחון הכריז, כי סינוואר יחוסל תוך 48 שעות. בפועל, בתקופתו כשר ביטחון, התפתח שיח בלתי רשמי עשיר ומגוון עם החמאס, והדבר בלט אף יותר בדרישתו לאפשר

כניסת חמשת אלפים סוחרים לישראל על מנת להזרים כספים לרצועה. ליברמן נמנע מגרירת ישראל למערכה בעזה, וזאת בניגוד גמור לאידיאולוגיה וההתבטאויות הלוחמניות המוצהרות, בהן נקט טרם כניסתו לתפקיד. גישה פרגמטית זו באה לידי ביטוי במפגשים ובהנחיות שניתנו לדרגי הביצוע לאורך שנות פעולתו כשר ביטחון.

כך גם בזמן תפקידו של נפתלי בנט שר הביטחון, עת חל קידום משמעותי מאוד בתכניות אזרחיות ברצועה, הכסף מקטאר ממשיך לזרום לרצועה (כפיצוי על הסנקציות של אבו מאזן ותחליף לתקציבי הרשות) וגם הרחבת מרחב הדיג למרחקים חסרי תקדים, הגדלת מספר הסוחרים המורשים להיכנס לישראל מתוך הרצועה. הקלות אלו ורבות נוספות, שהכרנו בשיחות עם בכירים בישראל ובעזה ניכרות וביצוען מואץ מאוד בתקופה האחרונה. בפועל, משרד הביטחון כמביא ומוציא עיקרי של מדיניות הממשלה מול הרצועה אכן מיישם את המדיניות באופן המתואר לעיל (שימור הסכסוך). נראה שגם כיום כשמקדמים את הפרויקטים ההומניטריים העצומים ברצועה ומאפשרים הקלות משמעותיות ביותר, הדבר נעשה באופן מדוד שמאפשר פיקוח ובקרה מספקים, וכמובן שרוב העשייה לא באה לידי ביטוי בפרסומים גלויים. יש להדגיש, כי לא נוכל לציין חלק ממקורות החומרים אליהם נחשפנו, לאור רגישות המידע.

צה"ל / פיקוד דרום - ככלל, ניתן לומר כי צה"ל שואף להשיג הרתעה למול עזה באמצעים כמו שלילת הישגים וענישה. צה"ל פיתח את היכולת להגן מפני הרקטות באמצעות "כיפת ברזל" הביא לשינוי משמעותי בחוקי המשחק. כמו כן, צה"ל מפעיל כלים לענישה שמעבירים מסרים. למשל שליטה במרחב הדיג, צמצום מרחבי הדיג עד לסגירה מוחלטת במטרה ליצור הרתעה וענישה. מדינת ישראל, באמצעות צה"ל, שולטת גם במעברי הסחורות (ברמה שונה) ומעבר אנשים (מסוחרים ועד למקרים הומניטריים ומה שביניהם). בכל סבב הסלמה או אירועי בטחוני הענישה באמצעים השונים מביאה את המסר גם לגבי תגמול, אך בה בעת גם על ההרתעה על פיה פעולה עוינת תביא לצעדים דומים או חמורים מכך.

יש לציין, כי כלי ההרתעה בעימות בעזה נשחקים בשנים האחרונות באופן משמעותי וכלים שבעבר היו משמעותיים מהווים כיום ענישה או תגמול ואיבדו את אפקט ההרתעה. עם זאת, כיום ישנו רצון לפתח מערכות תלות נוספות (באמצעות תכנית אזרחית) אשר יביאו למצב בו ישנם כלים נוספים, משמעותיים וכואבים אשר יגבירו את אפקט ההרתעה משימוש בהם.

בצה"ל ובפיקוד הדרום נערכה חשיבה מעמיקה על האופציות לתרחישים שונים מול המצב בעזה מאז התחילו צעדות השיבה. ניכר היה בשיחות עם דרגי פיקוד בכירים בצה"ל, כי ההיערכות הייתה מורכבת. כמובן שהאסטרטגיה של צה"ל מורכבת למול המציאות הבלתי מוכרת וחוסר הידיעה כיצד יתרחשו הדברים. מהצד האחד קיימת רגישות מול אזרחים וצורך להשתמש בכוח מרוסן. מהצד השני קיים הצורך למנוע גלישה של האירועים לתוך שטחנו ולמנוע פעילות חבלנית בחסות ההמון.

נקודת המוצא סביב מרחב הגדר בעזה היא שכל ההתמודדות של צה"ל יכולה להפוך לסבב ירי רקטות. מהלך ההיערכות לתקופה זו כלל שלבים שונים בהתאם להתפתחות האיום וההבנות שנוצרו תוך כדי האירועים. היה ברור כי האינטרס המוביל בקבלת החלטות היה תמיד מניעת

הסלמה שתוביל למלחמה מול עזה וניסיונות בכל מחיר למנוע הרג של בלתי מעורבים. ואולם כיצד ניתן לשמור על האינטרס הזה כאשר מול הגדר אזרחים שורפים צמיגים?

ניתן לומר, כי צה"ל פיתח אמצעים חדשים להתמודדות עם סוג חדש של טרור, רובם ככולם אמצעים המיועדים להתמודדות מול אימים. בנוסף, בצה"ל גם הוקמו גופים ייעודיים להתמודדות מול אזרחים, ולהתמודדות בתחום התודעה, על מנת לנסות ולהתמודד נכון בשלבים הראשונים ולא להיגרר למערכה רחבה בגין התרחשות בלתי רצויה.

מניתוח מהלך ההתרחשות, למדו בצה"ל כי הפרות סדר סביב הגדר מתרכזות מול חמישה מוקדים עיקריים. כך ניתן היה לרכז את היערכות הכוחות במוקדים אלו. כמו כן, נעשה שימוש באמצעים להטלת גז וצילום ברום גבוה (רחפנות). אלא שעקומת הלמידה עבדה משני צידי הגדר. משעה שהציבו צלפים בצד אחד, הבעירו צמיגים על מנת ליצור מסך עשן מצד שני. כאשר הרימו רחפנים בצד אחד, בצד השני ירו על הרחפנים.

התמודדות נוספת מול רצועת עזה לאורך העשורים האחרונים היא המעבר של חמאס לפעולה בתווך התת קרקעי. למרות שהיו ידיעות על חפירה של מנהרות מתוך עזה לישראל עדיין לא ידעו את ההיקף עד שהסתבר שלמעשה יש עיר תחתית שלמה המתפרשת מתחת לרצועת עזה.

בכיר בצה"ל העריך כי כמות הבטון שהושקעה במנהרות ברצועה, בעשור האחרון בלבד, יכלה לשמש לבניית המגדל הגבוה בעולם - מגדל בורג' חליפה השוכן בעיר דובאי (תמונה מס' 1). הבניין מתנשא לגובה של 828 מטרים, והוא המבנה בעל מספר הקומות הגדול ביותר מאז ומעולם, עם 163 קומות. עלות הקמתו מוערכת בכ-1.5 מיליארד דולר.

תמונה מס' 1: בורג' חליפה, דובאי. מקור: אתר האינטרנט Arch Daily, צלם: ניק מריק

האמירה מעידה יותר מכל על העובדה שבפועל שלטון החמאס מנצל את היכולת להכניס חומרים דו שימושיים לתוך רצועת עזה ומפנה את ההשקעה והקשב המרכזי למשימת ההתנגדות לישראל

ולפעולות הרלוונטיות לבניית יכולות לחימה מול ישראל. זאת ועוד, המאבק על אישורי הכנסת חומרים דו שימושיים מהווה את האירוע המרכזי ביכולת לקדם נושאים הומניטריים בסיסיים כגון יכולת גידול בחקלאות (דשנים, קוטלי חרקים וכד'), דיג במים עמוקים (כבלי פלדה וכד') ועוד.

צה"ל / מתפ"ש (תיאום וקישור) – מייצג ומתווך את המציאות הפלסטינית ברצועה כלפי ממשלת ישראל. המתפ"ש מהווה למעשה את הגורם הישראלי היחיד בשטח, המניע את המהלכים ומנסה "למשוך" את המציאות לכיוון סיוע אזרחי והומניטרי ופיתוח כלכלי. יש לציין, כי בפגישות עם בכירים העוסקים בתחום הסיוע ההומניטרי לרצועה ניכר כי היכולות של מנהל התיאום והקישור מביאות את הערך המוסף המשמעותי ביותר כיום בהיותו גורם מתווך, הפועל מתוך ראייה כוללת ובעל יכולת לשמש כ"מגשר" האופטימאלי במציאות בה הסכסוך לעיתים נראה כיעד לשימור על ידי חלק מהגורמים. היכולת להגיע להבנות מול הגורמים הבינלאומיים הפועלים ברצועה (מתווך רצון לשמר יכולת בשגרה ובלחימה), עם היכולת לתקשר עם ההנהגה בארגונים השונים דרך מתווכים, הוא ערך מוסף מרכזי. זאת בהיותו גורם המחובר לגורמים הרלוונטיים בישראל (צבאי ואזרחי). המתפ"ש מביא יכולת אמיתית לקיים דיאלוג של שיקוף תמונת מצב הומניטרית עם היכולת לתמוך מנגנוני סיוע ובקרה רלוונטיים, אשר יסייעו להתגבר על מכשולים במימוש הקלות הומניטריות. הפער המרכזי המהווה בלם ביכולת להתקדם הוא חוסר האמון הבסיסי הקיים בין הצדדים והצורך לקיים מערכי בקרה ופיקוח קפדניים, אשר יוכיחו את מעבר הסיוע למקומות הנכונים. זאת, בהבנה כי חמאס בסופו של יום לא שינה את עקרונות פעולותיו ועדיין ינסה בכל כוחו לבצע כל אשר לאל ידו להפנות את המשאבים העיקריים שלו לבניין יכולות הלחימה מול ישראל, על אף הצורך העצום לטפל באוכלוסייה.

שב"כ – כמי שאחראי על מניעת טרור מהרצועה, מייצג שב"כ ומשקף את המציאות הביטחונית המורכבת הנובעת מכניסת סחורות ותנועות אנשים מהרצועה, ולפיכך מנסה להגביל למינימום ההכרחי את הקשרים והתנועות בין תושבי עזה לישראל, כמו גם את כניסת החומרים לרצועה. בניגוד לפעילות השב"כ במרחב יהודה ושומרון, שם יש יכולת גישה לאוכלוסייה, ברצועה עזה המצב שונה ביסודו. היעדר היכולת לבצע פעולות ישירות מול האוכלוסייה ורמת הקושי הגבוהה דרמטית להפעיל מקורות בתוך הרצועה (באופן יחסי לגדה המערבית) מחייבת איזון ושקלול רמת הסיכון הנלקחת (בהתאמה נדרשת בשל רמת הנגישות והיכולת לבצע פעילות יזומה מול אוכלוסייה בהפעלת סוכנים). ניתן לומר כי השב"כ מהווה גורם מרסן, קשוח ביותר למול כל ניסיון לבצע שינויים במדיניות בכלל ובכניסת סוחרים, פועלים וכיו"ב לישראל.

משד"י ממשלה העוסקים במרחב הפריפריה והנגב – אלו קיימים כיום בפועל באופן מינורי, אך השפעתם חשובה ביכולת לייצג את האינטרס הכלכלי של פיתוח האזור ומיקוד משאבים מדינתיים במרחב. יש לציין, כי מבחינת ראשי ערים והמועצות עימם שוחחנו ניתן לראות כי משד"ים אלו מהווים מבחינתם יתרון גדול ביכולת לקיים שיח מול הממשלה ולשרת בעיקר אינטרסים כלכליים של האזור. כמובן שכל פעולה כזו דורשת פעילות פוליטית רלוונטית וקמפיין תקשורתי מלווה. במציאות הנוכחית, כמעט כל שינוי של סדר עדיפות תקציבי בעשור האחרון התבסס על שימוש בסבב לחימה או הסלמה כזה או אחר. כפי שמתארים את המציאות ראשי הערים והרשויות, רק אחרי תקופות רגישות ביטחונית היו הצלחות בתחומים אלו.

יישובי עוטף עזה - ערי העוטף (שדרות-אופקים-נתיבות), קיבוצים ומושבים במועצות האזוריות
בעוטף עזה והערים גדולות במרחב עזה (אשדוד-אשקלון ומרחב באר שבע) - לכולן תפקיד חשוב בהשפעה על דעת הקהל הישראלית והבינלאומית.

סוגיית יישובי עוטף עזה מעמידה את האסטרטגיה של הכלת המצב והימנעות מעימות רחב היקף בהקשר לשאלות קשות מאוד. ברמה הערכית-מוסרית הבסיסית, אם נתעלם מסוגיות של עלות תועלת מקומית והסברים על אילוצים כפי שתוארו לעיל, עולות סוגיות מוסריות ערכיות מול תושבי הפריפריה בדרום שקשה מאוד לפתור. האם דמם של תושבי הדרום אינו כדמם של תושבי המרכז? האם התגובות של צה"ל ומדינת ישראל מול תוקפנות הפוגעת בתושבי הדרום שונות מהתגובות המגיעות אחרי תוקפנות המגיעה למרכז תל אביב? במערכת האילוצים של מדינת ישראל ניתן לומר, כי הפריפריה ספגה בעבר (יישובי הצפון, קריית שמונה) וסופגת כיום (עוטף עזה, ערי העוטף, אשקלון ואשדוד עד באר שבע). המדיניות על פיה מנוהל השיח ב"שפה" המדוברת שהוסברה לעיל, בשילובה עם יחסי העוצמה והאופן בו מנוהלים המתחים בה, מעבירים מסרים בעייתיים מאוד לתושבי הפריפריה והדרום. בשיחות שקיימנו עם אזרחים מהשורה בערי הדרום, שיחות עם ראשי ערים וראשי מועצות ומנהיגים מקומיים ניכר, כי תחושות האוכלוסייה קשות. הטענה שעלתה בקרב רבים מהאזרחים באזור היא שכל עוד "המחיר" של סבב הסלמה מתבטא ביישובי וערי העוטף, התגובה תהייה מרוסנת ומדודה. לא כך הם פני הדברים כאשר "המחיר" מתבטא בערי המרכז. במקרים הללו ניכר היה שהתגובות היו קשות הרבה יותר וחמורות באופן משמעותי. הדברים מבחינת אנשי הדרום ברורים.

ניתן לומר, כי אם מנסים לתרגם את השפה הקינטית שנוצרה בין הצדדים, אזי קריאת המצב על ידי התושבים בפועל משקפת את המציאות. איתות של חמאס בירי לעבר העוטף מסמל רף הסלמה נמוך וירי לעבר יישובי מרכז הארץ מסמל כניסה לרף הסלמה גבוה מאוד, המיתרגם לתגובה של ישראל. אין לתמוה על תחושותיהם של תושבי הדרום.

כמובן שניתן להצביע על כך שבין השחקנים השונים בצד הישראלי קיימים אינטרסים מנוגדים ומתחים. למשל, קיים מתח בין גישת השב"כ - הבטחת מקסימום בטחון בטווח הקצר על ידי מזעור הקשרים בין עזה לישראל, ומניעה מקסימלית של כניסת חומרים דו שימושיים שעלולים לשמש לצרכי טרור, לבין גישת מנהלת התיאום והקישור לפלסטינים (מתפ"ש/מת"ק) – על פיה שיפור דרמטי ברמת החיים, כפי שיתאפשר על ידי פיתוח כלכלי בר קיימא, ומעבר מסיוע בינלאומי הומניטרי שוטף (כסף 'הליקופטרי') לכלכלה מתפקדת, הם שיביאו גם לשקט בטחוני מדיני ויאפשרו התנתקות ישראלית מלאה מעזה.

ישראל פועלת מול הרצועה בכל סוגי העוצמות במקביל: עוצמה קשה, עוצמה רכה ועוצמה חכמה.

עוצמה קשה – ישראל מטילה דה-פקטו סגר על רצועת עזה, שולטת באופן מלא (ודאי ברובד הגלוי) על כלל התנועות הנכנסות והיוצאות של סחורות ואנשים. בנוסף, במסגרת התמודדות שוטפת ובסבבי הסלמה היא מפעילה כוח צבאי. ישראל שולטת בסגר ובהתאם ל"התנהגות" של הפלסטינים מעניקה הקלות במרחב הדיג או בכמות הסחורות הנכנסות והיוצאות, או בכמות אישורי העבודה והיציאה לפלסטינית מעזה במעברים מול ישראל (דוסטרי, 2019)

ספק אם הגברת המצור הועילה ברמה הביטחונית, אבל היא בוודאי הזיקה ברמה הבינלאומית שכן היא חשפה את ישראל לביקורת קשה לאור המצב ההומניטרי הנגזר ממדיניות זאת. ככל שהמצור התהדק כך המצב ההומניטרי ברצועה הורע, האזרחים ברצועה סבלו יותר והנהגת חמאס מינפה זאת בזירה הבינלאומית.

עוצמה רכה – ישראל משתמשת בהשפעה דרך מתווכים כדוגמת מצרים וקטאר על מנת לשכנע את חמאס לרסן את פעולותיו האלימות. סיפור העברת מזוודות הכסף מקטאר לחמאס הוא דוגמה מובהקת לשימוש בעוצמות אלו. משיחות שערכנו עלה כי מדיניות העברת הכסף מקטאר לחמאס נולדה בפועל מהסנקציות, שהטיל אבו מאזן על הרצועה בניסיונותיו להגביר את השפעתו על הנעשה ברצועה. כמובן שבחמאס הפנו את זעמם כלפי ישראל מכיוון שזוהי הדרך היחידה עבור הארגון לייצר תודעה בינלאומית ולנסות להשפיע על הרשות באופן עקיף. באמצעות תיווך בינלאומי, שלא כאן המקום לפרט, קטאר נרתמה על מנת לייצר פתרון עוקף לסנקציות של אבו מאזן. בפועל, המהלך נעשה בתמיכה מלאה של ראשי מערכת הביטחון ושרי הביטחון השונים (על אף שבמערכות הבחירות האחרונות ניתן היה לחשוב שחלקם התנגדו לכך). כמובן שהדבר יצר מתח גלוי מול הרשות ותחושה כי ישראל משתפת פעולה עם החמאס ומחזקת דה-פקטו את לגיטימיות שלטונו ברצועה (דוסטרי, 2019).

עוצמה חכמה (המופעלת מהצד הישראלי והפלסטיני במקביל) – דרך ערוצי התיווך הלא רשמיים (מצרים וכד') בוצעו מהלכים, אשר פעלו על מנת לצמצם את החיכוך ולהביא לתוצאות טובות יותר בראייה אסטרטגית. ניתן לראות את הסוגיה באופן מובהק באופן בו התנהגות הצדדים בהפגנות הגדר בימי שישי נוהלה באופן כמעט מתוכנן מראש. דרך התיווך הועברו מסרים כי במידה וחמאס "ירסן" את ההמון בפרמטרים המוסכמים מראש, אזי ישראל תביא למזעור התגובות הקינטיות ובהמשך להקלות במצור על עזה בפרמטרים המוסכמים ב"שפה" שנוצרה בין הצדדים (גלבו, 2018).

למעשה ניתן לראות במרכיבי ה"שפה" סוג של שילוב בין עוצמות, מקלות וגזרים שניתנים באופן הדדי, מופעלים באופן דינאמי ומתואם, משולבים בפעולות פיזיות בשטח של שני הצדדים ובמקביל פעולות תודעתיות ישירות ודרך מתווכים שפועלות על שתי הצדדים (גלבו, 2018).

בנוסף, אפשר לתאר את הפעלת העפיפונים/בלונים כהפעלת עוצמה חכמה, שכן בפועל הנזק הממשי של האירוע קטן באופן משמעותי ביותר מהנזק התודעתי שהוא מביא. זוהי הפעלה של עוצמה המשלבת פעולות קשות עם פעולות רכות, קינטיקה עם תודעה.

לסיכום, שקלול סך האינטרס הישראלי בשיקומה של רצועת עזה, טמון במספר גורמים:

המצב ההומניטרי ברצועה: משמש כמניע להסלמה בין חמאס לישראל. מצב כלכלי ירוד מוביל את האוכלוסייה לאווירה חסרת תקווה, דבר המקל על חמאס לגייס תמיכה למאבקו המזויין בישראל. וכן על הטלת האשמה למצב הקשה ברצועה על ישראל, ובכך להסיר מעליו את האחריות על מצבה הכלכלי של רצועת עזה. על מנת להתמודד עם אלו החשים ש"אין להם מה להפסיד", העלאת רמת החיים ברצועה תיצור מצב בו יהיה לאוכלוסייה ברצועה מה להפסיד, ומכאן – אינטרס לשמר את השקט, ותמריץ פוטנציאלי שעשוי להוביל לבחירת דרך שאינה מובילה למאבק אלים, מתוך חשש לפגיעה באיכות חייהם.

ישראל מנעה לאורך שנים פיתוח כלכלי בתוך רצועת עזה בעיקר מתוך שיקולי בטחון, כמו גם יזמות פלסטינית שעשויה להתחרות בתעשיות ישראליות. כך נוצר ברצועת עזה מצב חמור של העדר פיתוח כלכלי. אולם בטווח הארוך, גישה זו עלולה לפגוע כלכלית גם בישראל: הכלכלה הקורסת של הרצועה תמשוך גם את מדינת ישראל למטה, כאשר עובדים פלסטינים בשכר נמוך יהפכו לליבת המועסקים במשק ויגדילו את האבטלה ואת הפערים בישראל.

לצורך שיקום הרצועה נדרשים בעלי מקצוע, חומרי גלם, אנרגיה, יכולת ניווד והובלה, יכולות טכנולוגיות ועוד.

האינטרס הישראלי הוא שאמצעים אלו יסופקו במסגרת הסדרה אשר תבטיח שקט לטווח ארוך משני הצדדים. בכך תגדיל מדינת ישראל את היצוא שלה לעזה, ועדין תוכל להבטיח את בטחונה על ידי מעורבות בשיקום הרצועה. מחד, ישראל תנקוט צעד משמעותי לשינוי פרדיגמת הכובש בעיני מדינות העולם, ומנגד מעורבות בשיקום תשמור על האינטרסים שלה.

ג. שלטון חמאס בעזה: שחקנים, אינטרסים ומתחים

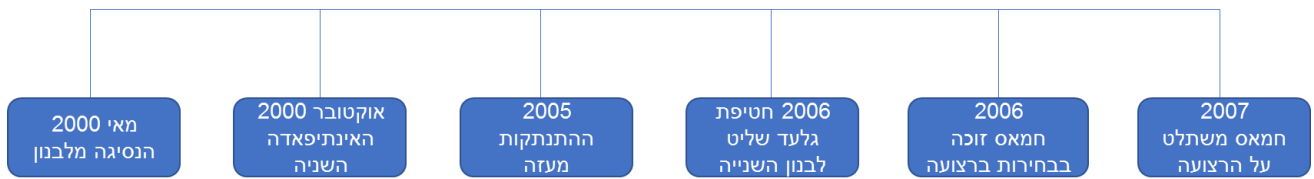
ארגון החמאס – השינוי המהותי, שהתחולל ברצועת עזה בעשור האחרון, הוא עלייתו של חמאס לשלטון והשליטה הפוליטית, החברתית והצבאית שהארגון ריכז בידיו באזור. עד כה ניתן לומר כי משילות חמאס בעזה אינה יציבה, אך הארגון עדיין נהנה מסמכות ללא עוררין. משום כך, כל הצעה למדיניות ארוכת טווח ביחס לעזה תהיה חייבת להביא בחשבון את סוגיית ההנהגה, ולשקול את מאזן הכוחות המורכב בין חמאס לשאר הפלגים הפוליטיים והכוחות האזרחיים הפועלים ברצועה, וכן את המרחב הפוליטי הפלסטיני בכללו.

באופן דומה, על מנת להעריך את התפקיד שממלא חמאס בעזה כיום וימלא בעתיד, יש צורך לנתח ולהבין את הדינמיקה הפנימית בחמאס עצמו, ובכלל זאת את האיזון בין הזרוע המדינית של הארגון לבין זו הצבאית. (ברטי ורוקף, 2018).

בשנת 2004 לאחר מותו של יאסר ערפאת, זיהה ארגון החמאס את ההזדמנות והחל במעורבות פוליטית ישירה בגדה וברצועה. בסופו של תהליך זכה החמאס בבחירות ברוב מוחץ בגדה וברצועה. אך ברצועת עזה, לאור המציאות השונה, גרר הדבר השתלטות מלאה של חמאס על הרצועה והתנערות מכל ההסכמים וההבנות, שהיו מול ישראל בתקופה זו.

בהמשך הסלמת היחסים מול ישראל נעשה שימוש מוגבר בשיגור רקטות מה שהביא, כאמור, לשלושה סבבים של לחימה מול ישראל, במהלכם חמאס הגביר את סף הסלמה וניסה לשנות את משוואת היחסים בין ישראל ובין עזה. חמאס הגיע למציאות שבה מתקיים סוג של סימטריה בלתי נראית בה יכולתו של הארגון לפגוע במדינת ישראל שקולה ליכולתה של ישראל לפעול כנגד רצועת עזה. יכולתו לפעול אינה מוגבלת בנזק הנגרם לאוכלוסייה ברכוש ובנפש. במידה מסוימת, נזקים אלו משמשים את הארגון בפעולתו לשלילת הלגיטימציה של ישראל בעולם (בניגוד למצבה של ישראל שיכולה לפעול, אך באופן מוגבל לאור המציאות שבה רגישות הציבור לנפגעים עולה באופן מעריכי והלגיטימציה לפעולה למול העולם ולמול הציבור בישראל נמצאת בירידה).

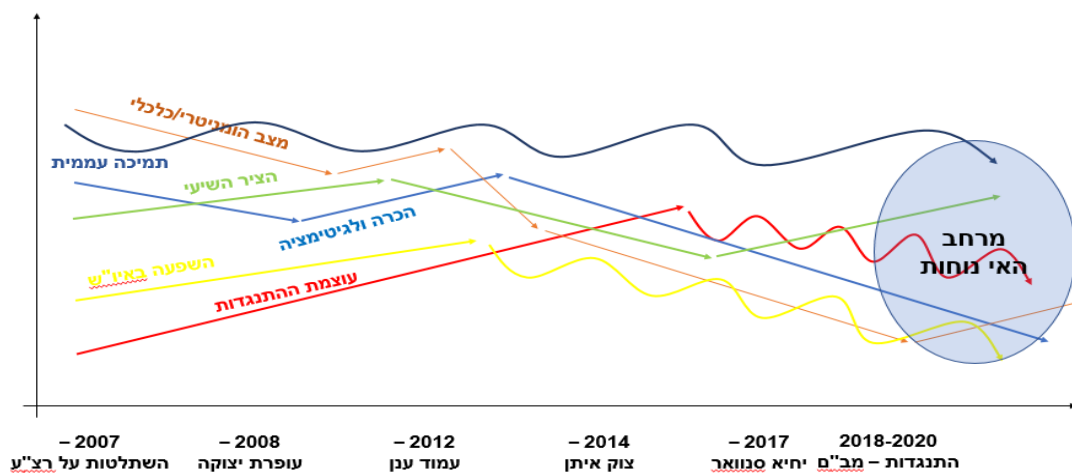
הדבר מתקשר לאינטרס הכללי של חמאס לשמר את המציאות, שבה אזרחי הרצועה חיים במציאות כלכלית ביטחונית קשה, ומחזק את תלותם בגורם רדיקאלי המתפקד כמניע של ההתנגדות לאויב הישראלי.

תרשים מס' 6: ציר הזמן 2007-2000 עזה לפני עליית חמאס

ניתן להבחין ברצף האירועים הארוך יותר שהחל מסוף שנות ה-90 והאירועים שהביאו לנסיגת צה"ל מלבנון במה שתואר על ידי חיזבאללה כבריחה תחת אש, כאשר לאחר חודשים ספורים פורצת האינתיפאדה השנייה בגדה ובעזה, המשך במבצע חומת מגן שבאופן יחסי השיג את מטרתו היטב בגדה אך באופן מופחת משמעותית ברצועה, והמשך בהתנתקות מרצועת עזה ב-2005 והשתלטות חמאס על הרצועה ב-2007, רצף אירועים שניתן לחבר בחוט מקשר ברור מאוד המוביל את חמאס להבנה כי ההתנגדות מצליחה ומביאה תוצאות. בראיית חמאס, האינטרס המוביל הוא להיות הגורם המוביל את ההתנגדות, זה שבכוח הזרוע יכריע את האויב הציוני. בכך חמאס פוגע באינטרס הכלכלי הטהור ושם בסדר העדיפות את ההתנגדות על חשבון הקידום הכלכלי האפשרי.

בתרשים למטה, גאנט אירועים מרכזיים ושינויים בתופעות מרכזיות מול רצועת עזה בראיית חמאס (ניתוח זה נעשה במסגרת סימולציה מדינית ביטחונית במכללה לביטחון לאומי בשנת 2020, ע"י צוות שניתח את המציאות בעיני חמאס):

תרשים מס' 7: מגמות מול עזה לאחר עליית חמאס לשלטון

בתחילת 2017 נבחר יחיא סינוואר, בכיר בזרוע הצבאית של החמאס, למנהיג הארגון ברצועת עזה. המסרים שהוא העביר באוגוסט 2017 היו שחמאס אינו מעוניין בעימות צבאי נוסף עם ישראל. לדבריו מלחמה עם ישראל לא משרתת כרגע את האינטרס של חמאס.

במהלך העשור בו חמאס שולט ברצועה חל מפנה בקרב האוכלוסייה. עד שנת 2016 הייתה תחושה של חוסר התקדמות מבחינת שגרת החיים. תושבי עזה ראו בחמאס את האחראי על שגרת החיים, המשימה של סינוואר הייתה להחזיר את אמון האוכלוסייה ביכולתו של ארגון החמאס להוות אופציה שלטונית, כזו שיכולה לנהל מדינה.

בפועל, סינוואר הצליח לשנות את מצב התשתיות ברצועה. מספר שעות החשמל הוכפל ואף שולש ועומד כיום על מספרים מרשימים יותר מאשר בחלק מהמדינות השכנות כמו מצרים ולבנון (בראז, 2010, בראז, 2019). מלבד פיתוח התשתיות הצליח סינוואר להחזיר את עזה לשיח הבינלאומי לאחר תקופה שבה עזה והפלסטינים ירדו מסדר היום העולמי. כך ניתן לראות בבירור כי חמאס מנצל היטב את היכולת למקסם הישגים לרווחת התושבים, בעיקר כאשר ה"קרדיט" נזקף לזכותו.

בשנים 2012-2016 היה התקציב המוצהר של ממשלת חמאס בעזה 750-900 מיליון דולרים. במהלך שנים אלו הרשות הייתה אמורה להעביר לפחות 750 מיליון דולרים לרצועה במסגרת תשלומים למשכורות, רכישת מים וחשמל מישראל, בריאות, חינוך ועוד.

בחודשים שלפני הצעדים האחרונים של הרשות לקיצוץ ההוצאות על עזה, בקיץ 2017 עמד סכום ההוצאה החודשית של הרשות על סך של 100-120 מיליון דולרים בקירוב. כלומר, חלקה של הרשות הפלסטינית במשך השנים הגיע ל-70-50 אחוזים מההוצאה הכללי.

במצב שנוצר הודיע חמאס לפני מבצע 'צוק איתן' בשנת 2014, כי הוא מפסיק לטפל בנושאים האזרחיים ומתמקד בצד הביטחוני ובהתנגדות לישראל. עמדה זו של חמאס נבעה מחוסר היכולת שלו להשיג את המשאבים הנחוצים לניהול רצועת עזה משותפיו במזרח התיכון ובעיקר מאיראן, בעקבות ההתרחקות שהייתה בין חמאס ואיראן בשל סירובו של חמאס לתמוך במשטר אסד נגד האופוזיציה הסונית בסוריה. הוא נאלץ להיכנע למציאות, שבה עיקר המשאבים הפלסטיניים, כספי הסיוע הבינלאומי לפלסטינים וכן כספי המסים שישראל גובה על המוצרים המגיעים לשטחים הפלסטיניים עוברים רק לרשות הפלסטינית, והיא זו שצריכה להשתמש בהם גם לצרכים השוטפים ולפרויקטים ברצועת עזה. מאותה הסיבה יש לרשות אינטרס בכך שגם כספים המועברים לצורך הייחודי של פרויקטים לשיקום עזה יעברו דרכה. (ברום, 2018).

ניתן לומר בפירוש, כי חמאס מפעיל עוצמות מסוגים שונים נגד ישראל:

החל **בעוצמה קשה** למול היכולת לשלוט "בברז" של ירי רקטי לעבר ישראל, בין אם על ידי פעילים של הזרוע הצבאית, או מארגונים אחרים שמקבלים אור ירוק לפעול במהלך של "עצימת עין".

המשך **בעוצמה חכמה** בדמות היכולת של חמאס לפעול מול הקהילה הבינלאומית ולהטיח ביקורת מול ישראל על "המצור" בו שרויה רצועת עזה, והמצב ההומניטרי האיום והנורא שמתחולל ברצועה (למרות שברור לכל כי את המשאבים הקיימים חמאס מפנה ראש וראשון להעצמת היכולת הצבאית מול ישראל). המשך ביכולת של חמאס להפעיל אוכלוסייה אזרחית במוקדי חיכוך מול ישראל כאשר במקביל מופעלות יכולות צבאיות מול חיילי צה"ל הערוכים מול אזרחים, מורכבות שארגון החמאס ידע לייצר במשך קרוב לשנתיים ברצף.

לסיכום, ניתן לומר כי האינטרסים של החמאס הם: שימור שלטון חמאס ברצועה, מקסום ההישגים הצבאיים והאזרחיים (בסדר הזה), שימור מעמדו כארגון ההתנגדות המוביל מול ישראל, הסדרה וקידום נושאים הומניטריים אזרחיים (רק כאשר ניתן לקשור את ההישג להגברת עוצמתו).

בפועל, ארגון החמאס הפך לשלטון דה פקטו ברצועה, אך רק בתחומים בהם בחר ליישם את שלטונו, והוא נהנה מיכולות בלתי מוגבלות בקרב האוכלוסייה ומצליח להניע מהלכים לשיפור מצבה של הרצועה מתחת לסף ההסלמה. עם זאת, ניכר כי יתרונו של הארגון נסוב סביב העובדה שמרבית האוכלוסייה מאמינה שהוא **האופציה היחידה שיכולה לקיים את ההתנגדות** מול ישראל, ולא לאור יכולותיו המדיניות והכלכליות. לכן ברור שגם אם שברמה הדקלרטיבית החמאס מעוניין בהסדרה ובקידום של תהליכי שיקום מיטבי לאוכלוסייה, הרי שבאופן מעשי כל פעולותיו של הארגון באופן עקבי ולאורך שנים היו והינם על מנת לשמור את הרצועה על סף קיום מינימאלי ולהעצים יכולות צבאיות, זאת על מנת להישאר האופציה הצבאית המובילה ובכך להישאר הבחירה היחידה בפועל של העם.

ד. גורמים פלסטינים נוספים:

– הרשות הפלסטינית

בין תנועת הפת"ח השולטת בגדה, לארגון החמאס השולט ברצועה, מתקיימת מערכת יחסים מורכבת שיודעת עימותים והתנגשויות.

האינטרס המרכזי של הרשות הוא שימור שגרת החיים בעזה ברמת מינימום כאמצעי לחץ שנועד לשבור את שלטון חמאס ולקבל בחזרה את המנהיגות גם על הרצועה. הרשות עושה שימוש במצוקת התושבים בעזה לא רק נגד החמאס, אלא גם כאמצעי לחץ פוליטי, מדיני בזירה הבינלאומית כנגד ישראל (ברום, 2018).

למעשה במהלך השנים ארגון החמאס היה המתחרה המרכזי של הפתח. ארגונים אלו פעלו בשיתוף פעולה נגד ישראל עוד לפני הקמתה של הרשות הפלסטינית. בתוך כך עם השנים החמאס הפך לצד הניצי יותר בעימות ובכך גם למי שהוביל את ההתנגדות האלימה מול ישראל במהלך השנים. לאחר לכתו של ערפאת, למעשה מאבק הירושה הוביל לבחירות ב-2006 אשר הביאו לממשלה משותפת שבסופה חמאס השתלט על הרצועה ב-2007 והפך את עזה לישות בשליטתו, מול הגדה שנשארה בשליטה של הפתח. היריבות של עזה והגדה מבוססת על היריבות ארוכת השנים בין הפתח לחמאס, ועל מאבקי הירושה שלא הסתיימו. נזכיר, כי מאבקים אלו חוזרים וצפים בימים אלו עת מדברים על מצבו של אבו מאזן והימים שאחרי לכתו שיגיעו בעשור הקרוב (חודשים או שנים).

הדילמה של הרשות היא, כיצד למנוע את חיזוקו של חמאס מבלי לפגוע בדימוי של הרשות בעיני הציבור הפלסטיני. כל צעד לשיפור המצב ברצועת עזה עלול להיזקף לזכות חמאס ולהפחית את הביקורת הציבורית נגדו. זאת בניגוד לאינטרס של הרשות שאינה רוצה לאפשר לחמאס לשפר את מצבו הפוליטי. ואולם, אם הרשות תטרפד צעדים אלו, היא עצמה עלולה להיתפס כאחראית למצב ברצועה, ואז תגבר הביקורת הציבורית כלפיה.

אינטרס נוסף של הרשות הוא למנוע את הפיכת תהליך שיקום עזה למכשיר שיבנה את היחסים בין חמאס לבין הקהילה הבינלאומית, ויהפוך את שלטון חמאס בעזה לשחקן תת מדינתי לגיטימי

בעיניה של קהילה זו. ההנחה היא שפרויקטים לשיקום ברצועה מחייבים מגעים ישירים בין חמאס לבין מדינות שונות וגורמי סיוע מבחוץ. כתוצאה מכך נוצר מצב, שהרשות לא מעוניינת בו, שחמאס יהפוך לפרטנר לגיטימי לגורמי החוץ המסייעים. מכאן, אפשר להבין שיתכן ולרשות הפלסטינית אין אינטרס אמיתי בהצלחה של תכניות שיקום בעזה, כי הצלחה זו תעצים את חמאס בעולם.

כך נוצר מצב פרדוקסלי, שבו מצד אחד הרשות מעוניינת להגביר את הלחץ על חמאס דרך שימור המצב הסוציאקונומי הנמוך ברצועת עזה, אך מצד שני יש לה עניין לשמור על מראית עין שבה היא עצמה מגלה אחריות ודאגה למצב בעזה.

קשה לתת אומדן מדויק של החלק של הרשות הפלסטינית בהוצאות האזרחיות בעזה. למשל, בתשלום המשכורות שהרשות אמורה לשלם לעובדי המדינה בעזה. קיים מחסור בנתונים פומביים ויש פער בין ההוצאות בפועל לבין התקציב המוצהר, המקשה על אומדן אמיתי של ההיקף ועומק המימון של מעורבות הרשות בתהליכי השיקום בעזה.

תנועת הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני - המתחרה המרכזי להגמוניה של חמאס כשולט ברצועה היא תנועת הג'יהאד האסלאמי. הארגון מחובר לאיראן באופן חזק ומצטייר כגורם הבלתי מרוסן, "הילד הרע" וזה שבפועל מנסה ליצור תדמית של אלטרנטיבה עבור אזרחי הרצועה לדרך השלטון של החמאס (צורף ומיכאל, 2019).

יש לציין, כי הקשרים המפותחים של הג'יהאד עם איראן נוצרו לאחר שהאחרונה לא הסכימה לנקוט צד מול העולם בתמיכה באסד בתחילת המשבר בסוריה. הקרע, שנוצר בין איראן לחמאס למעשה העביר את המשאבים להתנגדות הממומנת של איראן לידי הג'יהאד. ההבנה שהגענו אליה משיחות עם הגורמים מביני הדבר, היא שהיכולות הצבאיות בתחומים מסוימים, הקיימות בידי הג'יהאד האסלאמי גבוהות משמעותית מיכולותיו של חמאס. כך, הדאגה המרכזית של חמאס כלפי הג'יהאד היא שהג'יהאד מנסה לחתור תחת העובדה שחמאס הוא האופציה היחידה ל"התנגדות". בפועל, ניתן היה לראות במבצע "חגורה שחורה" כי ישראל פעלה באופן ממוקד מול הג'יהאד ואילו החמאס במידה כזו או אחרת שיתף פעולה באמצעות הימנעות ולא השתתף בלחימה – סימן לכך שהדבר, כפי הנראה, תואם או לכל הפחות היווה זהות אינטרסים בסגנון פעולה מול האויב המשותף.

ארגוני טרור נוספים - פלגים רבים, הקיימים ברצועה אשר אינם בשליטה מלאה של אף ארגון יכולים לשבש את שגרת החיים ברצועה. אם כי הניסיון מלמד כי **לחמאס יכולת ממשית ליצור הרתעה משמעותית ואפקטיבית מול הארגונים הללו ולמנוע פעילות עוינת שלהם.**

ה. מעורבות בינלאומית ביחס לעזה:

ככלל, ניתן לומר כי ההתעניינות של העולם בעזה ירדה באופן משמעותי מאז התפרץ האביב הערבי. מבחינת הפלסטינים הייתה זו טרגדיה אמיתית, בפועל לכולם היו נושאים בוערים אחרים לעסוק בהם. אירופה הוצפה בפליטים, ארצות הברית במשבר כלכלי וארצות ערב במשטרים מעורערים ובמאבקים פנימיים באביב הערבי. הפלסטינים נדרשו לדבר מה שיחזיר את מצבם לתודעה הבינלאומית. תחילת הפגנות השיבה, שתוכננו בעזה ובגדה, היו המענה הפלסטיני לבעיה. מה שלא הצליח בגדה הצליח בעזה. צעדות השיבה הצליחו להחזיר את נושא עזה לשיח. המציאות, בה אזרחים נהרגים בגדר בהפגנות "תמימות" לכאורה, יצרה את המצג המבוקש, והמתח המתמשך

בעקבות זאת החזיר דה-פקטו את הנושא לסדר היום העולמי. נפרט כעת את השחקנים והאינטרסים ביחס לעזה של המדינות המערבות:

מצרים: בחלוף עשור להשתלטות חמאס על עזה ניכר כי מצרים השכילה להתאים את עצמה למציאות בשטח. מצד אחד, היא מכירה בחמאס כגורם הכוח הדומיננטי השולט ברצועה ומהווה בה כתובת עיקרית, ומהצד השני, היא מפעילה מול חמאס מנופי השפעה יעילים הכוללים מקלות וגזרים, במטרה לקדם באופן ריאליסטי אינטרסים ביטחוניים, פוליטיים וכלכליים החיוניים לה (וינטר ולופו, 2018).

מצרים מחשיבה את חמאס כשותף הכרחי במיגור הטרור בסיני, רואה בסיום הפילוג הפלסטיני אינטרס לאומי מצרי והזדמנות להעצמת תפקידה האזורי ובוחנת בעין יפה את האפשרות להידוק קשרי הכלכלה בין עזה לסיני. בד בבד, היא אינה משלה את עצמה שחמאס שינה את תפיסת עולמו, והיא ספקנית כלפי כוונותיו ומעשיו. מדיניותה מושתתת על הציפייה שהתלות בפתחת מעבר רפיח, החולשה במערכת הערבית והבינלאומית והמצוקות ההומניטריות הגוברות בעזה יאלצו את חמאס להעדיף שיקולים פרגמטיים על פני שיקולים אידיאולוגיים ולקיים עם קהיר הבנות ההולמות את נסיבות השעה. מימוש ההבנות ושמירתן ידרוש שיתוף פעולה מצד הרשות הפלסטינית וישראל, לצד נכונות מתמשכת של כל הצדדים הנוגעים בדבר לוותרים ולפשרות (שטרן יוגב ושוויצר, 2011)

יש לציין, כי במערכת האינטרסים המורכבת נוצרו שיתופי פעולה בין ישראל ומצרים בנוגע לנושאים רגישים מאוד בביטחון הפנים המצרי, כמו גם בנושא הלחימה בגורמים אסלמיים קיצוניים שפעלו מול מצריים בסיני והיוו גורם מאיים במידה ויפנו למול ישראל בגבול שעיקרו גבול שלום. כמובן ששיתופי הפעולה הללו, עם יכולתה הגוברת של ישראל להפעיל "קשרים" בצד של ארצות הברית, העלו את ערכו של שיתוף הפעולה עם ישראל למול הצורך להסדיר משברים מול הרצועה.

מצרים מהלכת על חבל דק בתחום זה, מכיוון שבדעת הקהל המצרית באופן טבעי קיימת הזדהות עם העם הפלסטיני. תיוג המשטר כ"פרו-ישראלי" וכמשותף פעולה ישחק לידי גורמים אופוזיציוניים (נאצריסטים / איסלמיסטים), שלא פסו מהעולם ומחכים ליום בו יוכלו לבצע הפיכה. זו נמנעת לעת עתה בעיקר לאור יד קשה מאוד של המשטר במצריים – מה שזכה לביקורת קשה מאוד בממשל אובאמה ואף הוביל לצמצום משמעותי של הסיוע שהעניקה ארצות הברית למצרים.

בממשל טראמפ חל שינוי מסוים לאור העובדה שמצרים פנתה למעצמות אחרות – רוסיה וסין - לשם קבלת סיוע בהצטיידות באמל"ח ובהקמה של כור גרעיני לצרכי אנרגיה. כמובן שמהלך זה משרת גם את האינטרס של רוסיה וסין, מסייע להתבססותן כמעצמות משפיעות באזור ודוחק את ההשפעה האמריקאית באפריקה ובמזרח התיכון.

כך, בסופו של יום האינטרסים המשותפים באזור תלויים מאוד ברצונה של ארצות הברית לשמר את השפעתה מול מצריים באמצעות סיוע כלכלי ושימורה כבת ברית משותפת, ובכך לשרת גם את האינטרס של שימור הסכם השלום של מצרים מול ישראל.

איראן - איראן מקיימת זה שנים רבות יחסים קרובים עם הארגונים הפלסטיניים ברצועת עזה – בעיקר עם חמאס ועם הג'יהאד האסלאמי. התמיכה מתמקדת בתחום הצבאי ומתבטאת באספקת

אמצעי לחימה (ניתן להזכיר את תפיסת אניות הנשק קארין A 2002, ויקטוריה 2011 וקלוס C (2014), בהעברת ידע לייצור עצמאי וכן באימונים של אנשי חמאס מחוץ לרצועת עזה.

לצד אלה, איראן מסייעת לארגונים ברצועה גם בהעברת כספים למימון שוטף של פעולות, בהיקף של מיליוני דולרים בשנה. עד 2007 עמד הסיוע לרצועה על מספר מיליונים בודדים. כאשר חמאס השתלט על הרצועה צמח הסיוע למאות מיליונים בשנה, בעיקר באמצעי לחימה בכמות ובאיכות (שיין וכתראן, 2018).

בשנת 2011 נוצר קרע בין איראן לחמאס ברצועה לאור תמיכתו של החמאס באחים המוסלמים המורדים באסד – בניגוד לעמדה האיראנית. כתוצאה מכך צומצם הסיוע באופן משמעותי. לעומת זאת, לאחר כל סבב עימות בין החמאס ובין ישראל הסיוע עלה.

ניתן לומר כי בכל פעם שמגיעים לתקופת רגיעה וחמאס מביע תמיכה באחים המוסלמים, במדינות השונות היריבות לאיראן, עולה המתיחות בין החמאס לאירן, והסיוע יורד. במקביל, כאשר עולה המתיחות בין חמאס לישראל הסיוע מתעצם.

איראן מספקת לחמאס גם גיבוי מדיני, המתבטא בכנסים ובימי ציון שתכליתם להעלות את הסוגיה הפלסטינית על סדר היום הבינלאומי. סדר היום האנטי ישראלי של איראן יצר מכנה משותף עם ארגונים אלה, למרות הפער הסוני-שיעי המעמיק בזירה האזורית. כפי שצוין כאן, נתק ממושך בין חמאס לאיראן נוצר על רקע המלחמה בסוריה והחלטת חמאס לעזוב את דמשק, ולתמוך בעמדת האחים המוסלמים במצרים ובעלי בריתם בסוריה נגד בשאר אל-אסד. חמאס נזקק לרצועה הטובה של מצרים בהקשר למעבר רפיח לרצועת עזה (בשנים האחרונות היה מעבר זה סגור, לאחרונה נפתח המעבר על ידי מצריים ומאפשר תנועת אזרחים וסחורות בכפוף לאשרות של המצרים), ולכן היה עליו להימנע מהתקרבות מחודשת לאיראן. סוגיה זו מהווה מוקד למחלוקת פנימית בשורות חמאס, בין הזרוע הצבאית, המעוניינת לחדש את שיתוף הפעולה עם משמרות המהפכה והמודיעין האיראניים, לבין הזרוע המדינית של הארגון, הממשיכה לייחס חשיבות מרובה ליחסים עם מדינות ערב הסוניות. בצל המחלוקת פעלו חמאס ואיראן בשנה האחרונה לשיפור היחסים ביניהם (שיין וכתראן, 2018).

לסיכום, ניתן לומר כי האינטרס האיראני המובהק הוא פגיעה בישראל. מבחינת האיראנים העזתים אינם חשובים, שכן הם כלי משחק ברצון לפגוע בישראל. אשר על כן בכל זמן בו קיימת התנגשות בין האינטרסים, האינטרס המוביל הוא פגיעה בישראל, וכאמור מי שיוכיח יכולת התנגדות רלוונטית יזכה לסיוע אפילו אם הוא נחשב אויב בהקשרי מלחמת הסונים-שיעים המתחוללת במקביל.

מדינות המפרץ וקטאר –

מדיניות החוץ של שש חברות 'המועצה לשיתוף פעולה במפרץ' – ערב הסעודית, קטאר, איחוד האמירויות הערביות, בחריין, כווית ועומאן – לא מתאפיינת בשיתוף פעולה ובמדיניות שווה ביחס לארגון החמאס ולרצועת עזה. רמת הקשב של כל אחת ממדינות המפרץ כלפי עזה תלויה בבעיות פנים ובמאבקים אזוריים בזירות קרובות ורחוקות. מאבקים אלה מאופיינים במלחמות יוקרה וניגודי אינטרסים בין המדינות ובין עצמן מה שמונע מהן לגבש מדיניות מוסכמת בעניין עזה.

למרות הנטייה המסורתית של שש המדינות לגלות סולידריות עם השאיפות הלאומיות הפלסטיניות ולהיענות לקולות העולים מ"הרחוב הערבי", מרביתן היו חשדניות ואף עוינות כלפי ארגון החמאס והאידיאולוגיה שהוא מייצג. הארגון נתפס כפלג מיליטנטי של 'האחים המוסלמים' הפוגע בביטחון הלאומי המצרי, מערער את שלטון הרשות הפלסטינית ומהווה המחשה ליכולתן של תנועות אסלמיות לתפוס את השלטון. יתר על כן, מדובר בארגון טרור השומר על קשרים עם איראן. בעקבות זאת הוא הואשם, בעיקר לאורך מבצע 'צוק איתן', בפגיעה באינטרס הפלסטיני הלאומי ובאחריות לפגיעה באזרחים פלסטינים. ואולם, הן חמאס והן כמה ממדינות המפרץ, בראש ובראשונה ערב הסעודית, עשו ניסיונות לשיפור מצב היחסים ביניהן, המשפיעים בעקיפין גם על יחסי ישראל עם חמאס ועל המצב ברצועת עזה (ג'וזינסקי, 2018).

תפקידה של קטאר :

תמיכתה של קטאר בחמאס והשקעותיה ברצועת עזה משתלבות היטב במדיניות החוץ האופורטוניסטית של האמירות, ובניסיונותיה להטביע את חותמה ולהגביר את השפעתה במזרח התיכון. המשענת הביטחונית האמריקאית מאפשרת את הפעלתנות הדיפלומטית של קטאר. בקטאר, המדינה העשירה בעולם במונחי תל"ג לנפש, נמצאת בין היתר המפקדה האזורית של פיקוד המרכז האמריקאי (CENTCOM), ביוזמה כי ביטחונה הלאומי נשמר. במקרים לא מעטים אף ביקשה ארצות הברית לעשות שימוש בקשריה של האמירות עם שחקנים שונים, בהם ארגוני טרור כחמאס, ולהשתמש ב"שירותיה הטובים" כגורם מתווך (רוחקס, 2018).

קטאר מאמינה גם שבאמצעות יחסיה עם גורמים כאיראן, טאליבן וחמאס היא קונה לעצמה השפעה, אך גם "תעודת ביטוח" מפגיעתם הרעה. כחלק מפעלתנותה משקיעה האמירות ביהודה ושומרון, למשל בעיר הפלסטינית החדשה, רוואבי, ואף במגזר הערבי בישראל. אולם עיקר תמיכתה, שהואצה ב-2012 לאחר ביקור האמיר דאז חמד בן ח'ליפה, מופנית עתה לרצועת עזה. האמירות הקטנה במפרץ תפסה בשנים האחרונות את מקומה של מצרים, והיא מבקשת עתה להיות המתווכת העיקרית בין הפלגים הפלסטיניים.

בנוסף, יש לציין כי חאלד משעל מצא מקלט באמירות ב-2012 לאחר שנמלט מסוריה. הוא השתקע בדוחה בירת קטאר ומנהל משם את הלשכה המדינית של הארגון. תמיכת האמירות בחמאס באה לידי ביטוי בחיזוק היכולות השלטוניות של חמאס ברצועה, בעיקר על ידי תשלום משכורות ומענקים במזומן למשפחות נזקקות, וקידום פרויקטים הומניטריים ותשתיתיים ברצועה **באישורה ובסיועה של ישראל**. דווח אף על ניסיונות תיווך מטעם קטאר בין ישראל לחמאס, שמטרתם חילופי שבויים, קידום הקמת נמל ימי מול חופי הרצועה והעברת סיוע לתושבי הרצועה (ג'וזינסקי, 2018).

במהלך מבצע 'צוק איתן' הציבה היריבות בין קהיר לדוחה דילמה בפני הנהגת חמאס — האם לאמץ את יוזמת התיווך המצרית ובכך להסתכן באובדן הסיוע של קטאר, או להעדיף את תמיכת האמירות העשירה ולהסתכן בניתוק בין עזה לצינור החיים המצרי. ואכן, העמדה הקשוחה שהציגה הנהגת חמאס כלפי יוזמת התיווך המצרית במהלך המבצע — בראש ובראשונה הדרישה להסיר את הסגר מעל הרצועה — יוחסה להשפעה הקטארית על הארגון. ואולם, החמאס נאלץ לקבל לבסוף את ההצעה המצרית, כשנראה היה שבהיקף ההרס וההרג ברצועה טמון איום על עצם שלטונו ברצועה, ועקב לחץ מצרי כבד (ג'וזינסקי, 2018).

מהצד השני, אם בקטאר עסקינן אז לישראל יש אינטרס לאפשר לקטאר לבסס את השפעתה בעזה באמצעות מתן אור ירוק למעקף הסנקציות של הרשות באמצעות העברת כספים. בכך, למעשה, ישראל בפועל יוצרת ברית אסטרטגית מול מדינה, אשר מהווה רגל ציר לפיתוח יחסים באזור המכ כמובן שמהלכים אלו נעשים באופן חשאי וההתבטאויות בנושא בדרך כלל עלומות ומעורפלות. עם זאת, את המעורבות הקטארית בנעשה בעזה ניתן לראות בשנים האחרונות באופן ברור. ניתן לומר, כי המעורבות של קטאר היא אינטרס משותף של כמה שחקנים ולכן היא מתקבלת בברכה.

טורקיה – טורקיה ברכה על ההתנתקות של ישראל מעזה ב-2005. על רקע זה התקיים ביקורו היחיד בישראל של מי שהיה אז ראש הממשלה והיום נשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן. הוא אף תמך ברעיון של 'פורום אנקרה', שהיה מסגרת לשיתוף פעולה בין נציגים טורקים, פלסטינים וישראלים אשר הכינו תכניות לשיקום עזה. כבר ב-2006 הייתה טורקיה המדינה הראשונה שאירחה את מי שהיה אז ראש הלשכה המדינית של חמאס, חאלד משעל, ומאז הוא היה לאורח קבוע המתקבל על ידי הדרגים הבכירים במדינה.

תקרית דאבוס במהלך מבצע 'עופרת יצוקה' (ינואר 2009) ואירוע ה'מאווי מרמרה' (מאי 2010) הציבו את טורקיה בראש המדינות המביעות ביקורת על המדיניות הישראלית ביחס לעזה. ארדואן חזר פעמים רבות על הטענה שבעקבות המדיניות הישראלית, עזה היא "בית כלא באוויר הפתוח".

טורקיה מתייחסת לחמאס כאל ארגון פוליטי ומסרבת לראות בו ארגון טרור. טורקיה ניסתה למצב עצמה כמתווכת לאורך השנים, אך ניסיונות אלו נדחו על ידי ישראל בגין מערכת היחסים העכורה בין הצדדים. טורקיה תמכה גם במאמצים להביא להסכמי פיוס בין פת"ח וחמאס. אך באופן כללי ניתן לומר כי טורקיה מצטיירת כמי שנמצאת בצידו של חמאס יותר מאשר בצידו של הפתח ולכן במפגש מול ישראל ומול הרשות השיתוף פעולה חלש.

צריך להבהיר כי אינטרס משמעותי, המנחה את המדיניות הטורקית ביחס לעזה, הוא השגת מעמד דומיננטי יותר באזור ובעולם המוסלמי. כל זאת בהמשך לניסיון לקדם מדיניות חוץ ניאור עות'מאנית ובמסגרת זו להגביר את השפעתה של טורקיה במזרח התיכ

אינטרס אחר בבסיס התמיכה הטורקית בעזה הוא צורכי פנים. ארדואן ובכירים במפלגתו השתמשו בהבעה פומבית של עמדות אנטי ישראליות לצורך הגברת התמיכה בהם, במיוחד לקראת סבבי בחירות בתורכיה, במיוחד באלו שרצו לנצח בהם בפער משמעותי.

בעלת הברית המרכזית של טורקיה לאורך התקופה בהקשר של עזה הייתה קטאר, וציר זה ממשיך להתקיים כפי שבא לידי ביטוי בסיוע של שתי המדינות להתמודדות עם משבר החשמל ברצועה בחורף 2016-2017. בפועל שיתוף הפעולה בין המדינות לא התקדם וההישגים של קטאר מול עזה באו בעיקר בשיתוף פעולה מול ישראל בתמיכה כלכלית ברצועה (בהמשך לסנקציות של הרשות על חמאס) ולא כפעולה משותפת טורקית קטארית. (גליה לינדנשטראוס, 2018).

לסיכום, טורקיה הפגינה מאז 2006 מדיניות עקבית של תמיכה בחמאס, שנתפסה כתורמת למעמדה של טורקיה בעולם המוסלמי, לפחות בדעת הקהל הפנים טורקית. עם זאת, אינטרס פנימי זה עומד בסתירה ליכולתה לשמש כמתווך ביחסי חמאס-פתח וביכולתה של ישראל לקבל את טורקיה

כמתווך הוגן. למרות זאת, ניכר כי טורקיה כמדינה בעלת מעמד משמעותי בעולם הערבי, נתפסת כגורם משמעותי ביכולת התמיכה והיזום של תהליכים בעולם, ולפיכך יכולה וצריכה להיות שחקן מרכזי בקידום הסדרה בעזה כישות כלכלית.

ארצות הברית

ארצות הברית טרום עידן טראמפ תמכה במדיניות של שתי מדינות לשני עמים במתכונות שונות ומגוונות. עם זאת, ניכר כי התמיכה הייתה למול רשות פלסטינית אחת המתכללת את שני תאי השטח, עזה והגדה. ניתן לומר בפירוש שעסקת המאה, המבוססת על אותם עקרונות, מביאה גישה שונה במידה מסוימת. (עסקה זו תפורט בפרק התכניות הנוכחיות).

עם זאת, בפועל קיים בעשור האחרון הבדל מהותי בין מדיניות ארצות הברית כלפי הגדה המערבית לזו שהיא נוקטת כלפי עזה, עם מדיניות ברורה למול החמאס המתבטאת בניסיונות להחליש את הארגון וסירוב להכיר בו כגורם לגיטימי בכל תחום ובכל מקום. לכן באופן טבעי ארצות הברית נתפסת כמי שלא תהיה מתווך לגיטימי ביחסי ישראל חמאס. בפועל האינטרס האמריקני הוא לשמור על בטחונה של ישראל באזור ולשמר את המציאות בה יש רשות אחת לעם אחד שבפועל שולטת על עזה ועל הגדה (עפרון וגולדנברג, 2018).

מעמדה של ארצות הברית בימים שאחרי הצגת עסקת המאה, והתבטאויות המבטאות תמיכה ברורה בישראל, לצד קשרי הגומלין המאפשרים מימוש אינטרסים מול צדדים שלישיים כפי שצוין לדוגמא מול מצרים, מביא לכך שהאמריקאים מאבדים לגיטימציה גם בקרב הנהגת הפתח. לפיכך קשה מאוד לחשוב על מצב בו ארצות הברית חוזרת כמתווך יחיד בסכסוך. עם זאת ניתן לראות בהחלט מצב בו ארצות הברית מובילה תהליך בשיתוף עם מדינות נוספות למהלך בו ייווצר איזון למול הצדדי

לסיכום, לאחר שסקרנו את השחקנים העיקריים ואת הזיקות ביניהם, ניתן להצביע על מספר תובנות:

1. בעבר ישראל הייתה האויב המשותף, כיום המאבקים הם פנימיים בתוך התנועות האיסלמיות

במאבק בין התנועות האיסלמיות יש אינטרסים סמויים שמטבע הדברים משפיעים על כל השחקנים.

2. אין מעצמה או מדינה מובילה בעלת אינטרס מובהק בנושא עזה

ארצות הברית איבדה עניין מסוים וגם איבדה לגיטימיות בעיני הפלסטינים. האיחוד האירופי כבול בקשריו מול טורקיה וכמו כן מתבלט בעמדות פרו פלסטיניות לאורך שנים, ולכן לא מהווה מתווך מבחינת ישראל. ככלל, ניתן לומר כי בעבר היו לשחקנים המעצמתיים אינטרסים כלכליים באזור שהיום הולכים ופוחתים.

3. האינטרס הגלוי הן של ישראל והן של הפלסטינים הינו הגעה להסדרה

בפועל יש גם אינטרסים סמויים לשמר את המצב ולא כל סכסוך סופו להגיע לפתרון. השאיפה לפתור סכסוכים היא פרי ראייה מערבית של המציאות בעוד שבתרבות הער ניתן לחיות בצל הסכסוך ולהגיע לפתרונות בשטח ולא על ידי הסכמים כתובים.

4. האינטרס הסמוי בשני הצדדים הוא שימור הסכסוך על גבול ההסלמה הנשלטת. מצד ישראל (בעשור האחרון בהנהגה ימנית) - על מנת לשמר את המתח הביטחוני וכמובן לשמור על היתרונות האלקטורליים המגיי מסף עימות מתמיד. מצד החמאס - על מנת לשמור על היותו גורם מוביל בהתנגדות, להצניע את הכישלונות המדיניים ולשמר את ההתנגדות כפקטור מכריע.

5. האינטרס הישראלי כפי שאנו מזהים אותו הוא העלאת רמת החיים ברצועה, כך שיהיה לאוכלוסייה ברצועה מה להפסיד, ומכאן תמריץ פוטנציאלי לשמור על השקט. שיקום ופיתוח הרצועה תוך פיקוח ישראלי על התהליך בעל פוטנציאל להבטיח רגיעה ארוכת טווח.

6. הפתרון המדיני-כלכלי מורכב משילוב השחקנים והאינטרסים

הדרך לפת צריכה לשלב בין מצרים כמתווכת, קטאר - כבעלת האמצעים, טורקיה כגורם בעל מעמד משמעותי בעולם הערבי ושיתוף של ארצות הברית והאיחוד האירופי כמעצמות המגבות את העניין ברמה המדינית.

פרק חמישי: סיוע בינלאומי לעזה - תכניות ואתגרים

במהלך השנים נכתבו אינספור תכניות עבור פיתוח כלכלי של רצועת עזה. פרק זה מציג את עיקרי התכניות שנכתבו במאה הנוכחית, רובן ככולן נועדו לספק מענה לאתגרים המשמעותיים עבור עזה שפורטו בפרק הראשון: היעדר תשתיות מספקות בתחומי החשמל, מים וסניטציה, תחבורה, מעברים וגישה, פריסת רשתות תקשורת, היעדר יחידות דיור מספקות לאוכלוסייה הגדלה, תעסוקה.

א. תכניות השיקום והסיוע לרצועת עזה

ניתן לקבץ את התכניות עבור שיקום ופיתוח רצועת עזה לשלושה מקבצים עיקריים:

תכניות ישראליות, שנכתבו על ידי גורמים ישראלים – בין אם ממשלתיים או בלתי ממשלתיים. תכניות אלו מתבוננות על עזה מנקודת מבט שנותנת משקל לאינטרסים הישראליים בפיתוח ושיקום עזה, ולרווחים ביטחוניים / כלכליים לישראל, כמו גם לעזה.

תכניות בינלאומיות, שהוכנו על ידי גופים בינלאומיים – המדינות התורמות בין אם כקבוצה במסגרת ועדת אד הוק לתיאום סיוע לפלסטינים, או תכניות פרטניות כמו של ארצות הברית – במסגרת תכנית המאה, האו"ם באמצעות סוכנויות הפועלות בשטח, ומוסדות וארגוני מחקר כמו תאגיד ראנד. תכניות אלו נכתבו רובן מעל ראשי הפלסטינים, גם אם תוך התייעצות מסוימת או מתוך ניסיון בעבודה בשטח.

תכניות משותפות, שנכתבו על ידי הפלסטינים או בשיתוף מהותי של הפלסטינים – בין אם תכניות העוסקות בזווית צרה ומסוימת (כתכנית פורום העסקים הפלסטיני בנושא הסדרי סחר), תכנית קונספטואלית כתכנית אפרים סנה וסאמר חורי, או תכניות מקיפות תוצר עבודה של קבוצות מחקר או התארגנויות בתמיכה בינלאומית, כקבוצת Aix ויוזמת הסקטור הפרטי הפלסטיני, שנכתבו בשותפות מלאה של הפלסטינים, ולכן לכאורה נהנות מיתרון מובנה בפוטנציאל המימוש.

מתוך כל התכניות שנכתבו נסקור את העיקריות לפי הסדר הכרונולוגי שבהן נכתבו מתוך הנחה שכל תכנית חדשה גם לוקחת בחשבון או לפחות מתכתבת עם התכניות שנכתבו לפניה:

1. תכנית אפרים סנה / סאמר חורי (2006) - פיתוח כלכלי בעזה: אפרים סנה, איש מפלגת העבודה שניהן כסגן שר הביטחון, וסאמר חורי, איש עסקים ממוצא פלסטיני / לבנוני, שותף בכיר ואחד מבעלי חברת התשתיות הגלובאלית CCC ומשקיע בחברת החשמל הפלסטינית ובשדה הגז עזה מארין, שרטטו תכנית לפיתוח כלכלי של עזה המתמקדת בתחומי תשתיות תחבורה כולל כבישים, נמל, שיקום נמל התעופה, חיבור לרכבת ישראל, אנרגיה. התכנית כללה חיבור צינור גז לתחנת הכוח, מים – מפעל טיהור 100 מלמ"ק, תיירות, תעשייה: חידוש אזורי התעשייה בדגש ליצוא וחקלאות – חממות תות שדה ופרחים. עיקרי התכנית מצביעים על פוטנציאל פיתוח ושגשוג ממשי של עזה, במימון שרובו מהסקטור הפרטי כהשקעות בשותפות PPP. התכנית הייתה מותנית בהסכמה ופעולה משותפת של מצרים, ישראל, הרשות הפלסטינית ותושבי עזה, אתגר שמנע את יישומה (סנה, 2015).

2. תכנית השלום המדיני עם שגשוג כלכלי של מרכז פרס (2009):

נקודת מוצא מרכזית היא ששלום כלכלי אינו עומד בפני עצמו, וקידום הכלכלה הינו רק מישור מלווה לתהליך מדיני המהווה את הנתבי המרכזי שבלעדיו לא ייווצר שינוי אמיתי ביחסים בין ישראל לפלסטינים. הנחת יסוד נוספת היא שכלכלה פלסטינית חזקה היא אינטרס ישראלי בפני עצמו, ולא גורם יחיד מרסן אלימות, שכן לכוח הכלכלי מגבלות רבות כאשר מולו עומדות שאיפות לאומיות של עם. קיימים מצבי קיצון, בהם לכלכלה אין כל השפעה, וככל שנשקיע בקידומה לא תהיה לה השפעה על התקווה של העם הפלסטיני ומכאן גם על ריסון הנטייה לאלימות (Ashkenazi & Greenapple, 2008). התכנית סוקרת את הנושאים והפרויקטים

המרכזיים של ישראל תפקיד בקבלת ההחלטות וביצוען לקראת מימושם:

תעסוקה – תכנון העסקתם של עובדים פלסטינים בישראל, כולל מכסות בטווח הקצר, הבינוני והארוך, לרבות צפי גידול בהסתמך על מגמות מאקרו כלכליות במשק הישראלי. מוצעת מכסה לטווח הקצר של 100,000-150,000 עובדים פלסטינים. התכנית אינה מבחינה בין עזה והגדה. ניתן לגזור כ 50,000-80,000 מעזה, זאת במקביל לקידום התעסוקה הפנימית ופרויקטים עתירי תעסוקה באזורי תעשייה בעזה (אשכנזי, גרינאפל, 2009).

מעברים וסחר: התכנית מתייחסת לגדה, אך ניתן להשליך על עזה: הקמת מרכזים לוגיסטיים צמודי מעבר בכרם שלום (מעבר הסחורות הפעיל), אך גם בצמוד למעבר קרני ו/או סופה, שנסגרו בעקבות אירועי טרור, שיצוידו בטכנולוגיות מתאימות לבידוק סחורות (שיקוף מכולות, הפרדת סחורות הדורשות טיפול מיוחד כגון מוצרי בעלי חיים ותרופות, כימיים וכיו"ב). חיבור יבשתי בין עזה לגדה יאפשר מימוש העיקרון המעוגן בהצהרת העקרונות (1993) והסכם הביניים (1995) של עזה והגדה כיחידה אחת במישורים הכלכלי, חברתי, פוליטי, ממשלתי, דמוגרפי וכיו"ב (אשכנזי, גרינאפל, 2009).

נמל יבשתי – רעיון שנבחן לעומק במקור כפתרון לעומס הקיים ליבואנים ויצואנים ישראלים, על ידי צוות משותף של חברת נמלי ישראל ורכבת ישראל בהובלת איריס שטרק, יו"ר חברת נמל אשדוד, ב- 2007. יכול להיות מותאם עבור רצועת עזה עד הקמת נמל בעזה, כפתרון ליצוא ויבוא סחורות פלסטיניות – אלטרנטיבה לשטחי אחסון ועומסים הנובעים מהשימוש הפלסטיני בנמלי אשדוד וחיפה, ויהווה גם פתרון לעצמאות גביית המסים על היבוא לרצועה כאלטרנטיבה לגבייה הנוכחית על ידי ישראל (אשכנזי, גרינאפל, 2009).

מים – פיתוח מקורות מים (בעיקר התפלה אך גם מניעת הרס האקוויפר על ידי שאיבת יתר ו/או חלחול שפכים) במענה למחסור הקריטי במים ראויים לשתייה וחקלאות, כמו גם היעדר מתקני הטיפול בשפכים.

חשמל – מתוך הבנת חשיבותה ההומניטרית של אספקת החשמל, שיתוף הפעולה בתחום חשוב לשני הצדדים, וממשיך גם בזמן עימות. חברת החשמל מוכרת חשמל לעזה (כ- 30% מסך החשמל שנמכר לרשות הפלסטינית). בתכנית חיבור קווי מתח גבוה מישראל (קו 161) והסכם ארוך טווח להספקת חשמל, לצד בניית חוות אנרגיה סולרית ופיתוח הגז הטבעי בעזה מארין (עדי אשכנזי, ברק גרינאפל, 2009).

3. תכנית האי המלאכותי - אי-פרדות – תכנית שר התחבורה והמודיעין ישראל כץ (הרעיון הוצג

לראשונה ב 2011, התכנית עודכנה לאורך השנים (כץ, 2018): הקמת אי מלאכותי 4.5 ק"מ מול חוף עזה לריכוז תשתיות מים, חשמל, נמל לסחר חוץ, חיבור ליבשה להעברת המטענים

באמצעות גשר ועליו מחסום בפקוח בינלאומי. התכנית מאפשרת הפרדה והסרת האחריות הישראלית לאוכלוסייה ברצועה, תוך יצירת בידול מדיני ודמוגרפי בין עזה ליו"ש, אפשרות מעטפת שליטה ביטחונית ישראלית סביב האי ואפשרות ניתוק בעת חירום, ובכך היא מהווה אלטרנטיבה להרס תשתיות במידה ומתחייב מצורך ביטחוני. שילוב הפיקוח הבינלאומי ומעטפת הפיקוח הישראלית מאפשרים מענה לאתגר הביטחוני הכרוך במל וגישה אל החוץ מעזה. החיסרון / האתגרים הכרוכים ביישום התכנית: האי עדיין ייבנה בשטח הטריטוריאלי של עזה (לאור הרחבת שטח המים הטריטוריאליים ל- 12 מייל), ולפיכך הפיקוח הישראלי החיצוני מוגבל. אתגר נוסף הוא העלות הגבוהה פי שלוש מעלות הקמת נמל יבשתי בעזה. כמו כן, יש בעיית אפקטיביות להפעלת פיקוח על גשר צר (כץ, 2018).

4. התכנית של יישובי עוטף עזה לפיתוח כלכלי-אזורי בין הרשויות בעוטף לבין אלה שברצועה -

תכנית ראש מועצת אשכול גדי ירקוני, הזוכה לגיבוי והסכמת ראשי רשויות נוספות בעוטף עזה (כנס כלכליסט ב 5.2.2020) תניע כלכלת גבול, למתן פתרונות לאתגרי רצועת עזה. הפרויקטים ימוקמו בשטח ישראל, אך העובדים בהם יהיו פלסטינים. כך, במקביל, אמורה להשתפר רמת החיים של תושבי עזה ואילו הרשויות בעוטף עזה יזכו למקורות הכנסה חדשים. על הפרק ישנם חמישה פרויקטים גדולים: שלושה אזורי תעשייה, שניים מהם בהיקף של 2,000 דונמים כל אחד והשלישי בגודל של 1,500 דונמים, שיוקמו לאורך הגבול בצד הישראלי, בשאיפה שאזורי התעסוקה והמסחר המשותפים יזכו לפטור ממס. המפעלים יספקו לפי התכנון עבודה לאלפי פלסטינים מעזה (אורבך, 2020).

אזור התעשייה הדרומי יתמקד בתחום המזון והחקלאות – חוות, לולים ורפתות באזור משולש הגבולות עזה – מצרים – ישראל.

פרויקט רביעי הוא תחנת כוח, שתספק במקביל חשמל ליישובי העוטף ולרצועה. תחנת כח ידידותית לסביבה המופעלת על גז טבעי תייצר 1000 מגוואט, תספק חשמל לעזה ולישובים בצד הישראלי כאחד. פרויקט נוסף הוא תחנה להפקת אנרגיה מפסולת. על פי התכנית, פסולת מעזה תועבר באמצעות מסוע ארוך למתקן פסולת בצד הישראלי, שם היא תעבור תהליך של שריפה מבוקרת להפקת חשמל בהיקף של 40 מגוואט ליום אשר יוחזר לרצועת עזה (צורי, 2019). התכנית הוצגה (על פי דיווח מתן צורי ב Ynet, 19.11.2019) לבכירי צה"ל, מתאם פעולות הממשלה בשטחים, לשגריר ארצות הברית בישראל דיויד פרידמן, לבנקים אירופים ולחברות אירופיות – שהביעו עניין ורצון למעורבות בפרויקטים.

כך אמר גדי ירקוני בוועידת הכלכלה והתעשייה של כלכליסט (5.2.2020):

אנחנו בעוטף עזה מאמינים שהשקט יבוא מכיוון הכלכלה ושיתוף הפעולה.

יש לנו ניסיון של 20 שנה, לצערנו (...). הבעיות מגיעות אלינו – שריפת הזבל

והעשן מגיע אלינו, האבטלה מפנה זמן וייאוש לפעילות טרור.

תרשים מס' 8: המזימים המתוכננים ברצועת עזה במסגרת תכנית יישובי עוטף עזה לפיתוח כלכלי. מקור: ידיעות אחרונות, 29.11.2019

עד כה סקרנו את התכניות לשיקום עזה שהוצעו על ידי גורמים ישראלים, שניתן לטעון שלפחות לחלקם אינטרסים מובחנים ביחס לעזה. להלן סקירת תכניות בינלאומיות, אשר לפחות לכאורה אינן לוקות באינטרסים עצמיים:

1. תכנית מכון רנד (2005): the Arc – a formal structure for a Palestinian state – תכנית קונספטואלית למדינה פלסטינית עתידית – קישוריות תחבורתית שמאפשרת קישוריות כלכלית וחברתית, בין עזה לגדה ולאורך הגדה. חיבור תחבורה ותשתיות (חשמל, מים, גז) לאורך צירי תחבורה ראשיים, עם מערכת הסעת המונים בין טובאס, שכס, סלפית, רמאללה / יריחו, ירושלים, בית לחם, חברון ועזה עם טרמינלים ממוקמים מחוץ למרכזי הערים ומערכת הסעה באוטובוסים למרכזי הערים, שמאפשרים לשמר ולפתח מרקם עירוני שיתאים הן לאוכלוסייה הקיימת, הן לגידול האוכלוסייה הצפוי (Suisman, Simon, Robinson, Anthony, Schoenbaum, 2005).

2. תכניות ופרייקטים במימון ותיאום המדינות התורמות Ad Hoc Liaison Committee – קבוצת המדינות התורמות פועלת מאז 1993, תחת יו"ר נורבגיה (פשרה ביוזמה סעודית, לאור העדר הסכמה בין ארצות הברית לאיחוד האירופי מי מהן צריכה לעמוד בראש הפורום), וכוללת פרט למדינות התורמות העיקריות לפלסטינים גם את האו"ם ומוסדות פיננסיים בינלאומיים – קרן המטבע העולמי IMF והבנק העולמי, שמשמש גם כגוף המזכירות עבור התורמות. קבוצת התורמות מאוגדת כוועדת אד הוק לתיאום תכניות הסיוע עבור הפלסטינים, ובדרך כלל מקיימת מפגשים חצי שנתיים (אפריל בבריסל ואוקטובר באו"ם בניו יורק). מתאם האו"ם לתהליך השלום והבנק העולמי מגישים דוחות עתיים, והבנק העולמי מיישם את מנגנון המעקב על גיוס המשאבים והקצאתם בפועל בעקבות התחייבויות התורמות בוועידת קהיר לשיקום עזה אחרי "צוק איתן" (Ad Hoc Liaison Committee, 2019, World Bank, 2017)

לאור מרכזיות קטאר בסוגיית הסיוע הפיסקאלי, הצטרפה קטאר למפגשי התורמות ב-2018-9. פרויקטים מרכזיים: שיקום, שדרוג והקמת **תשתיות חשמל, מים (התפלה וטיפול בשפכים), בריאות, מימון** שוטף להתמודדות עם המשבר הפיסקאלי ודרישה מתמדת מישראל לשיפור הנגישות והמעברים בין עזה לישראל ולגדה בפרט, וכלפי חוץ בכלל. דוח DRN-M-2014 (מצוטט בסיכום של נורבגיה, כיו"ר התורמות, Norwegian Agency for Development Cooperation, 2017), מציין שהאיחוד האירופי (כולל המדינות החברות) הוא התורם הגדול ביותר לרווחה פלסטינית, וכך תומך ביציבות - כיעד מרכזי של מדיניות השכנות האירופית ENP. היקף יישום - מתוך 3.5 מיליארד דולר סיוע שהובטח בוועידת קהיר ב-2014, הועברו בפועל עד תום תקופת ההתחייבות ב-2017 כמחצית בלבד (World Bank, 2017).

3. **תכנית גיוס משאבים וסיוע של OCHA 2019** - גיוס משאבים בהיקף 350 מיליון דולר עבור בטחון מזון, הגנה (משפטית ופסיכולוגית), רפואה ובריאות, מחסה, מים וסניטציה, מענה הומניטרי המאפשר קיום בסיסי כולל מזון, דיור, שירותי בריאות. הבעיה / האתגר בתכנית הגיוס של OCHA – מבטיח שימור מצב תושבי עזה על סף קיום מינימלי בלבד, והעדר מענה לצרכי פיתוח ועצמאות כלכלית, והקצאת אחוז ניכר מהמשאבים משמשים לתחזוקת המערכות (משכורות עובדי הסיוע, רכש במדינות התורמות). דהיינו, היעדר תרומה לכלכלה המקומית. פעילות OCHA בפועל תורמת להמשך הסכסוך בחיזוק ההיבטים הפוליטיים / משפטיים (בעיקר באמצעות תכנית ההגנה), על חשבון תכניות קונסטרוקטיביות לפיתוח (OCHA, 2018).

4. **שלום לשגשוג - תכנית טראמפ (2019-20)** תכנית השלום הוצגה בשני חלקים – החלק הכלכלי הראשון הוצג בוועידה בהשתתפות מרבית מדינות ערב ותורמות בבחריין ביוני 2019, והתכנית המלאה בהיקף של 50 מיליארד דולר על פני 10 שנים, הוצגה בושינגטון כחלק מחזון התכנית המכונה "תכנית המאה" לשלום ישראלי פלסטיני. התכנית מפרטת 179 פרויקטים עסקיים ופרויקטים העוסקים בשיפור תשתיות. יותר ממחצית סכום התרומות, 28 מיליארד דולר, ישמש למימון פרויקטים בשטחי הרשות הפלסטינית לאורך 10 שנים, בגדה ובעזה, ואילו כ-22 מיליארד מוקדשים לפרויקטים משותפים עם מדינות האזור (מצרים, ירדן, לבנון). חלק מהפרויקטים יהיו בחצי האי הסיני, לטובת שיפור חיי תושבי עזה. על פי חזון התכנית, המימון ינוהל על ידי בנק בינ"ל לפיתוח (הבית הלבן, 2019, הבית הלבן, 2020)

התכנית מציגה שלוש יוזמות מרכזיות: פיתוח הפוטנציאל הכלכלי הפלסטיני – מסגרת מוסדית והזרמת מיליארדים לסקטור הפרטי, בתמהיל של מענקים והלוואות בתנאים מועדפים. העצמת הפלסטינים – חינוך, בריאות ומוסדות תרבות. ממשל - רפורמות ושיפורים בשירות הציבורי. התכנית כוללת תמיכה אמריקאית מדינית וכלכלית כמו למשל: פתיחה מחדש של נציגות פלסטינית בושינגטון ונציגות אמריקאית לרש"פ. כלכלית - **חידוש סיוע אמריקאי לפלסטינים**, פיתוח **מוסדות ותשתית כלכלית** בעזה, תוך העצמת הכוחות הקיימים ברצועה (הבית הלבן, 2020).

נוסף לתכניות הישראליות והבינלאומיות יש גם תכניות שהן יוזמות משותפות כמו למשל:

1. **פורום העסקים הפלסטיני הבינלאומי (30 אנשי עסקים ישראלים ופלסטינים) – תרחישי סחר אפשריים (2007)** - תכנית שבוחנת תרחישים וחלופות למסגרות סחר אפשריות בין ישראל לפלסטינים כאמצעי מקדם שגשוג. התכנית ממליצה על **שדרוג הסכמות פרוטוקול פריז**

להסכם סחר של FTA פלוס – המגלם יתרונות פוטנציאליים לשני הצדדים: משלב בין אינטגרציה כלכלית ברמה הרצויה, המאפשרת (כמו בפרוטוקול פריז) סחר פטור ממכסי מגן בין הצדדים, לצד שמירה על אוטונומיה בכל הקשור לקיום קשרי מסחר עם מדינות שלישיות. הסכם FTA פלוס יכול להקנות לישראל נגישות לשווקי יצוא במדינות ערב (בזכות החברות הפלסטינית ב GAFTA), וישפר סיכויי הפלסטינים לנגישות לשווקי יצוא במערב, תוך שימור היתרונות היחסיים של הכלכלות הישראלית והפלסטינית בעזה ככלכלות משלימות. התכנית בונה על היסודות של פרוטוקול פריז כבסיס להסכם רחב יותר – תוך עדכון רשימות הסחורות וליברליזציה של שירותים לא ישים ביחס לרצועת עזה לבדה בלי קישור לגדה. האתגר ביישום התכנית - מחייב שדרוג פרוטוקול פריז בהסכם עם הרשות הפלסטינית, ולפיכך לא ישים בשלב הנוכחי (PIBF, 2007).

2. **תכנית קבוצת AIX – ישראל ופלסטיין: בין ההתנתקות למפת הדרכים הכלכלית (2005),**

היבטים כלכליים של הסכם קבע בין שתי מדינות (2007, 2016, 2017) קבוצת AIX היא קבוצת עבודה של כלכלנים פלסטינים, ישראלים ובינלאומיים, אקדמאים, מומחים ומקבלי החלטות, וכן נציגים רשמיים הנוטלים חלק כמשקיפים. הקבוצה חוקרת, מפיקה ומפיצה ניירות עמדה של תרחישים כלכליים והצעות כלכליות עבור מדינה פלסטינית עתידית וישראל, בניסיון להגיע לרווח הדדי. בראש הקבוצה עומד פרופ' ז'ילבר בן-עיון מאוניברסיטת פול סזאן. בצד הישראלי עומד בראש הקבוצה, פרופ' אריה ארנון מאוניברסיטת בן-גוריון, ובצד הפלסטיני עומד בראש הקבוצה סאעב במיה, יועץ כלכלי של התאחדות התעשיינים הפלסטינית, ולשעבר סגן שר הכלכלה הלאומית (קבוצת AIX, 2005, ארנון ובמיה, עורכים, 2007, קבוצת AIX, 2017). הקבוצה מציעה מודל ליחסים כלכליים בין ישראל למדינה הפלסטינית העתידית: אזור סחר חופשי (אס"ח) סחר בינלאומי עצמאי במנותק מהסכמי הסחר של ישראל, חזרה לתעסוקת פלסטינים בישראל, חיבור תשתיות בהן יש יתרון בולט לגודל - תחבורה ואנרגיה (ארנון ובמיה, עורכים, 2007)

מודל **רשת התחבורה**, שמציעה הקבוצה כולל לא רק רישות תחבורה בשטחים הפלסטינים וחיבור עזה – גדה, אלא גם הארכת כביש 1 מתל אביב עד עמאן בירדן דרך השטח הפלסטיני בגדה, תוך הנחת תשתיות כבלים / חשמל / גז באותם מסלולים.

בתחום **האנרגיה**: צמצום התלות ביבוא חשמל מישראל מ- 90% ל- 50%, תוך בניית תמהיל של יצור חשמל פוסילי, גז וסולרי, ליצירת איזון בין עצמאות אנרגטית פלסטינית ליתרון לגודל ואטרקטיביות רכישת חשמל בחיבור לתשתית יצור החשמל בישראל.

קונספטואלית, מדברים על **פיתוח עזה כמרחב מטרופוליטני** (במקביל למרחב מטרופוליטני של הגדה – אל קודס רבתי, כולל רמאללה ובית לחם). פיתוח עזה סביב **נמלי תעופה וים** בינלאומיים, מרכזי חלוקת אנרגיה וייצור, מיזם גדול **להתפלת מים**. סביב תשתיות אלה צפויים להתפתח **אזורי תעשייה** ואזורי שליטה (בעיקר יצוא לאירופה). כך תתאפשר בניית כלכלה עצמאית ובת קיימא בעזה, תוך חיבור לכלכלה הגלובלית (Arnon, Bamy, 2007)

3. **יוזמת הסקטור הפרטי הפלסטיני** בשיתוף קרן פורטלנד ו-AECOM (2016) יוזמת הסקטור הפרטי הפלסטיני מתווה חזון פיתוח עבור רצועת עזה, המבוסס על תנאים מקדימים והנחות יסוד של הסרת הסגר על עזה כך שתתאפשר תנועת אנשים וסחר בין עזה לגדה ומאוחר יותר באופן גלובלי, ממשלה מרכזית (פיוס עזה – גדה), ומחויבות לממשל דמוקרטי ולשיקום כלכלי. התכנית מבוססת על שלושה שלבים בשיקום עזה: מידי – השקעה מאסיבית בתשתיות המים והאנרגיה, טווח ביניים – קישוריות עם הגדה והעולם, בטווח הארוך (לקראת 2050) – סחר חוץ חופשי ומלא, כלכלה מבוססת ידע, קישוריות גלובלית. במענה לאתגרים המרכזיים שזיהו – אבטלה גבוהה, התכווצות תוצר, מחסור במשרות ותשתיות, גיבשו מענה של 50 פרויקטים בחמישה סקטורים אותם זיהו בעדיפות לפיתוח בשל תרומה פוטנציאלית לתל"ג / לכלכלה, מתוך 20 סקטורים שנבחנו, לאור היותם בעלי פוטנציאל **לצמיחה כלכלית בת קיימא ויצירת משרות** חקלאות, אנרגיה, IT ויוזמות דיגיטלית, בנייה / נדלן ותיירות. התכנית פורסת חזון פיתוח שלם עבור עזה שנותן מענה לסוגיות המרכזיות – **תשתיות אנרגיה ומים, תחבורה, תעסוקה וכלכלה**, אך לא מספק מענה לאתגר הביטחוני הישראלי, וכן לקושי ביישום לאור הנתק בין עזה לגדה (Beyond Aid, עמ' 15).

ב. מנגנונים והסדרים כלכליים קיימים

ההסכם בדבר יחסים כלכליים (הפרוטוקול בדבר יחסים כלכליים, 1994), מהווה את הבסיס ליחסים הכלכליים בין ישראל לפלסטינים. הפרוטוקול מסדיר את התשתית לחיזוק הבסיס הכלכלי של הצד הפלסטיני, ומאפשר לו לקבל החלטות כלכליות בהתאם לתכנית הפיתוח שלו ולסדרי העדיפות שלו. יתר על כן, יש הכרה הדדית של הצדדים בקשרים של כל אחד מהם עם שווקים אחרים (פרוטוקול פריז, 1994).

על פי עקרונותיו של ההסכם, קיימת מעטפת מכס ומיסים משותפת במסגרתה גובה ישראל את המיסים על היבוא הפלסטיני בשערי הכניסה (בעיקר נמלי הים בחיפה ואשדוד), ושיעורי המכס זהים לישראל ולפלסטינים (למעט חריגים מוסכמים). גם שיעורי המע"מ דומים (נקבע שיכולים להיות נמוכים בעד שני אחוז), על מנת למנוע סחר ספקולטיבי.

ההסכם קובע גם הסדרים לגבי תעסוקת פלסטינים בישראל, כשלכל צד שמורה הזכות לקבוע מכסות ותנאים לגבי עובדים מהצד השני. ישראל תמשיך לגבות את מיסי החובה על פי חוקי העבודה (ביטוח לאומי, פנסיה) אך תעביר את הכספים לרשות מדי חודש.

לאור ההכרה ההדדית בדבר הצורך בשמירה על סטנדרטים תברואתיים על מנת לאפשר סחר במוצרים חקלאיים, נקבעה מעטפה פיטו-סניטרית אחידה, וסוכם שהסטנדרטים הווטרינריים של ישראל יחייבו גם תוצרת חקלאית פלסטינית שמיועדת לשיווק בישראל.

תעשייה ותיירות - לישראל אין אפשרות וסמכות למנוע הקמת מפעלי תעשייה שיתחרו בתוצרת הישראלית, ורשות תיירות פלסטינית תהיה אחראית על רגולציה ופיקוח על שירותי תיירות בתחומה.

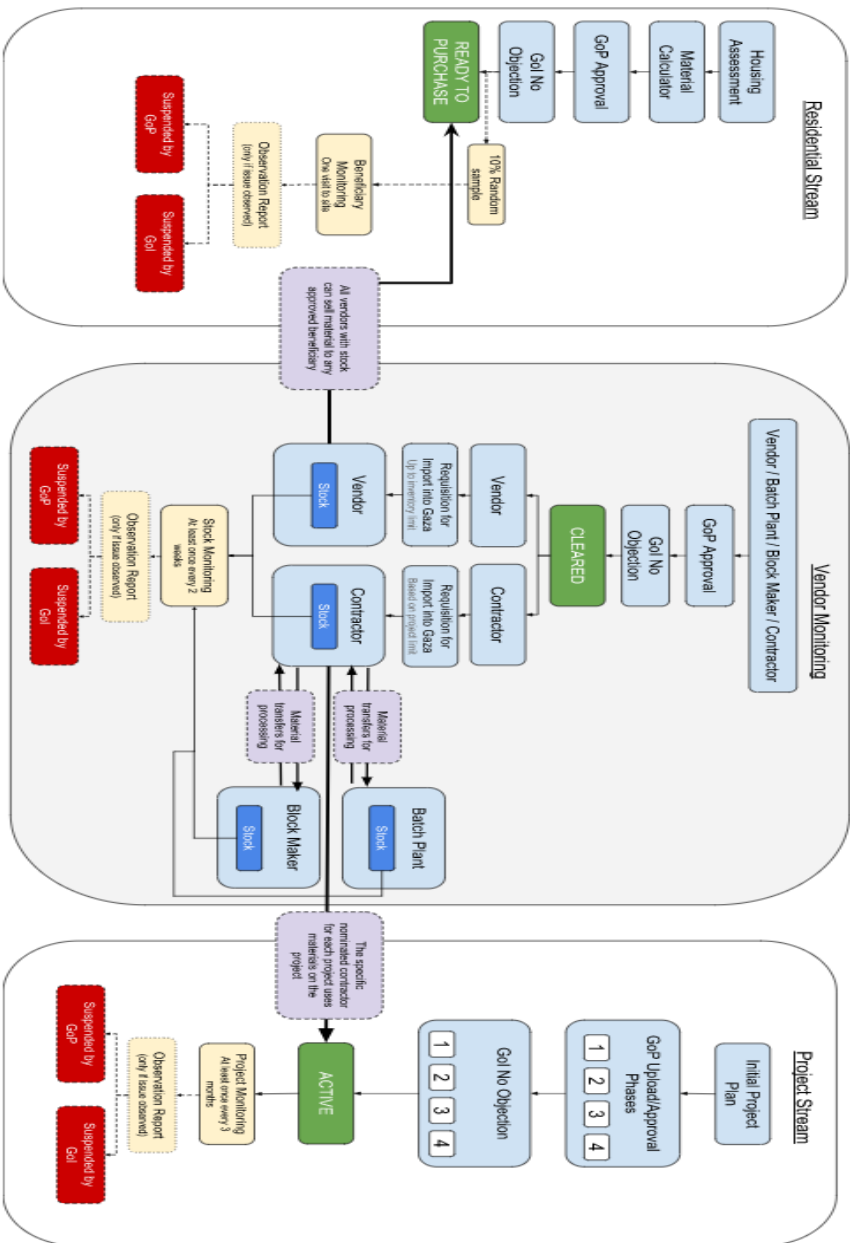
אריה ארנון מסביר (גלובס, 2004) ש"הסכם פריז כמודל להסכם-קבע של יחסים כלכליים נחות מהמודל של אס"ח כמודל להסכם-קבע. לדעה זו שותפים גם חוגים בינלאומיים, כמו הבנק העולמי ואחרים. גם מההדלפות מהמו"מ הכלכלי שהתנהל לצד שיחות קמפ-דיויד עולה, כי הן במשרד האוצר והן בצד הפלסטיני הבינו, כי ההסכם הכלכלי העתידי יהיה אס"ח, ושיש לחפש חלופות להסכם פריז כהסכם הקבע הכלכלי."

הסכם זה אמור היה מלכתחילה להיות הסדר זמני במסגרת הסדר הביניים (נספח להסכם "עזה יריחו תחילה", אך ממשיך להוות את המסגרת ההסכמית הכלכלית היחידה המסדירה את היחסים הכלכליים בין ישראל לפלסטינים. בפברואר 2019 דווח שישראל הסכימה לבקשת הרשות הפלסטינית לבחון מחדש את הסכמי פריז, אולם שיח ממשי בנושא טרם החל (זקן, 2019).

המנגנון לשיקום עזה הוקם אחרי מבצע "צוק איתן" בסיוע ותיווך האו"ם על מנת ליצור את האיזון הנדרש בין הצורך בשיקום עזה לצורך למנוע שימוש לרעה וניצול הציוד והתשומות לצורך התחמשות מחודשת בעזה. המנגנון מבוסס על הסכם בין ישראל לרשות הפלסטינית, ופועל לאפשר יבוא חומרים לשיקום בארבעה תחומים – שלושה מהם מתייחסים לתיקון / השלמה / בנייה חדשה של בתים ונכסים, ואילו הרביעי – מסלול לאישור פרויקטים, כולל עבודות ציבוריות גדולות, עבודות במגזר הפרטי ופרויקטים ועבודות בהנהגת תורמים בינלאומיים;

הודות למנגנון זה מותר עתה למגזר הפרטי בעזה לייבא חומרי בניין, מה שהיה קשה עד בלתי אפשרי לפני 2014. המנגנון מתואם על ידי האו"ם ושודרג במהלך ובעקבות בחינה מחדש (בהליך review שהסתיים בדצמבר 2018) שודרג משמעותית – כך שאם בימיו הראשונים עמד ממוצע זמן אישור פרויקט על כ-400 ימים (!), ובשלהי 2018 על כ-40 ימים, הרי על פי דיווח נציג האו"ם לתהליך השלום למפגש התורמות (ניקולאי מלאדנוב, אפריל 2019, בריסל), מאז 2019 זוכים פרויקטים לתשובה תוך 18 (יבוא דו שימושי) עד 21 (לפרויקטים גדולים) ימים בממוצע – שיפור קריטי שמאפשרים פרויקטים והשקעות שבעבר היו בלתי כלכליים ו/או בלתי אפשריים.

The GRM Process

תרשים מס' 9: מנגנון ה GRM לתיאום בטחוני להכנסת סחורות לעזה

מקור: אתר האינטרנט <https://grm.report>

מנגנון פיננסי לניהול סיוע החוץ בניהול הבנק העולמי – PID MDTF

The Palestinian Partnership for Infrastructure Development Multi-Donor Trust Fund הקרן נוסדה ב-1993, על מנת לרכז את התמיכה הפיננסית במימוש פרויקטים ופיתוח השטחים הפלסטיניים, תחת החלטה מיוחדת, שנועדה להרחיב את יכולת הכיסוי של הבנק העולמי לטריטוריה תחת ממשל הרשות הפלסטינית (היות ועזה והגדה אינם חברים בבנק העולמי או בקרן המטבע). תחת המנגנון של קרן התורמים, הקים הבנק העולמי את הקרן שלו לגדה ועזה – Trust Fund Gaza and West Bank, אשר במהלך 26 שנות פעילותה (הדוח השנתי ל 2019 – מתייחס לתקופה עד יוני 2019), הקצתה מענקים בגובה 1.25 מיליארד דולר, וניתבה מענקי ותרומות שגויסו עבור הפלסטיניים, בשלושה תחומים עיקריים:

סיוע תקציבי לרשות הפלסטינית, סיוע טכני ופיננסי לפיתוח תשתיות – מים וסניטציה, אנרגיה ופיתוח עירוני, ומהווה ערוץ שיתוף פעולה עם ממשלת נורבגיה למימוש פרויקטים תחת מסגרת התרומות (AHLC).

הדוח השנתי של הקרן מציף הערות אזהרה ביחס לעזה (הדוח השנתי, עמ' 21) שעלו לאורך העבודה כולה: הקרע בין הרשות הפלסטינית בגדה ועזה החרף, ובשלהי 2018 נחתכו באופן דרסטי תשלומי המשכורות לעובדי הרש"פ בעזה, כשרבים הוצאו ולפנסיה מוקדמת. כישלון שיחות הפיוס הביא גם להתפטרות ממשלת ראמי חמדאללה בינואר 2019 וכינון ממשלה חדשה בראשות מחמד אשתאייה באפריל 2019 (PID MDTF, 2020).

התמיכה של התרומות ממשיכה במגמת ירידה. הסיוע האמריקאי לפלסטיניים פסק לחלוטין מה 1.2.2019, אונר"א איבדה שליש מתקציב הפעילות שלה בעקבות הפסקת הסיוע האמריקאי, ותורמות אחרות מצמצמות תמיכה או לא עומדות בהתחייבויותיהן.

עזה החזיקה את הראש מעל המים בשנים האחרונות בעיקר הודות לסיוע הבינלאומי ומשכורות הרש"פ – שני מקורות, שסיפקו בין 70-80 אחוז מהתוצר בעזה. הירידה המשמעותית שתוארה למעלה בשני המקורות (קיצוץ תשלומי המשכורות והירידה בתרומות) הביאו להתכווצות של 7 אחוז בתוצר הריאלי בעזה ב 2018 – התכווצות תוצר הגבוהה ביותר בהיסטוריה של עזה שאינה תולדת עימות צבאי (PID MDTF, 2020, p. 34).

לכן, הסיוע הטכני והפיננסי של הקרן PID MDTF בסקטורים המרכזיים – מים, אנרגיה ופיתוח עירוני – קריטיים למענה למשבר ויצירת התנאים לצמיחה בת קיימא.

ג. האתגרים והמענים לעזה

1. אנרגיה / אספקת חשמל

מנקודת השפל באוקטובר 2018, כאשר אספקת החשמל בעזה עמדה על כ- 4 שעות חשמל ביממה, ראו תושבי הרצועה עלייה ל כ- 16 שעות חשמל ביממה בסוף 2019, עם 3 מתוך 4 טורבינות פעילות וחווה לגז ישראלי במימון קטארי לצורך ייצור חשמל בתחנת הכח החדשה בתהליך חתימה. כיום עזה זוכה לכ- 16 שעות חשמל ביום (OCHA, 2019), בזכות פעילות 3 מתוך 4 טורבינות החשמל, בזכות הזרמת סולר במימון קטארי לתחנות הכוח ברצועה. המצב השתפר לאורך השנים גם בתוספת של חשמל שהועבר מחברת החשמל הישראלית. בימים אלו מתבצעת קפיצת מדרגה, עם הקמתה של תחנת כוח חדשה, במימון משותף של המוסדות הפיננסיים הבינלאומיים (הבנק העולמי וקרן המטבע) לצד המדינות התורמות. לטובת הגדלה משמעותית של יכולת ייצור החשמל ברצועה (איאד סרחאן, פברואר 2020).

נכון לשלהי 2019, זמינות החשמל בעזה היא כ- 170 מגוואט – כשליש מהדרישה (כ- 500 מגוואט), מתוכם 120 מגוואט אספקה מישראל, וכ- 45 עד 80 מגוואט מתחנת הכח, כתלות מזמינות סולר (ומימון קטארי לרכישתו). אספקת החשמל ממצרים (שעמדה בעבר על 25 מגוואט) טרם חודשה, והשלמת קו 161 לא נראית באופק. קטאר ירדה מנכונתה לשלם עבור הקו, ולחמאס אין כסף.

בימים אלו (ב- 27.4.2020) אישר הבנק העולמי מענק ראשון של 14 מיליון דולר (מתוך מענק רב שלבי של 63 מיליון דולר) לפרויקט שנועד לשפר את ניהול מערך אספקת החשמל בעזה (ובגדה), כולל סוגיית גביית התשלום עבור חשבונות החשמל וניהול פיננסי (הבנק העולמי, 2020).

שובר השוויון הממשי יהיה עם הסבת תחנת הכח להפעלה בגז. נסגרה תכנית למימון צינור גז במימון של חברת אנרגיה פרטית, תמורת התחייבות רכישה ארוכת טווח בערביות של קטאר. ההסבה תאפשר הפעלת כל ארבע הטורבינות, ייעול ייצור החשמל (עלייה מיידית ל 150 מגוואט), והוזלה של ייצור החשמל ב 70 אחוז (ראיון עם שרון ביטון, 2020).

2. מים וסניטציה

לתושבי עזה יש נגישות גבוהה יותר למים מאשר לתושבי הגדה (89 לעומת 62 ליטר לאדם ליום, בהתאמה), אך מרבית המים בעזה באיכות המים לא ראוייה לשתיה. פרויקט AWP I לפיתוח סקטור המים ושיפור הנגישות למים באיכות ראוייה הושק ב 2107 וצפוי להמשיך עד 2022 (דוח מתאם האום לתהליך השלום, 2019).

בשלב הראשון, הושלם ב- 2019 פרויקט טיהור מי שופכין בצפון עזה North – NGEST Gaza Emergency Sewage Treatment המטפל בכ- 15,000 מלמ"ק, ומסוגל לטפל בכ- 30,000 מלמ"ק (הבנק העולמי, 2020). בימים אלו מתוכננת הכפלת קיבולת מתקן טיהור שפכים ל 65,000 מ"ק (שרון ביטון, 2020).

בנוסף, מתקן התפלה בהיקף 55,000 מלמ"ק ושיפוץ רשת הובלה - מוביל מים לאורך הרצועה, עם מאגרי מים לאורכו, בתכנון – כולל מסגרת תומכת להכשרה וחזוק מוסדי

לטובת ניהול משאב המים. אופק הפרויקט – אספקת מים ראויים לשתייה ל 870,000 תושבי 16 רשויות במרכז ודרום עזה. חוזה להכפלת יבוא מים מישראל ל 20 מלמ"ק, ומהילה במאגרים – תכפיל את כמות המים הזמינים ל- 150,000 מלמ"ק ומענה מלא לתושבי הרצועה (שרון ביטון, 2020).

3. **תעסוקה** (זיהוי סקטורים מובילים בתשואה פוטנציאלית – הן לתל"ג, הן למספר מועסקים):

עקרונות רלבנטיים לתחום התעסוקה מצויים גם ברבות מהתכניות שפורטו למעלה - תכנית הפיתוח הכלכלי לעזה וליישובי עוטף עזה של ראש מועצת אשכול, כמו גם תכנית אפרים סנה וסאמר חורי, כולן מדברות על פיתוח אזורי תעסוקה בעזה וסביבה.

תכנית הסקטור הפרטי / קרן פורטלנד / AECOM זיהתה את חמשת הסקטורים בעלי הסיכוי לתרום באופן המשמעותי ביותר הן לגידול בתוצר, הן ליצירת מקומות תעסוקה בשטחים הפלסטיניים. היות והתכנית מתייחסת לגדה ולעזה, כשתחומי החקלאות, IT, בנייה תיירות ואנרגיה, רלבנטיים מאוד לעזה. הטבלה לעיל מפרטת את התחומים, ההשקעות הדרושות והפוטנציאל:

Figure 8
Overview of potential impact of initiatives in the five sectors

Sector	Initiatives	Potential 2030 GDP ¹ (USD M)	Potential additional direct jobs (2030)	Estimated short-term investment (USD M)
Agriculture	<ul style="list-style-type: none"> Increase irrigated land through new water technologies Transition to a higher value crop portfolio Build strong international market channels 	Direct: 1,400	36,000	300
IT & Digital Entrepreneurship	<ul style="list-style-type: none"> Expand R&D, high-end niche BPO outsourcing Create an eco-system and platform for digital entrepreneurship, beginning by focusing on Arabic content and software solutions Enhance regional position in software via best-in-class educational offerings 	Direct: 960	18,500	30
Tourism	<ul style="list-style-type: none"> Focus on religious and cultural tourists Attract Palestinians locally, in Israel, and from the broader diaspora Brand and develop distinct city destinations into 'tourism hubs' (e.g., Jericho, Bethlehem) 	Direct: 750	19,000	100
Construction	<ul style="list-style-type: none"> Expand affordable housing offerings in multiple cities/areas Capture a larger part of the value chain in building materials domestically Create a cooperative procurement strategy 	Direct: 2,800	64,000	N/A ²
Energy	<ul style="list-style-type: none"> Increase domestic production of electricity Diversify energy production across fossil fuels and renewable sources, with focus on solar 	Direct: 2,200	17,000	175
		-\$8bn	-155k Indirect jobs: -220k ³	-\$600m

¹ Indirect impact exists for each sector based on multiplier effects that compound and overlap

² All construction initiatives require feasibility studies. The cost of building 10k affordable units is estimated at ~\$500m

³ Direct job impact brings multiplier effect of 1.4x, through creation of indirect jobs (as an average proxy across sectors; e.g. creation of jobs in wholesale/ retail trade)

תרשים מס' 10: סקטורים והאימפקט הצפוי על פיתוח כלכלי ומשרות

מקור: Portland Trust, 2013

4. **חקלאות**: השקעה של כ- 300 מיליון דולר, להרחבת שטחי חקלאות שלחין (בהשקיה), מעבר לגידולים בעלי ערך כלכלי גבוה יותר ופיתוח ערוצי שיווק ויצוא התוצרת החקלאית תניב גידול בתוצר של 1.4 מיליארד דולר בטווח של 15 שנים, ותוסיף 36,000 משרות. כבר כיום מחצית מהחקלאות בעזה מוקדשת לגידולים בעלי ערך גבוה.

מסורתית, החקלאות בעזה היתה מתקדמת יותר מהחקלאות בגדה, וחלק ניכר ממנה הוקדש לגידולים בעלי ערך גבוה ולא רק חקלאות מסורתית. פוטנציאל השיקום של

החקלאות, בדגש על יצוא, מופיע בכל התכניות (של קבוצת Aix, של פורטנלד / הסקטור הפרטי, של תכנית "שלום לשגשוג" האמריקאית, של אפרים סנה, של ראש מועצת אשכול ועוד) כפוטנציאל כלכלי מהותי, הן עבור הגדה, הן ליצוא.

יזמות דיגיטלית ו IT: השקעה של 30 מיליארד דולר במו"פ ואקו סיסטם, ופיתוח הסקטור למתן פתרונות תוכנה וכלים בשפה הערבית למדינות המרחב תניב 18,500 משרות ותוצר של כ 960 מיליון דולר בטווח הזמן המדובר.

תחום הטכנולוגיה מהווה פוטנציאל נגיש במיוחד, גם היות ליכולת החיבור מרחוק – שלא מחייב תנועה פיזית של עובדים, ומאפשר לספק שירותים לחברות טכנולוגיות ישראליות. פרויקט מוצלח לדוגמה הוא חברת מלאנוקס, שמעסיקה עובדים פלסטינים ברוואבי ובעזה. בראיון ל"כלכליסט" ב 2018 מספר מנכ"ל מלאנוקס, שיש שתי סיבות לעבוד עם עזה: עובדים טובים וזולים – וסימפטיה. זה משתלם מבחינה כלכלית - כוח אדם טוב, באותו אזור זמן, עם מוטיבציה גבוהה, זמינות ומסוגלות. והסיפור החיובי נוצר כשאנשים מתחילים לעבוד יחד ורואים איך המתחים יורדים ושיתוף הפעולה עובד. מלאנוקס מתכננים להמשיך לגדול, גם ברצועה וגם בגדה. מלאנוקס משתדלים שהעובדים יעסקו בכמה שיותר תחומי התמחות, כדי שבעתיד הם יוכלו להקים סטרטאפים פלסטיניים ויהיה להם סיכוי גדול יותר בזכות הניסיון שהם צברו.

5. **בנייה** – דגש על יחידות דיור נגישות (affordable housing), שבזכות קיצור ההליכים של מנגנון GRM לאישור הכנסת חומרי בניין מאז 2018 הופך רלבנטי במיוחד לשיקום ומענה לפער בתחום יחידות דיור ברצועת עזה.

6. **מעברים וקישוריות – תחבורה:**

כעקרון מנחה, ולאור צרכי הביטחון של ישראל, המחייבים – לכל הפחות בטווח הנראה לעין – הפרדה בין ישראל לעזה, ההפרדה הגיאוגרפית בין רצועת עזה לגדה מחייבת יצירת קישור ישיר בין שני האזורים.

קבוצת Aix מציעה עקרונות לתכנון תשתית תחבורה, שתתבסס על איזון בין עלויות תשתית לעלויות שימוש – דהיינו, בין מינימום סלילת כבישים למקסימום נגישות מנקודה לנקודה. מציעים קישור ארצי אורכי לאורך הגדה, שימשיך בחיבור מנהרה בין מזרח ירושלים לעזה, כאשר באזורי הערים הצפופות יעבור במעקף סביב העיר, כדי להימנע מגודש. מציעים כביש ולא מסילת רכבת, היקרה בהרבה ליישום ופחות גמישה לשימוש (היבטים כלכליים של הסכם קבע, עמ' 146). נתיב הכביש העיקרי ישמש גם להנחת קווי החשמל, התקשורת והדלק הארציים.

תרשים מס' 11: רשת כבישים מתוכננת – פרויקט Aix

מקור: היבטים כלכליים של הסכם קבע בין שתי מדינות - ישראל ופלסטין, קבוצת Aix

תרשים מס' 12: Global Palestine / Connected Gaza, יזמת הסקטור הפרטי, קרן פורטלנד, AECOM

מקור: Global Palestine, connected Gaza, 2016

גם תכנית טראמפ מקצה 5.6 מיליארד דולר לפיתוח רשתות התחבורה – כבישים ורכבות – כאשר 252 מיליון דולר מוקצים כמענקים לתכניות הכשרה, תיקון ותכנון רשתות כבישים לקישור בין עזה לגדה ותחבורה בתוך הגדה ועזה, ואילו חמישה מיליארד מתוכננים כהלוואות ומימון פרטי על פני 8 שנים לבניית רשת כבישים ורכבות המקשרות ערים מרכזיות בגדה ולעזה.

רכיב קריטי בסעיף תשתיות התחבורה, פרט לרשות הפנימי והחיבור לגדה, הוא החיבור של עזה לשווקי חוץ. בין אם בתכנית הנ"ל תכנית האי-פרדות של השר ישראל כץ, או שיקום נמל ברצועת עזה עצמה, נמל וחיבור אל העולם שיאפשר יבוא ויצוא הוא רכיב חיוני לפיתוח כלכלי של עזה, ומצריך פתרון מעשי לסוגיה הקריטית של האתגר הנובע מהסיכון הבטחוני לישראל.

ד. פרדוקס הסיוע ושיקום עזה

פירוט התכניות הקיימות של כלל הגורמים חושף מכנה משותף רחב מאוד - רובן ככולן עוסקות ונותנות מענה לאותם האתגרים: תשתיות אנרגיה, מים, תקשורת, תחבורה, קישוריות (לגדה ולעולם), אבטלה ותעסוקה ומסגרת יחסי סחר (הן עם ישראל, הן היכולת לקיים סחר חוץ) – מדוע אין בפועל שיפור במצב בעזה? מדוע לא יושמו כל אותן תכניות יפות שפורטו למעלה, וגם אלו שיושמו – חלקית או באופן מלא – לא הביאו לשינוי המיוחל ולבניית כלכלה בת קיימא בעזה?

כאמור, האתגרים מוסכמים וידועים לכל, גם אם תכניות מסוימות שמות דגש על מסגרות מוסדיות והסדרי סחר (כמו תכנית השלום המדיני עם שגשוג כלכלי של מרכז פרס ופורום העסקים הפלסטיני), אחרות על פרויקטים ספציפיים – אין שוני מהותי בליבת התכניות השונות, שכולן נותנות מענה לאותם אתגרים.

לכאורה, צריך היה היישום להיות פשוט ואפילו טריוויאלי, ולהוביל לפני זמן רב לכינון כלכלה צומחת ומתפקדת. אולם בעוד בחלק מהנושאים אנו אכן רואים שיפור מהותי - אספקת החשמל עלתה מחמש או שש שעות ביממה לכחמש עשרה שעות (ממוצע 2019), מתקן טיפול בשפכים החל פועל ברצועת עזה ומסוגל לטפל בכ 30,000 מלמ"ק מי שופכין בשנה – פרויקט שסוכם כבר להכפלה, אך הוקפא זמנית בשל מגפת הקורונה.

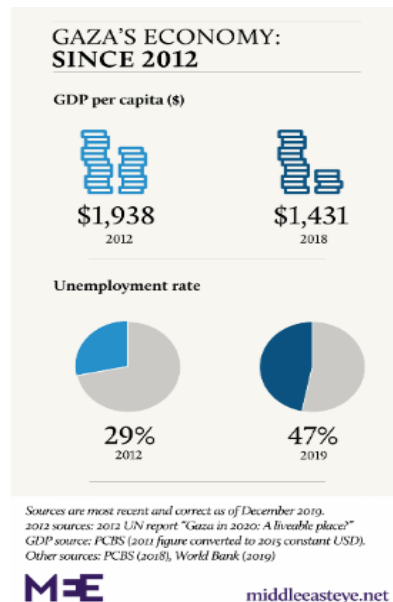
דוח שהוכן בשיתוף כלל סוכנויות האו"ם הפועלות ברצועת עזה – בתום סקירה ארוכה של תמונת המצב ב- 2012 וניסיון להשליך שמונה שנים קדימה על צפי ל- 2020, מסכם באמירה שהאתגרים צפויים עוד להחריף, עם הגידול באוכלוסייה מ- 1.6 מיליון ב- 2012 ל- 2.1 מיליון ב- 2020 (הערכה שאכן תואמת את המציאות כיום). הדוח מציג את סיום הסגר על עזה והאפשרות למעבר סחורות כתנאי הכרחי לפיתוח כלכלי ארוך טווח – אותו הוא מגדיר כיעד המרכזי של האו"ם. הדוח קורא לפיתוח שדה הגז במענה לצרכי האנרגיה ברצועה, לפתיחת מרחב הדיג ואזורי החיץ בסמוך לגדר לפיתוח החקלאות, להסרת הסגר לטובת סחר אפקטיבי של עזה עם הגדה והעולם, בתחום המים – קוראים לעצירת שימוש היתר באקוויפר ש- 90 אחוז מהמים שנשאבים ממנו אינם ראויים לשתיה וצפוי לנזק בלתי הפיך עד 2020, ולהקמת מתקני התפלת מים וטיפול בשופכין, אולם סיכום המסמך – כפי שראינו במהלך העבודה על מחקר זה – שם את הדגש על הסוגיות האידאולוגיות בראיית התורמות – זכויות אדם, בחירות מייצגות, ונגישות לתנאים הומניטריים של רפואה, מזון, בריאות - ולא על שיקום וכינון כלכלה בת קיימא בעזה (Gaza in 2020, עמ' 16):

To ensure that Gaza in 2020 will be "a livable place," on-going herculean efforts by Palestinians and partners in such sectors as energy, education, health, water and sanitation, need to be accelerated and intensified in the face of all difficulties.

It is essential that the inhabitants of Gaza are able to exercise and enjoy the full range of fundamental human rights to which they are entitled. They must

be able to live safe and secure lives free of the various forms of violence which afflict them at present; **benefit from proper health care, education and housing; elect and hold accountable representatives of government; be subject to fair and impartial justice; and have ready access to the world beyond Gaza for religious, educational, medical, cultural, commercial and other purposes.**

מדיניות הסיוע ההומניטרי והיעדר ההשקעה בפיתוח כלכלי בר קיימא מביאים לתוצאה של הידרדרות המצב הכלכלי בעזה שממחישה ויזואלית העיתונאית מייגן אוטול (Megan O'Toole,) (2019) באתר middle east eye כהשוואה בין 2012, עת נכתב דוח האו"ם הנ"ל על השאלה אם עזה תהיה ראויה למחיה ב 2020, למצב בפועל בשלהי 2019 :

תרשים מס' 13: כלכלת עזה בין 2012 ל 2019 מקור : O'Toole, 2019

בולטת ההידרדרות בנתונים המקרו הכלכליים של צניחה בתוצר לנפש מ- 1938 דולר ב- 2012 ל- 1431 ב- 2019, עליה באבטלה מ- 29 אחוז ב- 2012 ל- 47 אחוזי אבטלה ב- 2019, ושיא באבטלת צעירים - 64 אחוז על פי דוח הבנק העולמי לתורמות מספטמבר 2019. היקף הפעילות כלכלית הכוללת אף היא התכווצה ב- 2018 ב-7 אחוז על פי דוח הבנק העולמי מאפריל 2019.

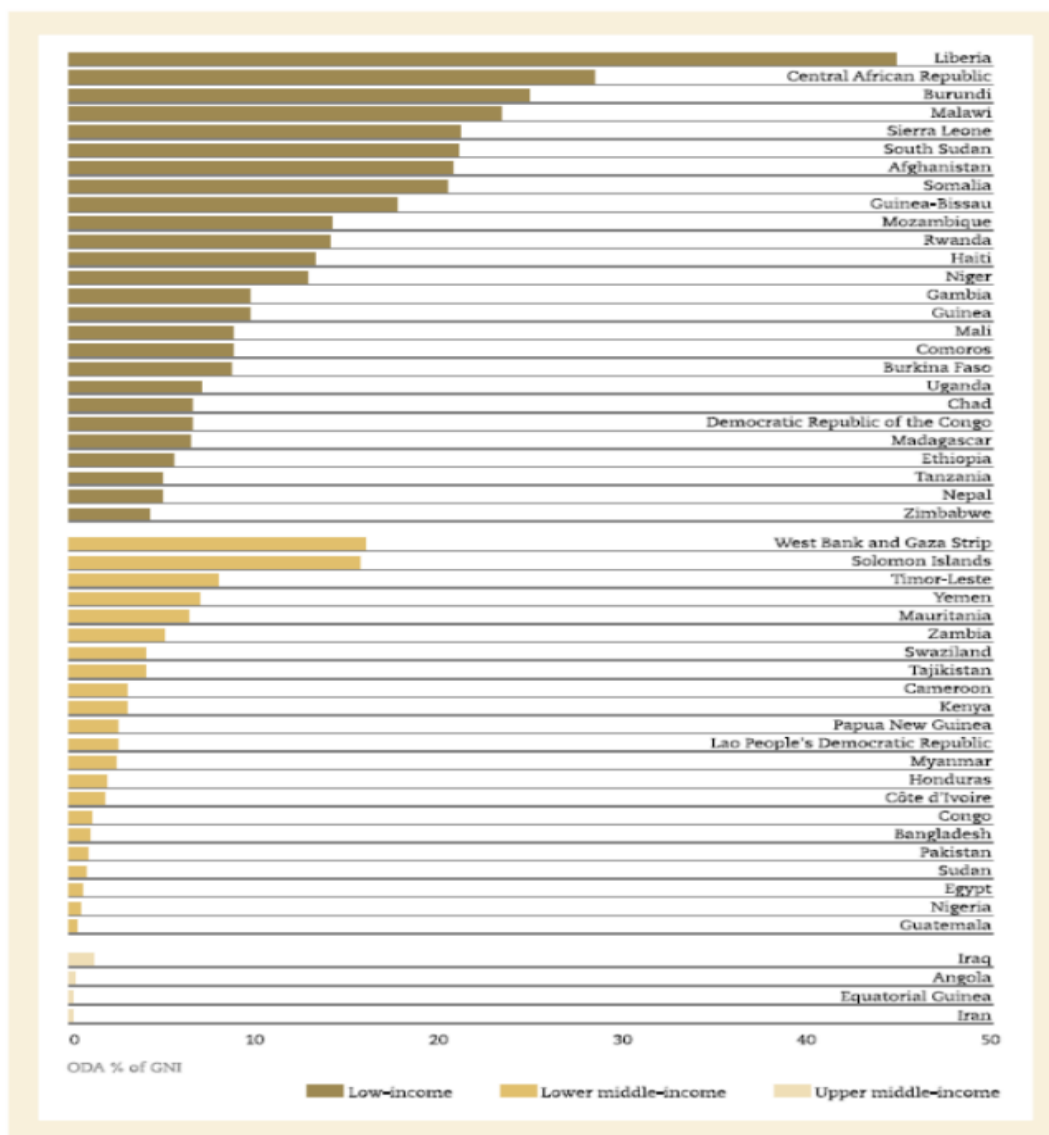
דהיינו, למרות ההתקדמות בחלק מהפרויקטים וההשקעה האדירה לאורך השנים, התחושה היא של עמידה במקום – ואף הידרדרות בפרמטרים מהותיים.

נשאלת השאלה, מדוע סיוע החוץ המתמשך והנרחב שניתן לאורך עשרות שנים אינו מצליח לשפר את המצב בעזה?

פרדוקס סיוע החוץ והתלות בסיוע בינלאומי

ארגון המדינות המפותחות OECD סוקר סדרת נתונים כלכליים המשקפים את מידת שברירותן של מדינות על פי שורת פרמטרים. הפרסום האחרון בנושא הוא משנת 2018, ונותן תמונת מצב טובה הן באופן נומינלי, הן בהשוואה בינלאומית. על פי נתוני הבנק העולמי בפרסום ה-OECD הנ"ל, הפלסטינים עומדים בראש טבלת התלות של מדינות בסיוע חוץ מקרב מדינות בעלות הכנסה בינונית – נמוכה, אם כוללים את כלל המדינות, הפלסטינים במקום עשירי בעולם (OECD, 2018, p. 128).

Figure 4.6. Aid dependency in fragile contexts by World Bank income classifications, 2016

Notes: The Democratic People's Republic of Korea, Djibouti, Eritrea, Libya, Syria and Venezuela have not been included in the calculations because GNI estimates are not available for these contexts. Countries are ranked within income grouping by ODA as a percentage of GNI from higher to lower.

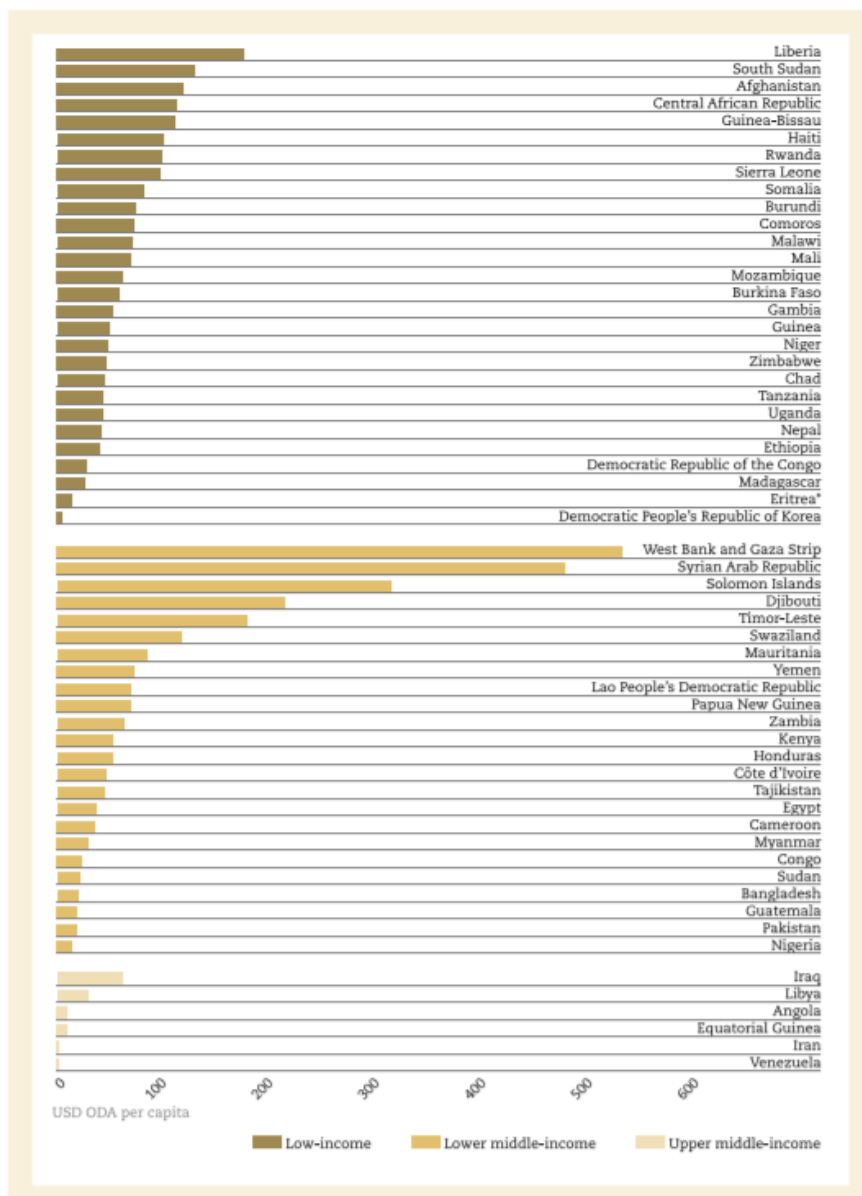
Source: (OECD, 2018[6]). "Detailed aid statistics: Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]: ODA as a percentage of GNI", *OECD International Development Statistics (database)*, <http://dx.doi.org/10.1787/data-00069-en>.

תרשים מס' 14: תלות בסיוע חוץ של מדינות וטריטוריות על פי קבוצת הכנסה של הבנק העולמי,

מקור: OECD, 2018

הנתון המהותי ביותר בבחינת סיוע החוץ לפלסטינים בכלל, ולעזה בפרט, עולה מהפער הקשה לתפיסה בין היותה בראש המדינות מקבלות הסיוע לנפש על פני זמן, אל מול העדר השיפור בתפקוד הכלכלי.

Figure 4.5. ODA per capita in fragile contexts by World Bank income classifications,² 2016

Notes: Countries are ranked from higher to lower ODA per capita within each income grouping. *Data on population for Eritrea only available for 2015 from UN DESA Population Division. Source: (OECD, 2018^[1]), "Detailed aid statistics: ODA official development assistance: disbursements", *OECD International Development Statistics* (database), <http://dx.doi.org/10.1787/data-00069-en>; (World Bank, 2018^[5]) *Population Total, World Development Indicators* (database), <http://data.worldbank.org/indicator/>.

StatLink <http://dx.doi.org/10.1787/888933787085>

תרשים מס' 15: סיוע חוץ לנפש, על פי קבוצת הכנסה של הבנק העולמי. מקור: OECD, 2018

התמונה העולה מהנתונים לעיל, כמו גם נתוני הסיוע והתכניות שהובאו בראשית הפרק, מעלה את פרדוקס הסיוע הבינלאומי במלוא חריפותו: מחד גיסא, הפלסטינים בכלל, ועזה בפרט, מכבים לאורך שנים בראש מקבלי הסיוע הבינלאומי. מאידך גיסא, נראה שהמצב לא משתפר – ואף מידרדר – באופן עקבי.

הפרדוקס נראה קשה ליישוב, עד שבוחנים באופן ביקורתי את הסיוע הבינלאומי לעזה.

כותבת פרופ' ליאורה שיאון, סוציולוגית המתמחה במשימות בניית שלום (שיאון, 2018):

הסיוע הבינלאומי לפלסטינים הוא נדיב מאוד (...). למרבה האירוניה, למרות הסכומים העצומים, הסיוע ההומניטרי אינו רק עוזר לפלסטינים אלא גם מזיק להם. סכומים אלו מבטיחים כי הפלסטינים לא יגוועו ברעב, יזכו לחינוך טוב ולמערכת בריאות מתפקדת, וזהו בהחלט יותר ממה שזוכים לו תושבים במדינות מצוקה אחרות. אולם הסכומים הללו אינם מופנים ליצירת מקומות עבודה ולבניית תשתיות (...).
כך הפכו הפלסטינים לנזקקים פאסיביים, ומתוסכלים, של סיוע בינלאומי. המחאה על כך, שהייתה תחילה נחלתן של האליטות, התפשטה בחברה הפלסטינית, וכבר לא נדיר להיתקל במחאה עממית נגד סוכנויות סיוע כגון אונר"א, USAID, והאיחוד האירופי. הפלסטינים נמצאים בין הפטיש לסדן: מחד, הם זקוקים לסיוע כדי להתקיים. מאידך, הסיוע מגביל את החברה והכלכלה הפלסטינית, גוזר עליהן תלות, מרגיל אותן לחוסר יצרנות ולמעשה חונק אותן.

בראיון טלפוני (14.5.2020) מוסיפה שיאון שאונר"א 'יתקוע' עם מנדט ארכאי, שאין סיכוי פוליטי לשנותו ולהתאימו לתנאי הזמן. ממשלת החמאס בעזה מבינה את חוקי המשחק: הם יכולים להרשות לעצמם לקחת סיכונים ולא להיערך ברצינות לפיתוח עזה, מפני שהם יודעים שמובטח לתושבי עזה קיום מינימלי ושלא ירעבו (להבדיל ממקומות נחשלים אחרים בעולם המתפתח). ארגוני האו"ם מצידם, ואונר"א בראשם, לא מקימים תשתיות תעשייה / כלכלה, אלא מקבלים תקציבים לתכניות המתאימות לאגינדה של המדינות התורמות – תכניות שנועדו לקדם דמוקרטיה, פמיניזם, קידום חברתי - אך לא הקצאת משאבים לפיתוח כלכלי. אחד מתוצרי הלוואי של התלות הגבוהה בסיוע החוץ הוא חברה פלסטינית תלותית, עם מעמדות – על פי קרבה לארגוני הסיוע מחד גיסא, וארגוני הטרור השולטים ברצועה מאידך גיסא.

הפער בגישה של האיחוד האירופי לתכניות פיתוח ובניית מוסדות במדינות ההרחבה, לעומת גישת התורמות לפיתוח עזה, מסביר וממחיש מדוע בניגוד להרחבת האיחוד האירופי, בעזה לא ראינו פיתוח כלכלי ופיתוח מוסדות כתוצאה מסיוע החוץ ארוך השנים. התהליך המלווה את ההצטרפות אל האיחוד ממחיש את ההבדל בין ההתייחסות של המדינות התורמות (רבות מהן אותן מדינות באירופה) לשיקום ופיתוח רצועת עזה – אל מול התייחסותן למדינות המצטרפות לאיחוד, שם מקדיש האיחוד תשומת לב רבה ובונה תהליך ליווי למדינה לבניית או שדרוג המוסדות עד שתהיה ראויה להצטרף לאיחוד.

בחינת תהליך ההצטרפות של יוון (1981), ספרד ופורטוגל (1986) וגלי ההתרחבות שאחרי התפרקות ברית המועצות ונפילת מסך הברזל, שהביאו להצטרפות מדינות מזרח אירופה שהיו חלק מהגוש הקומוניסטי – עשר מדינות מזרח אירופה ביולי 2004, רומניה ובולגריה ינואר 2007 וקרואטיה (יולי 2013) ממחיש את השוני בגישה.

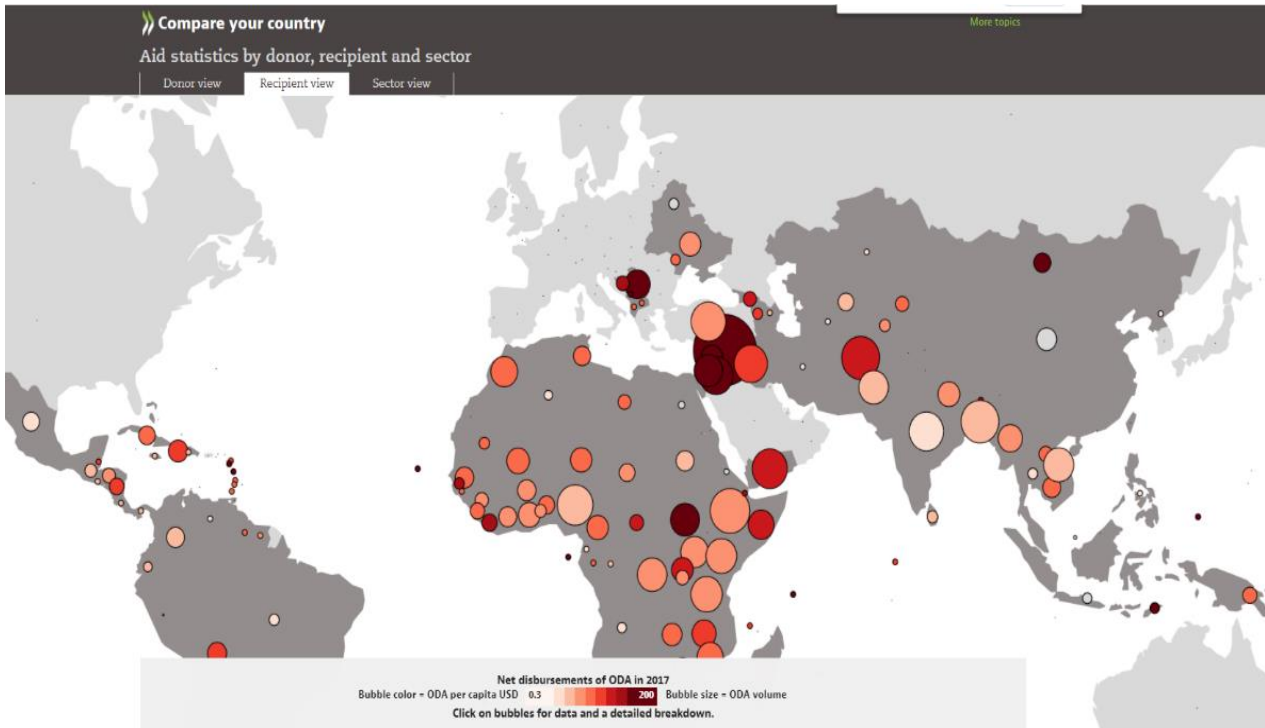
לכאורה, הליך ההצטרפות לאיחוד האירופי פתוח בפני כל מדינה אירופית – על פי סעיף 49 בחוקת ליסבון, כתנאי מקדים, כל מדינה אירופאית המכבדת את הערכים הדמוקרטיים של האיחוד האירופי ומחויבת לקידום יכולה לפנות בבקשה להצטרף לאיחוד האירופי.

תהליך זה, מורכב משלושה שלבים – ראשית, כשהמדינה מוכנה לכך, תהפוך רשמית מועמדת לתברות באיחוד – candidate for membership. בשלב שני, ורק אחרי החלטה פה אחד של נשיאות האיחוד האירופי, יפתח המו"מ עם המדינה המועמדת על הצטרפות – תהליך שמשמעו אימוץ חוקי הא"א, הכנות ליישום ואכיפת רפורמות בתחומי המשפט, המנהל והכלכלה המהווים תנאי להצטרפות לאיחוד. על פי תמונת המצב בפועל במדינה המועמדת, ייפתח מו"מ בחלק או בכל פרקי החקיקה (acquis) האירופית (סה"כ 35 פרקים, העוסקים בסוגיות חופש התנועה והעיסוק, סחר, הון, רכש ממשלתי, משפט ומדיניות תחרות, חקלאות ובטיחות מזון, תחבורה ואנרגיה, מדע, חינוך ותרבות, יחסי חוץ, סוגיות פיננסיות, מדיניות בטחון, סוגיות מוסדיות ועוד). רק בשלב השלישי, לאחר אימוץ הרפורמות וחוות דעת של הנציבות שהמדינה עמדה בכל הנדרש ומיישמת את הרפורמות, מובאת הצטרפותה לאיחוד להצבעת הנשיאות – ומחייבת, שוב, החלטה בקונצנזוס של כל המדינות החברות (European Neighbourhood Policy and enlargement Negotiations).

דוגמא זו הובאה לצורך המחשת הפער בין אופן הפעולה של המדינות התורמות, כשהן מחויבות באופן רציני לשיקום ובניית ישות כלכלית (ומדינית) מתפקדת, לבין אופן פעולתן בהקשר של אין להתפלא על הגישה השונה ביחס לעזה (ולפיתוח פלסטיני בכלל) – שכן עבור התורמות, עזה לא צפויה להפוך למדינה חברה במועדון האקסקלוסיבי של המדינות ה-like minded, וודאי לא חברה באיחוד האירופי. אולם מכאן ברור, שהישועה לעזה לא יכולה ולא צפויה להגיע מסיוע של המדינות התורמות, שרואות את תפקידן לא בשיקום ופיתוח כלכלי ומוסדי של עזה, כפי שהיו מתייחסות לו הייתה עזה שוכנת בגבולן הקרוב, אלא אזור בעייתי שצריך להשקיע על ידי אספקת צינור חמצן מינימלי, ומימוש מחויבותן לסיוע חוץ (כפי שהומלץ על ידי ה-OECD).

התלות הפלסטינית בסיוע חוץ

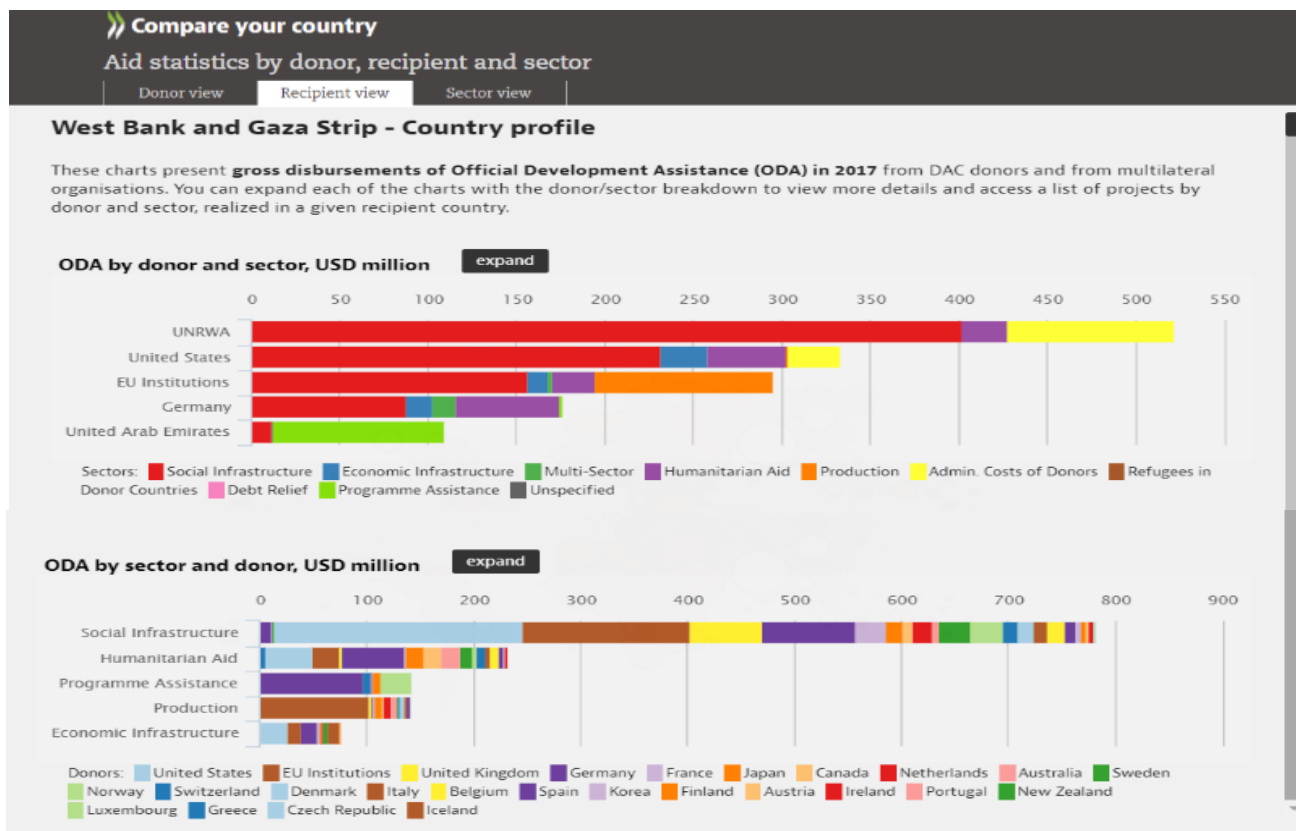
המחשה טובה של עצימות הסיוע הבינלאומי לפלסטינים יש בכלי ניתוח של ה-OECD לגבי סיוע חוץ למדינות העולם (Compare your Country). הסיוע לנפש בשנת 2017 עמד על 450.7 דולר, נפילה מ 530 דולר לנפש – ממוצע סיוע החוץ בעשור הקודם. מידת התלות הפלסטינית בסיוע חוץ ממקם אותה גבוה ברשימת המדינות וטריטוריות התלויות ביותר בסיוע חוץ.

תרשים מס' 16 – אינטנסיביות סיוע חוץ לנפש בהשוואה גלובלית.

מקור: [OECD, https://www1.compareyourcountry.org/en](https://www1.compareyourcountry.org/en)

הצבע הכהה הבולט משקף את אינטנסיביות סיוע החוץ לנפש (ODA - Official Development Assistance בלבד) – לא כולל השקעות והלוואות של מוסדות פיננסיים בינלאומיים כבנק העולמי, הבנק האירופי לפיתוח וכיו"ב). פירוט הסיוע לפי גוף תורם וסקטור נותן תמונה מפורטת מעט יותר, הממחישה לא רק את התורמות הגדולות ביותר (UNRWA בראש, ארצות הברית והאיחוד האירופי, גרמניה (סיוע מדינתי, מעבר לחלקה בסיוע האיחוד האירופי) ואיחוד האמירויות, אלא גם את התחומים אליהם מתמקד הסיוע.

תרשים מס' 17 – הקצאת סיוע החוץ לפלסטינים לשנת 2017 על פי מקור וסקטור.

מקור: OECD, <https://www1.compareyourcountry.org/en>

המיקוד הגדול מאוד בתשתיות חברתיות וסיוע הומניטרי (קרוב ל 800 מיליון דולר בשנת 2017, השנה האחרונה לגביה מוצגים הנתונים בכלי האינטראקטיבי באתר ה OECD) אל מול המיקוד הנמוך יחסית בתשתיות כלכליות (פחות מ 75 מיליון דולר באותה שנה) מספר את התמונה המיתרגמת לטרגדיה של רצועת עזה. רוב רובו של הסיוע המגויס על ידי הארגונים הבינלאומיים מופנה לסיוע הומניטרי (ואף סיוע פוליטי), במקום להיות מופנה לפיתוח ושיקום, לטובת בניית מערכת מתפקדת כלכלית.

חלק משמעותי של הסיוע מופנה לנושאים כמו advocacy - טיפול ושימור מצב הסכסוך, כמו גם שימור התלות הנמשכת של תושבי רצועת עזה בסיוע חוץ, ולא לבניית יכולות שתורמות להסתמכות עצמית.

כפי שמציג התרשים של OCHA - משרד האו"ם לתיאום נושאים הומניטריים (OCHA, 2018) את תכנית גיוס הכספים / הפנייה לתרומות של לשנת 2019, הגיוס נדרש הוא 350 מיליון דולר, מתוכם 270 מיליון נדרשים עבור עזה. בולטת חלוקת הסיוע המבוקש – 206 מיליון (למעלה ממחצית) עבור בטחון מזון – דהיינו, חלוקת סלי מזון שאינם מסייעים ביציאה ממעגל מקבלי הסיוע ומעבר ליכולת הסתמכות עצמית, 36 מיליון להגנה (סיוע משפטי, פסיכולוגי וכיו"ב), 32 מיליון לרפואה ובריאות, 29 מיליון למים וסניטציה, 18 מיליון לתיאום, 15 מיליון לחינוך, 14 מיליון למחסה – סיוע בפתרונות מגורים זמניים). כל אלו אינם תורמים ליציאה של מקבלי הסיוע ממעגל ההזדקקות,

אלא מהווים הנצחת מצבם – כשחלק ניכר מהמשאבים מופנים לתחזוקת המערכת, או רכש מבחוח שמוחזר כך באופן עקיף למדינות התורמות.

תרשים מס' 18: מענה הומניטרי ל 2019 – תכנית OCHA לגיוס משאבים ופנייה לתורמות על פי תחומים

מקור: OCHA, 2018

ה. סיכום

כאורה אין מחסור בתכניות שאמורות לספק מענה ראוי – כזה שיאפשר להפוך את עזה לטריטוריה מתפקדת כלכלית, במקום זו הנסמכת על תרומות וסיוע חוץ שמאפשר לכל היותר שימור הראש מעל המים. נשאלת השאלה, מדוע אין התכניות מיושמות, ולמרות השקעות אדירות לאורך השנים שממקמות את עזה בראש הטריטוריות מקבלות הסיוע הבינלאומי מקרב המדינות והטריטוריות בעולם, אין שיפור מהותי במצב בעזה והיא עדיין תלויה בסיוע חוץ הומניטרי לקיום יום יומי?

כפי שברור לכל, אין לעזה כיום קיום ללא סיוע החוץ – החל מהסיוע השוטף (בטחון מזון, טיפול רפואי, בתי ספר וחינוך), ועד פיתוח התשתיות החיוניות שנסקרו לעיל – במיוחד מים וסניטציה ואנרגיה. סיוע החוץ מאפשר רמת חיים מינימלית – גבוהה משמעותית מרמת החיים במקומות מוכי אסונות טבע ונתמכי סיוע כהאיטי (שנסקרה בפרק הראשון), אולם להתמשכות הסיוע השפעות מחלישות על הפלסטינים. הם נתפסים כמקבלי סיוע תמידיים, שמצבם לעולם לא משתפר ושתמיד מצויים במשבר למרות המיליארדים שמושקעים ברווחתם. תורמים, ואפילו אנשי הרשות הפלסטינית, התחילו לדון בהתפתחות תרבות ה"מגיע לנו" "culture of entitlement" - בעוד התורמים מקדמים את האג'נדה הפוליטית והכלכלית הניאו ליברלית של החלשת הסקטור הציבורי (חבר, 2013).

אפשר להתווכח על מידת נכונות קביעתו של חבר, אולם אין ספק שלעומת השנים הראשונות אחרי עליית החמאס בעזה והפיצול בין עזה לגדה, במיוחד בשנות ממשלתו של סלאם פאייד, כלכלן מוערך עם רקע במוסדות פיננסיים בינלאומיים, שבנה תכנית רצינית לפיתוח כלכלת הרשות הפלסטינית ובניית מוסדות שישמשו את המדינה הפלסטינית שבדרך ונהנה מתמיכה נדיבה של התורמות במימושו - אזי בשנים האחרונות ניכרת ירידה מתמדת בנכונות התורמות להמשיך להפנות משאבים לפלסטינים בכלל, ולעזה בפרט.

2018 היוותה שנת מפנה מהותית, כאשר ארצות הברית עצרה את התקציבים לפעילות USAID בשטחים הפלסטינים בכלל, והתרומות לאונר"א בפרט. נתן בראון (בראון, 2013) ממכון קרנגי מציע להשתמש באילוץ לשינוי אופן הסיוע לפלסטינים: לעבור מחזון של בניית מדינה (חזון שאינו נראה קרוב למימוש בנתונים הנוכחיים) לחזון ריאליסטי של עבודה עם החברה האזרחית – לבניית עמידות resilience ולגדל דור פלסטיני שיעבוד למען עתידו.

גם מכון המחקר הפלסטיני MAS – Palestine Economic Policy Research Institute, שקיים שולחן עגול בנושא שיקום עזה באוגוסט 2013 מגיע להמלצות דומות. פרט לאמירה המובנת מאליה עבור מכון מחקר פלסטיני היושב ברמאללה (הטלת האחריות למצב על ישראל וקריאה ללחץ בינלאומי להסרת הסגר הישראלי משטחים פלסטיניים בכלל, ומעל עזה בפרט), הביא MAS המלצות משמעותיות שלא רק מוסכמות על הכלל, אלא אף מכירות בחיוניות שינוי הגישה (MAS, 2013):

1. **הפחתת התלות בתורמים** ושימת דגש על הסקטור העסקי הפלסטיני. תמיכה בהשקעות מקומיות באמצעות ניסוח חקיקה ואימוץ מדיניות לקידום השקעות.
 2. לצד קריאה לישראל להסיר את מגבלות הכנסת חומרי בנייה, קריאה חד משמעית להימנע מכלכלת הברחה באמצעות המנהרות, ולכינון פיקוח ושליטה על כל פרויקטי הבנייה על ידי מוסדות ציבור וארגוני חברה אזרחית להבטיח שקיפות ואחריותיות (accountability) בתהליכי השיקום.
 3. חיבור הפרויקטים לחזון הכולל עבור הרצועה,
 4. **העדפת קבלנים מקומיים** למקסום תועלת לכלכלה הפלסטינית
 5. **חיבור החברה האזרחית** בעזה להשתתפות בשלבי התכנון.
- הבעיה במרבית תכניות הסיוע הבינלאומיות, במיוחד אלו שנוהלו על ידי ארגוני האו"ם והתורמות, היא שהן התמקדו בחלק משמעותי ב"כסף הליקופטר" – סיוע ומימון החיים השוטפים, ולא מספיק בבניית יכולות ותשתיות שיכולות לבנות כלכלה מתפקדת. האימרה המיוחסת למיימונידס ומקובלת מאז כמוטו של הסיוע הבינלאומי "תן לאיש דגים, יהיה רעב שוב מחר, אך תלמד אותו לדוג / בנה לו חכה – יוכל לשבוע לאורך חייו" נכונה גם כאן.

פרופ' אריה ארנון, שעמד בראש הצוות הישראלי בקבוצת Aix מסכם בראיון גלובס (ליאור גרינבאום, 2004):

הבעיה היא, שהכסף מבחוץ מימן פעולות הומניטריות, שהבטיחו רמת קיום מינימלי לאוכלוסייה, ולא השקעות שיוצרות תוצאות על פני תקופה ארוכה. אם בוחנים מה נשאר

כיום מכל הסכום העצום שהועבר, מבחינת תשתיות בשטח, מלאי הון פרטי ויצירת תנאים לצמיחה, רואים כי נשאר מעט מאוד. לכך תרמו, פרט לאינתיפאדה, גם קשיי המשטר הפנימי הפלסטיני, היעדר היציבות ואי אכיפת החוק. הסקטור הפרטי חש אי-ודאות ניכרת, ולמעט השנתיים הראשונות שלאחר ההסכמים, הוא הפסיק להשקיע.

לכן, ישנו סימן שאלה לגבי רצונה של הקהילייה הבינלאומית להמשיך ולממן כלכלה נתמכת. הקהילייה הבינלאומית מאותתת בשנה האחרונה, כי היא רוצה לראות תוצאות לא רק בתחום התמיכה ברמת החיים הבסיסית, אלא בתחילתו של פיתוח כלכלי. לשם כך צריך להגיע לרמה מסוימת של יציבות פוליטית, דבר שלא נראה כרגע בשטח.

UNCTAD (ארגון האו"ם לסחר ופיתוח) כתב בדו"ח השנתי שלו מ-2006 (UNCTAD, 2006, p.36) ש"סיוע פיתוח לא יכול להיות תחליף בר קיימא לפיתוח מקורות מקומיים. תפקידו של הסיוע הבינלאומי לשבור חלק מהמגבלות הכלכליות והסוציאליות על מוביליזציה של המשאבים המקומיים וגישור על הפערים שעלולים להפריע או לטרפד פיתוח והתקדמות". דהיינו, הסיוע הבינלאומי צריך לעבור ממודל של סיוע הומניטרי, שעיקרו תחזוקת קצבאות ותשלומי רווחה למודל של בניית מוסדות והכשרת גורמי הממשל המקומי בתחומי המנהל, הכלכלה והעסקים, לצד השקעה בהכשרות מקצועיות ובהקמת מרכזי תעשייה ותעסוקה.

כשבוחנים את דרך הפעולה הנכונה לפיתוח כלכלי אמיתי בעזה, והמעבר מחברה שחיה על נדבות לחברה יצרנית, ברור שהשלב הראשון הוא השלמת התשתיות החיוניות - אספקת מים ראויים לשתייה ולחקלאות, פיתוח מקורות אנרגיה באופן שתואם את הביקוש הפרטי והעסקי - כולל להפעלת מתקני תשתיות המים (התפלה וטיפול בשפכים), שדרוג תשתיות תקשורת שיאפשרו פיתוח סקטור ההייטק. אך לפיתוח ממשי, תשתיות הן רק בסיס חיוני, לא מספיק.

על מנת להפוך את עזה לישות כלכלית מתפקדת ובת קיימא, חיוני לאפשר לה חיבור אל העולם שמחוץ לה - ראשית לגדה, אך גם לישראל, למדינות השכנות ולעולם בכלל. בלי חיבור ויכולת גישה אל העולם אין יכולת להחזיק כלכלה מתפקדת. המדיניות הישראלית המאפשרת באופן מדוד כפי שנקטה עד כה היא המינימום הנדרש כבסיס לפיתוח עזה, אולם זוהי רק חצי הדרך - שיפור בגובה שימור הראש מעל הקו האדום שהוגדר למעלה, ולא פריצת דרך ושינוי הפרדיגמה לכיוון של פיתוח כלכלי מלא, לרמה של כלכלה בת קיימא.

המרכיב המהותי בפיתוח כלכלה בת קיימא הוא מעבר מכלכלה מבוססת תרומות (החיונית לכלכלה ענייה כעזה לצורך פיתוח תשתיות קריטיות בשלב הראשוני) לכלכלה יצרנית, שפועלת למען רווחת הציבור, עם דגש על שיפור מצבם של החלשים בחברה וצמצום העוני.

סיכום – קווים מנחים לישות כלכלית מתפקדת בעזה:

מטרת עבודה זו הייתה לזהות את התנאים הכלכליים המוסדיים והתשתיתיים ההכרחיים כדי להבטיח את הקמתה של ישות כלכלית משגשגת ברצועת עזה תוך דיון בהשלכות הפוליטיות והביטחוניות השליליות הכרוכות בהסדר זה עם רצועת עזה ושלטון חמאס. העבודה התמקדה בהתפתחויות הכלכליות הנחוצות, כדי לסייע לשני הצדדים להגיע לנקודה זו ממצב מיטבי ובטוח מבחינה כלכלית וכדי לאפשר לרצועת עזה להפוך למשק בר קיימא אל מול האתגרים הרבים הכלכליים הניצבים בפניהם.

במהלך השנים, שחלפו הושקעו מאמצים רבים למצוא פתרון מדיני לסוגיית יחסי ישראל והפלסטינים משאבים רבים הוקצו על מנת לקדם תהליך מדיני להקמת מדינה פלסטינית עצמאית השוכנת ביהודה בשומרון ובעזה. אלא שמעט מדי מאמץ הושקע בעתידה הכלכלי של מדינה זו באם תקום.

התהליכים בין ישראל לפלסטינים מחייבים התבוננות ביקורתית אל עשרים ושתיים שנות הסכמים כושלים, אשר לא הובילו למציאת פתרון הולם לאזור. שתי הישויות התת מדינתיות הפלסטיניות, ברצועת עזה ובגדה המערבית, חוות תהליך של כישלון מדינתי מסוכן, והקהילה הבינלאומית לא הצליחה לעצור את התהליך. נראה, כי לא תהליך מדיני הוא ראשית הצירים לפתרון הסכסוך, ואין אנו מתיימרים להציע בעבודה זו פתרון לסכסוך, אלא אבן דרך כלכלית שתשמש בסיס לכל פתרון מדיני אשר עתיד לבוא, בין אם בעזה כטריטוריה נפרדת מהגדה, או כישות / מדינה פלסטינית אחת.

מתוך העבודה עולה כי ישראל נדרשה להכריע בין שלוש חלופות באשר למעורבותה ואופן פעולה אל מול החמאס בעזה:

א. הפלת שלטון חמאס ברצועה.

ב. החלשת שלטון חמאס וחיזוק שלטון הרשות ברצועה.

ג. הכרה בפועל בשלטון חמאס.

ישראל בחרה לרקוד על שתי החתונות – מחד גיסא, להחליש את חמאס ומאידך גיסא לסמן אותו כבעל הבית בעזה. העקרונות שגובשו בעבודה זו, מנסים לייצר איזון בין שיקולים ואינטרסים שונים ומנוגדים.

בעבודה זו עמדנו על המתחים והאינטרסים הפוליטיים והמדיניים של כלל השחקנים הרלבנטיים ביחס לכל פתרון לאתגר הכלכלי של רצועת עזה:

א. עזה עומדת בפני אסון הומניטרי, המחייב גיבוש תכנית לעתיד כלכלי לרצועת עזה בטרם תקרוס לחלוטין, ומנגד חיזוק כלכלת רצועת עזה יתרום לחיזוק החמאס.

ב. חיזוקה הכלכלי של רצועת עזה וארגון החמאס יביא לפגיעה במעמדה של הרשות הפלסטינית, ואילו עבור ישראל, הרשות היא הגוף הממשלתי האחראי בכל משא ומתן עתידי.

ג. צורכי הביטחון של ישראל נמצאים בהתנגשות אל מול הצורך להקל בכל נושא המעברים מהרצועה ואליה. במשוואה זו נמצאת גם מצרים שהינה שחקן מרכזי בכל הסדר מול חמאס ברצועת עזה.

D. המדיניות הישראלית הרשמית כיום מצדדת באי הכרה בחמאס דה יורה, אך בפועל ישראל מכירה בארגון כגוף הנושא באחריות למתרחש ברצועה. מול הרשות הפלסטינית קיימים מנגנוני תיאום ושליטה אך היעדרם מול החמאס מונע התקדמות להסדר כלכלי כלשהו.

ה. מדיניות הבידול של ישראל בין הגדה לעזה, ושל הרשות הפלסטינית מעזה, עומדת בניגוד לצורך של ישראל לשלב את הרשות בכל הסדר כלכלי שיקומי של רצועת עזה.

I. ישראל יוזמת פנייה לסיוע בינלאומי קונסטרוקטיבי לשיקום עזה, בעוד בשנים האחרונות הקפידה לומר, כי לא קיים משבר הומניטרי ברצועה. פניה אקטיבית למדינות לתרום לשיקום רצועת עזה אל מול חששן מהסלמה ביטחונית שתהרוס השקעות אלו.

קיים חשש בישראל, שפעולה לחיזוק כלכלת עזה תיתפס ותשווק על ידי הנהגת חמאס כפרס למדיניות הטרור האלימה והאגרסיבית מאז הקמת הארגון ועד היום, וכמסר לשנים הבאות כי עמידה איתנה כנגד "הישות הציונית" מובילה להישגים משמעותיים.

מנגד, למדנו כי תנופת שיקום שתהיה בעלת הישגים מוחשיים תרסן, גם אם לא מיד אלא עם הזמן, נטיות לוחמניות בקרב הנהגת חמאס. מתוך רצון לשמור על רמת החיים שתעלה בעקבות התנופה הכלכלית ברצועת עזה.

סיוע ישראלי לשיקום הרצועה ללא תמורה מדינית או התחייבות מצד חמאס להפסיק כליל את ההתעצמות הצבאית צפוי לפגוע במעמדה של הרשות. עם זאת, מהלכים לשיקום הרצועה אמורים להיות מוכרים כצו השעה לנוכח האיומים והסכנות לישראל ולתושבי רצועת עזה כאחד.

ישראל תאלץ לוותר על דרישת הפירוז כתנאי ליישום תכנית שיקום ופיתוח כלכלי לרצועה, מתוך הכרה בסיכוי הדל להניע את הארגון לוותר על המערך הצבאי, המהווה בראייתו מקור כוח להבטחת שלטונו ברצועה, ובשל הקושי הצפוי בכינון מנגנון בינלאומי, אפקטיבי לפירוק חמאס מיכולותיו הצבאיות.

לפיכך, **העבודה הגדירה תנאים פוליטיים ומדיניים הכרחיים**, שיהפכו את רצועת עזה לישות כלכלית מתפקדת:

1. לאורך העשור האחרון נקטה ישראל אסטרטגיה שהפעילה לחץ כבד על האוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה, שנועדה לגרום לאזרחי עזה להפנות את תשכולם כלפי ארגון החמאס ובכך להחליש את שלטונו. אסטרטגיה זו נחלה כישלון חרוץ. ישראל חייבת לשנות תפיסה זו על מנת לאפשר כלכלת עזה עצמאית ומשגשגת.

2. על מנת לכוון כלכלה משגשגת נדרשת יציבות אזרחית. ישראל וחמאס חייבים להגיע להסכם הפסקת אש ארוך טווח שיהווה בסיס לשיקום ולמניעת הרס נוסף ברצועת עזה. נדרשת התחייבות מצד החמאס על אזורים שמהם לא תתבצע כל פעילות טרור, וכנגדה הסכמה ישראלית לא לתקוף אזורים אלו, בדגש על אזורים מרובי תשתיות חיוניות לכלכלת בעזה. עם הזמן ניתן יהיה להרחיב את האזורים בהתאם להתנהלות החמאס בפועל, וקיום ההסכמות. זאת, בהתבסס על ההסכם בין ממשלת קולומביה לארגון הטרור FARC בהסדרים לקראת תהליך מדיני.

3. ניתוח כישלון תכניות כלכליות קודמות לרצועה מראה שלקו באי התייחסות לחמאס כריבון בשטח. החמאס, אשר מחויב להראות תוצאות לציבור תחת שליטתו, הוסט הצידה

- ועל כן לא שיתף פעולה. כל תכנית לעזה חייבת להיות מובלת ומתווכת לציבור בעזה על ידי ממשלת חמאס, הריבון בפועל.
4. מצרים הינה שחקן מרכזי בכל תכנית לשיקום הרצועה. למצרים צריך להיות תפקיד מרכזי בשיח מול חמאס, ושליטה אפקטיבית על מניעת העברת האמל"ח במנהרות. בנוסף, מעבר רפיח פתוח הינו הכרחי לכל תכנית כלכלית עתידית.
5. תורכיה וקטאר כגורמים מתווכים ומממנים. על אף העוינות הרבה בין ישראל לשתי מדינות אלו, על ישראל לאפשר לשתי המדינות הללו לבוא לידי ביטוי באופן מהותי במימון והשיקום ברצועה.
6. אין שיקום ללא רשות פלסטינית. החמאס לא עומד בפני עצמו וכל עוד ישראל מחזיקה בתפיסה כי עזה, יהודה ושומרון הן ישות מדינית אחת אזי יש לערב את הרשות בכל המהלכים ברצועת עזה.
7. כוח משימה בינלאומי אשר לו שני תפקידים מקבילים - שיקום הרצועה ואבטחת האינטרס הבטחוני של מדינת ישראל.

אחת משאלות המחקר, שהונחה בבסיס העבודה, הייתה מדוע כשלו תכניות הסיוע הבינלאומי. נראה כי עתה ניתן לענות על שאלה זו.

רובן הגדול של תכניות הסיוע, שפורטו בעבודה מהוות תכניות קונספטואליות עם המלצות מדיניות – ולא תכניות עבודה אופרטיביות לשיקום עזה. למה הדבר דומה? להבדל שבין מצע מפלגה המוגש לציבור במהלך קמפיין בחירות, לתקציב המדינה ותכנית העבודה לביצוע לאחר כינון הממשלה.

כמעט כל התכניות נכתבו על ידי מומחים שלמדו לעומק את הנדרש על מנת לבנות כלכלה מתפקדת – אולם לא מהווים תכנית פעולה למימוש, בשל היעדר תקציב מימוש מלווה. כלומר, קיים חוסר קשר בין התכנית למשאבים הנדרשים.

האלמנט השני והמרכזי בהעדר הוצאה לפועל של התכניות הוא בהקשר הפוליטי, והנתק בין מקבץ פרויקטים לבניית ישות שתהיה מסוגלת לצמוח ולתפקד באופן עצמאי, כולל להמשיך מגמת פיתוח כלכלי – דהיינו, מוסדות ממשל מתפקדים.

תכניות הסיוע שזכות למימוש של התורמות אינן מבנות תהליך פיתוח ובניית מוסדות שיבטיחו מנגנונים מתפקדים לאורך זמן, תומכי פיתוח כלכלי, גביית מיסים, השקעות ופיתוח – אלא מתרכזות בחלקן הניכר בתמיכה בחיי היום יום וסיוע הומניטרי, ומיעוטן בהקמת תשתיות קריטיות.

מה הן החלופות המרכזיות העומדות בפני ישראל ביחס לפיתוח עזה?

כפי שהראינו בראשית העבודה, אין השוואה בינלאומית מקבילה למקרה העזתי, אך אפשר להסתכל על תכניות פיתוח בינלאומי אחרות כמודל לפיתוח כלכלי, שמוביל גם למוסדות ממשלתיים מתפקדים (בלי אמירה על האופק של הסדר מדיני / פוליטי כזה או אחר בין עזה בשלטון חמאס לרשות הפלסטינית בגדה ו/או ישראל). שתי גישות מרכזיות אפשריות ביחס לרצועת עזה

בהקשר לפיתוח הכלכלי, וזאת בנפרד מסוגיית המעמד וההסדרה המדינית ומכלול היחסים עם הרשות הפלסטינית: הגישה המינימליסטית והגישה המאפשרת.

הגישה המינימליסטית (או גישת המקל והגזר) – התניית שיקום משמעותי ברצועה בהתקדמות לקראת הסדר ישראלי – פלסטיני, הכפפת הרצועה לממשל הרשות הפלסטינית (פיוס פנים פלסטיני מלא ופירוק מנשק של חמאס והפלגים). משמעותיות בפועל – החזקת עזה על סף קיום בסיסי. גישה זו תכונה כאן "שימור הראש מעל המים", דהיינו שימור המצב הקיים בלבד. הנימוקים המרכזיים התומכים בגישה זו הם שימור הבידול בין עזה (ממשל חמאס, ארגון טרור) לגדה – שתחת שלטון הרשות הפלסטינית, עמה מתקיים שיתוף פעולה שכולל סיוע ותמיכה בפיתוח כלכלי הנושא פירות. כך מוצגת מול עזה האלטרנטיבה – **יישום המקל אל מול פוטנציאל הגזר המתנופף כפרס ברקע**. אם יבחרו בנטישת דרך הטרור יזכו לפירות רווחה כללית לאוכלוסייה ופיתוח כלכלי. מנגד, עזה משמשת בפועל כאמצעי השפעה על הרשות הפלסטינית בגדה – המחשה לאן עלולה הגדה להתדרדר אם יופסק שיתוף הפעולה עם ישראל.

משמעותו בפועל של יישום גישה זו, היא החזקת עזה מעט מעל הקו האדום, במצב של מצוקה כלכלית קשה – המתרגמת גם למצוקה תשתיתית ועל סף משבר הומניטרי, תוך חסימת אפשרות ממשית לצמיחה ופריחה כלכלית. הסיכונים הנובעים ממנה הם פוטנציאל הידרדרות אל אסון הומניטרי ומבחינת ישראל – פוטנציאל ההיזק הגדול של החמאס בהסלמה ועימות נוסף.

מנגד, מתקיימת **הגישה המאפשרת – הדוגלת בשיקום ופיתוח כלכלי ממשי (גישת המקל והמקל)**, במטרה לכוון ישות כלכלית מתפקדת ובת קיימא בעזה, במנותק מהקשר פוליטי עם ישראל ו/או עם הרשות הפלסטינית בגדה. זוהי גישת ראי לגישה המינימליסטית – ומשמעותה בפועל, **יישום הגזר של פיתוח כלכלי ועלייה ברמת החיים אל מול פוטנציאל איום המקל המתנופף ברקע**, אם יבחר החמאס / ההנהגה בעזה לחזור לדרך הטרור. הנימוקים המרכזיים, התומכים בגישה זו, הם יצירת מצב של אופק כלכלי ותקווה, כך שיהיה ברור להנהגה ולתושבים שההפסד הוא גדול אם יבחרו לפנות להסלמה. זאת, לצד ההבנה שגם ביום שאחרי ההסדר, המשקים ימשיכו להוות כלים שלובים, על הסיכונים וההזדמנויות הכרוכים בכך.

הסיכונים הכרוכים בגישה זו הם מהתחומים המדיני פוליטי. הקטנת הבידול מול הגדה עלול להשליך על שיתוף הפעולה הקיים עם הרשות הפלסטינית, שכן המהלך עלול להיתפס כפרס לדרך העימות והטרור בה בחר המשטר בעזה. בנוסף, קיים הסיכון הביטחוני – פיתוח כלכלי מונע במידה משמעותית גם על ידי השקעות שעשויות לשמש ליצירת איום בטחוני. כלומר, דו שימושיות – דשנים לחקלאות שעלולים לשמש לפיתוח חומרי נפץ, כבלים לדיג ובטון שעשויים לשמש לצרכי לחימה ועוד.

מה הם, אם כך, התנאים הכלכליים הנדרשים למימוש פיתוח ושיקום עזה כישות כלכלית בת קיימא?

1. פיתוח תשתיות מים, אנרגיה, רשתות תקשורת:

כאן נדרש מיקוד פעילות התורמות וסוכנויות האו"ם בהוצאה לפועל של פרויקט תשתית חיונית:

מים – הקמת מתקן התפלה נוסף ברפיח המצרית, כך שיספק מים מותפלים הן לעזה, הן למצרים עבור סיני.

אנרגיה – השלמת פיתוח שדה סולרי לטובת הפעלה שוטפת של מתקן מחזור השפכים בצפון הרצועה תתרום להבטחת פעילותו השוטפת של המתקן. הסבת תחנת הכח לעבודה בגז טבעי תעלה את נצילות הטורבינות הקיימות, ויוזיל את עלות ייצור החשמל ב 70 אחוז. כך יובטח לא רק אספקת חשמל שיענה על הצרכים הנוכחיים, אלא אף מתווה להגדלת יצור החשמל למענה על הצרכים המתגבשים.

תשתיות סלולר – הסרת החסם מצד ישראל על הקמת תשתית דור 3 ודור 4, תאפשר פיתוח יזמות דיגיטלית וסקטור ההייטק.

2. חיבור של עזה אל העולם שמחוצה לה – בשלב ראשון לגדה, ובהמשך אל המדינות השכנות ושווקי יצוא בכלל, באמצעות נמל ימי.

א. **"המעבר הבטוח"** בין עזה לגדה: בשלב ראשון, חידוש שיירות מלוות בין עזה לגדה, כדי לאפשר מעבר סחורות ואנשים, ובהמשך – יישום החיבור היבשתי, באמצעות מנהרה בין צפון רצועת עזה לדרום הר חברון. המנהרה תאפשר תנועה חופשית באמצעות כלי רכב בין עזה לגדה, והנחת מערך תשתיות (קווי חשמל, גז, כבלי תקשורת) לאורכה.

ב. **נמל ימי**, בין אם נמל צף כמזח ארוך שנכנס לעומק הים, על אי מלאכותי או שיקום ופיתוח נמל הדייגים על חוף עזה, נמל וחיבור אל העולם שיאפשר יבוא ויצוא הוא רכיב חיוני לפיתוח כלכלי של עזה, ומצריך פתרון מעשי לסוגיה הקריטית של האתגר הנובע מהסיכון הביטחוני לישראל – באמצעות שליטה היקפית חיצונית של ישראל.

3. שדרוג המסגרת ההסכמית / יחסי מסחר וכלכלה – מפרוטוקול פריז, שנתן מענה מוגבל שהיה נכון לזמנו, להסכם כלכלי מקיף, שמאפשר מעטפת כלכלית שונה בגבולות החיצוניים של ישראל והטריטוריה הפלסטינית, תוך הסדרים שקובעים גבולות כלכליים בין השתיים. בשלב הביניים, עדיין יישמרו העקרונות מפרוטוקול פריז, אך חיוני להבטיח יכולת תנועה חופשית של סחורות בתוך האזורים הפלסטינים (בין עזה והגדה) ונגישות טובה לשווקי יצוא – להנעת הכלכלה מאזור עזה.

4. פיתוח תעסוקה כמנוע צמיחה, שיביא לתעסוקה ושיפור הרווחה ברצועת עזה, בדרך לכינון כלכלה מתפקדת, ובשלב מתקדם יותר – כלכלה בת קיימא במנותק מישראל, (מבוססת חקלאות, תעשייה ומסחר). כמעט כל התכניות שהוכנו על ידי מיטב מוסדות המחקר והארגונים מבליטות את הצורך באזורי תעסוקה ותעשייה. בין אם במודל אזורי התעשייה המשותפים סביב הרצועה, כפי שמציע גדי ירקוני בתכנית לפיתוח כלכלי-אזורי בין הרשויות בעוטף לבין אלה שברצועה, או שילוב עובדים פלסטינים בישראל ואזורי תעשייה בתוך הרצועה.

נדרשת מדיניות לאפשר ליזמים להקים תשתית תעשייתית, אשר תגדיל את יכולות הייצור תוך ניצול כוח העבודה המשמעותי (וכרגע גם יחסית זול) ברצועת עזה, לצד הנגישות להון והשקעות טכנולוגיה, כמו גם הנגישות לשווקים בישראל ובעולם מצד השותפים בישראל.

פרויקטים לקידום בטווח הקצר :

שיתוף פעולה בין ארגוני התעשיינים בשני הצדדים להקמה מחודשת של אזור התעשייה בקרני (קרני תחילה ולאחר מכן בשלושה / ארבעה מרחבים דומים סביב הרצועה). באזורים אלו קיימת תשתית בסיסית של מפעלים, אשר יכולים להיות ראשיתו של תהליך שיוביל לפיתוח זה.

פרמטרים לפיתוח אזורי התעשייה המשותפים ומענה לסוגיות רלבנטיות :

א. העברת תעשיות ש"נכחדו" בארץ לאור מחירי התעסוקה והיעדר כדאיות כלכלית לאזורי התעשייה הייעודיים במרחב עוטף עזה :

במגעים בין ארגוני תעשיינים בישראל וברשות הפלסטינית עלה שקיים כוח אדם איכותי ורלוונטי ברצועת עזה עבור תעשיות הפועלות כיום בארץ ומשתמשות בכוח אדם ביציבות נמוכה (בדרך כלל עובדים זרים), האפשרויות לפיתוח תעשייתי באמצעות שימוש בכוח אדם (בכל הרמות – מפועלי צווארון כחול ועד דרג ניהולי ואנשי היי-טק) רבות ומגוונות.

תפישת ה"שלוש כלכליים" הוצגה על ידי ראש הממשלה, נתניהו בנאום בכנס הרצליה השמיני (2008) עוד טרם בחירתו מחדש לראש ממשלה כאמצעי להשגת רווחה כלכלית, הפגת עוינות ובניית "מחיר הפסד" – הקטנת כדאיות העימות.

ב. הזדמנויות במרחבי הנגב (יתרון שטח ומזג אויר ייחודי) יאפשרו שילוב של כוח אדם מהרצועה, טכנולוגיות ישראליות ומרחבי קרקע מאפשרים בדרום הארץ – גם בתכנית טראמפ מופיעים אזורים בגבול ישראל – מצרים הסמוכים לרצועה כאזורים מתאימים להקמת אזורי תעשייה משותפים או כחלק מחילופי שטחים עם מדינה פלסטינית עתידית.

ג. הבטחת שגרת עבודה (מבחינה ביטחונית) לאורך זמן עבור מרחבי תעשייה - גורם קריטי להנעת עסקים לפעול באזור, וליכולת למשוך משקיעים זרים לצד עקומת הלמידה בצד העזתי והשיפור ברווחת העובדים במרחבי התעשייה המשותפים כך שיביאו לרגיעה במצב הביטחוני.

הקורונה מוכיחה כי אם תרצו, אין זו אגדה :

האירוע הייחודי של מגפת הקורונה הוכיח שכל השחקנים יכולים, למרות ריבוי האינטרסים הסותרים לעתים, להתגייס במשותף על מנת להבטיח חיים תקינים ברצועת עזה :
החשש מאירוע הומניטרי רחב היקף ברצועת עזה הוביל את הרשות הפלסטינית ומדינת ישראל לבקש סיוע רפואי ממדינות ערב עבור רצועת עזה והרשות – כל אחת בנפרד.

הבקשה לסיוע רפואי הופנתה גם למדינות אשר למדינת ישראל אין יחסים דיפלומטיים עימן. בנתב"ג נחתו מספר מטוסים נושאי ציוד רפואי עבור רצועת עזה. באירוע תקדימי, נחת ביום שלישי ה 19.5.2020 מטוס של חברת התעופה של נסיכויות המפרץ "איתחאד", נושא 14 טונות של ציוד רפואי, כשבנמל התעופה בן גוריון מחכים למטוס גורמים מישראל, מהרשות וממצרים, ויחד מעבירים את הציוד למעבר ארז ומשם לרצועה.

צילום מס' 2 – סיוע רפואי ממדינות ערב לרצועת עזה

מקור: דוברות נתב"ג

הצורך לחוש מנצח, הוביל את יחיא סינוואר לצאת בהצהרה איתה פתחנו עבודה זו, "כאשר נצטרך מכוונות הנשמה, אני אומר לבנט, אנו נגרום לשישה מיליון מתנחלים ישראלים להפסיק לנשום. כאשר עמנו יהיה זקוק למכוונות הנשמה אנו ניקח ממך את מה שצריך דמי חסות ותדע שאנו מסוגלים."

המשבר ההומניטרי / רפואי הוביל את ישראל והרשות לשתף פעולה בחיזוק שלטון חמאס ברצועה. המדינות התורמות לא פוטרות עצמן במתן כספים אלא בקניית מוצרים רפואיים הלכה למעשה. התרומה, שאינה כספית, מקטינה את סיכוני השחיתות ומאפשרת הסדרה מוסדית. מצרים פועלת כגורם מתווך בין מדינות ערב וישראל לבין החמאס בעזה. מתקיימים מנגנוני תיאום ודיווח הלכה למעשה בין מדינת ישראל לבין החמאס ברצועת עזה. ישראל מבינה שכדי למנוע קריסה של מערכת הבריאות בעזה עליה לרתום את מדינות העולם לסייע. הודות למגפת הקורונה ראינו, כי התנאים אותם ציינו כהכרחיים יכולים להתקיים – והדבר תלוי רק ברצון הטוב של ישראל ומדינות האזור. עזה כישות כלכלית מתפקדת ומשגשגת ברת קיימא אפשרית והכרחית עבור עתיד טוב יותר וכאבן יסוד להסדרה מדינית בין ישראל לפלסטינים.

רשימת מקורות

מקורות בעברית

אביעד, גי (2009). הזרוע הצבאית של חמאס ברצועת עזה: התפתחות, דפוסי פעולה וצפי. **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1 (גיליון 1), עמ' 5-16.

אורבך, מ' (5.2.2020). שיתוף פעולה כלכלי יכול להביא שקט בגבול עזה, **כלכליסט**, אוחזר מ <https://www.calcalist.co.il/conference/articles/0,7340,L-3789271,00.html>

איכנר אי ולוי, אי' (26.3.2020): למנוע תרחיש אימים: המלחמה של צה"ל בהתפשטות הקורונה בעזה ויו"ש. אוחזר מ- <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5697704,00.html>

ארנון, אי' ובמיה, סי' (עורכים), (2007). היבטים כלכליים של הסכם קבע בין שתי מדינות - ישראל ופלסטין, אוחזר מ- <http://www.bgu.ac.il/~arnona/HebEcoDimensions.pdf>

אשכנזי, עי' וגרינאפל, בי' (2009). **שלום הכלכלי? שלום מדיני עם שגשוג כלכלי**, מרכז פרס לשלום, מחלקת כלכלה ועסקים, קוד נייר Res 01-09/A07

אתר משרד הבריאות, 2/4/2020. מאוחר מ -

https://govextra.gov.il/ministry-of-health/corona/corona-virus/?gclid=CjwKCAjw2a32BRBXEiwAUcugiLy2hXIM4Tykwp5qLX5Lp4z2pD6WUoLTqsfmuBdB5i4x1IW_9iiBrRoCTGEQAvD_BwE

אתר ה OECD, כלי אינטראקטיבי מבוסס דטה של ה OECD להמחשה ויזואלית של נתוני סיוע

חוץ <https://www2.compareyourcountry.org/aid-statistics?cr=625&cr1=oeed&lg=en&page=1>

בוחבוט, אי' (28.3.2020). **הלחץ בעזה עולה בעקבות הקורונה, וישראל עלולה לשאת בתוצאות**.

אתר Walla. אוחזר מ- <https://news.walla.co.il/item/3349205>

בראל צבי, דצמבר 2019 בלבנון אין ממשלה - וגם לא חשמל, בריאות וחינוך, דה מרקר,

<https://www.themarker.com/wallstreet/.premium-1.8318492>

בראל צבי, 11/8/2010 מצרים: החשמל זורם לאט, הארץ,

<https://www.haaretz.co.il/news/world/1.1216227>

ברגר, ג' וחיים, ע' (2020). במערכת הביטחון חוששים: אם חמאס יאבד שליטה על התפשטות קורונה ברצועה – הירי יחודש. כאן. אוחזר מ- <https://www.kan.org.il/item/?itemid=69154>

ברטי, ב' (2011). האתגר הפנימי של חמאס: ההשפעה הפוליטית והאידיאולוגית של ארגונים סליסטים אלימים ברצועת עזה. **עדכן אסטרטגי**, כרך 14 (גיליון 2), עמ' 63-70.

גוינט ישראל (2018). **סקירת ידע מס' 1: אזוריות בארץ ובעולם**. מאוחר מ-

https://www.theinstitute.org.il/files/pictures/articles/skira_1.pdf

גלבע, א' (24/5/2018). "צעדת השיבה": חמאס מנצח בקרב על דעת הקהל, אתר מידה, אוחר מ-

<https://mida.org.il/tag/%D7%A6%D7%A2%D7%93%D7%AA-%D7%94%D7%A9%D7%99%D7%91%D7%94/>

גרינבאום, ל' (19.4.2004), **התנתקות היא לא אופציה**, גלובס, אוחר מ -

<https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=789302>

דוסטרי, ע' (2019). האסטרטגיה הישראלית מול חמאס ברצועת עזה. **מכון ירושלים לאסטרטגיה וביטחון**, אוחר מ-

<file:///C:/Users/%D7%A2%D7%A0%D7%AA%20%D7%97%D7%9F/Desktop/omer-dostri-gaza-19-5-2019.pdf>

דוסטרי, ע' (2019). לוחמה באזור האפור: התמודדות ישראל מול אסטרטגיית חמאס. **מערכות**, גיליון 485-486, עמ' 10-15.

דקל, א' (2018). **מדיניות ישראל כלפי רצועת עזה בתוך: משבר רצועת עזה: מענה לאתגר**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב.

חשבונאות בסיסית (2010). **המוסד הישראלי לתקינה בחשבונאות**, תקן חשבונאות ממשלתי מספר 6.

גישה (6.4.2020). ביטול המניעה בדבר כניסת ציוד תקשורת לרצועת עזה, מכתב לשר הביטחון. אוחר מ -

https://gisha.org/UserFiles/File/LegalDocuments/Letter_communication_equipment_Gisha_April_6_2020.pdf

הסכם ביניים ישראל-פלסטיני (1995). פרוטוקול בנושא יחסים כלכליים, אוחר מ -

<https://www.knesset.gov.il/process/docs/heskemb6.htm>

זקן, ד' (7.2.2019). חוזרים לשולחן הדיונים: ישראל מסכימה לבחון מחדש את ההסכמים

הכלכליים עם הרשות הפלסטינית, **גלובס**, אוחר מ -

<https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001272325>

חבר, ש' (2013). השלכות הסיוע לפלסטינים, **חברה**, גיליון 55, עמ' 22-23.

כך, י' (1.4.2018). איפרדות מעזה: כך נסיר את האחריות מאוכלוסיית עזה / רעיון האי

המלאכותי יאפשר את בידול עזה, יפטור אותנו מהאחריות על הרצועה ויזכה אותנו במחאות

כפיים, **מקור ראשון**, אוחר מ <https://www.makorrishon.co.il/opinion/34293/>

לוי, א' (26.3.2020). חלון הזדמנויות קטן: חמאס במאמץ למנוע התפרצות קורונה בעזה, Ynet,

אוחר מ- <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5701920,00.html>

לוי, א' (2.4.2020). **סינוואר מאיים: "כשנצטרך מכשירי הנשמה, שישה מיליון ישראלים לא**

ינשמו", Ynet, אוחר מ <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5706761,00.html>

מיכאל, ק' וגווינסקי, י' (2016). הרשות הפלסטינית — האם היא כישלון מדינתי? **עדכן אסטרטגי**,

כרך 19 (גיליון 1), עמ' 73-85.

מיכאל ק', צורף י' (2019). הגיהאד האסלאמי ברצועת עזה והדילמה הישראלית, **מבט על**, גיליון

1223, עמ'

מיכאל ק', סיבוני ג', בן-ישי ר', מנליס ר', דקל א' (2018, יוני), הקרב על התודעה: עזה כמקרה

בוחר, אוחר מ

<https://www.inss.org.il/he/event/the-cognitive-campaign-gaza-as-a-case-study>

מכון ראות, (2005). מדינה ינוקא. אוחר מ -

<http://reut-institute.org/he/Publication.aspx?PublicationId=846>

מרכז המידע למודיעין וטרור על שם מאיר עמית, (2020), החודש הראשון להתמודדות הרשות

הפלסטינית וחמאס עם משבר הקורונה: תמונת מצב ותובנות ראשוניות. אוחר מ -

https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2020/04/H_083_20.pdf

מרכז המידע למודיעין וטרור על שם מאיר עמית (2020). המערכה נגד התפשטות נגיף הקורונה ברצועת עזה (עדכני ל-19 באפריל 2020). אוחזר מ -

https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2020/04/H_093_20.pdf

משרד הבריאות נתונים עדכניים 20/4/2020. (אוחזר מ-)

<http://https://govextra.gov.il/ministry-of-health/corona/corona-virus>

משרד תאום פעולות הממשלה בשטחים (2020). בצל משבר הקורונה - הישג חשוב בתחום תעסוקת פלסטינים בישראל ושיטת העברת שכרם – 2020. אוחזר מ-

https://www.gov.il/he/departments/news/paying_palestinians_pay-cheks25032020

סנה, א' (2015). פיתוח כלכלי של עזה – כיצד? בתוך: **קידום אסטרטגיה מתואמת לשיקום עזה**, קרן פרידריך אברט (עורכת). המכללה האקדמית נתניה, עמ' 22-23.

פולמן, ל' וארבל, מ' (2012). **תעשיית החמלה**, הוצאת שלם.

פדן כ', מאיר א', **יישובים ב"עוטף עזה"** — מקרה בוחן לחוסן החברתי בישראל (2006-2016). מזכר 178, המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב, יולי 2018.

<https://www.inss.org.il/.../communities-in-the-gaza-envelope-case-study-of-social-resilience-in-israel-2006-2016>

צורי, מ' (29.11.2019). **מפעלים נגד טרור: כך מתכננים בעוטף לשתף פעולה עם תושבי עזה**,

YNET, אוחזר מ <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5633765,00.html>

צוריאל הררי, ק' (30.08.2018), כשמלאנוקס מעסיקה עזתים ונותנת להם מניות, **כלכליסט**, אוחזר מ

<https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3745306,00.html>

צורף, י' ומיכאל, ק' (אפריל 2020). **מגפת הקורונה והזירה הפלסטינית – משמעויות לישראל**.

מבט על, גיליון 1295, אוחזר מ - <https://www.inss.org.il/he/publication/coronavirus-gaza-and-the-west-bank/>

קאופמן, ע' ושפיגל, ב' (2016). **תנאים כלכליים מאפשרים לקראת בנייה תנאים כלכליים מאפשרים לקראת בניית מדינה פלסטינית בת קיימא**. מרכז ש. דניאל אברהם לדיאלוג.

אוחזר מ <http://din-online.info/pdf/dn11.pdf>

קבוצת Aix, (2005). ישראל ופלסטין: בין ההתנתקות למפת הדרכים הכלכלית

קס, א', (2014). מצרים, חמאס וישראל: המתוודע הלא-נייטרלי, בתוך: **'צוק איתן' - השלכות ולקחים**, ענת קורץ ושלמה ברום, עורכים. המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב, עמ' 157-160.

רוחקס דומבה, ע' (9.12.18). **מדוע קטאר משלמת לחמאס, ואיך הצליחה ישראל להכניס את הרשות הפלסטינית תחת החקיקה למניעת מימון טרור**, Israeli defense אוחזר מ -

[/https://www.israeldefense.co.il/he/node/36671](https://www.israeldefense.co.il/he/node/36671)

ריגר, א', ערן, י' (2018). הכלכלה של רצועת עזה. בתוך: **משבר רצועת עזה: מענה לאתגר**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב, עמ' 89-95.

שוויצר, י', יוגב ע', שטרן ג', (26.7.2011), מצרים - סיני - עזה: משולש האיזמים על ישראל, **מבט על**, גיליון 271, אוחזר מ -

<https://www.inss.org.il/he/publication/%D7%A6%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%A1%D7%99%D7%A0%D7%99-%D7%A2%D7%96%D7%94-%D7%9E%D7%A9%D7%95%D7%9C%D7%A9-%D7%94%D7%90%D7%99%D7%95%D7%9E%D7%99%D7%9D-%D7%A2%D7%9C-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C/>

שוסטרמן, נ' (2020). הרשות הפלסטינית – האתגר הכלכלי בעקבות משבר הקורונה. **מבט על**,

גיליון 1320, אוחזר מ <https://www.inss.org.il/he/publication/the-pa-economic-situation--after-corona/>

שוסטרמן, נ' ודקל, א' (2020). **מעזה תפרוץ הקורונה – תובנות משחק מלחמה**. אוחזר מ-

<https://www.inss.org.il/he/publication/coronavirus-and-gaza>

שיאון, ל', (15.3.2018), **פרדוקס הסיוע הבינלאומי לפלסטינים**, הפורום לחשיבה אזורית, אוחזר

מ

<https://www.regthink.org/articles/%D7%A4%D7%A8%D7%93%D7%95%D7%A7%D7%A7>

[A1-%D7%94%D7%A1%D7%99%D7%95%D7%A2-%D7%94%D7%91%D7%99%D7%A0%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%99-%D7%9C%D7%A4%D7%9C%D7%A1%D7%98%D7%99%D7%A0%D7%99%D7%9D](#)

שפרמן, קי' (2009). **עשרים שנים לאיחוד: גרמניה אחת או שתיים?** מרכז מינרבה להיסטוריה
גרמנית ע"ש ריכרד קבנר.

מקורות באנגלית

Arnon, A., Bamyra, S., (Editors), (2017), *Two Further Studies: Improving the Gazan Economy and Utilizing the Economic Potential of the Jordan Valley*, The Aix Group, in collaboration with the Office of the Chief Economist, MENA Region, World Bank

Ashkenazi, A., Greenapple, B., (2008). *Violence and the Impact of Perceived Economic Wealth and Political Atmosphere*, Peres Center for Peace, Business and Economic Department

Baptiste, N, (2015). *Are Foreign NGOs Rebuilding Haiti or Cashing In?*

<https://yaleglobal.yale.edu/content/are-foreign-ngos-rebuilding-haiti-or-cashing>

Bonstein, J' (2009). *20 Years After the wall*,

<http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,k-7540,00.html>

Brown, N.J., (2018). Time to Rethink, But Not Abandon, International Aid to Palestinians, Carnegie Endowment For International Peace

Chatrna & Ekanayake, (2008). *The effect of foreign aid on economic growth in developing countries*. University of Florida.

https://www.researchgate.net/publication/255605340_The_effect_of_foreign_aid_on_economic_growth_in_developing_countries

Domashneva, H., (2013). *NGOs in Cambodia: It's Complicated*.

<https://thediplomat.com/2013/12/ngos-in-cambodia-its-complicated/>

Eisenstadt, (2007). *The Palestinians Between State Failure and Civil War Policy Focus*.

Reut institute

[http://www.reutinstitute.org/Data/Uploads/PDFVer/PolicyFocus78ForWeb\[1\].pdf](http://www.reutinstitute.org/Data/Uploads/PDFVer/PolicyFocus78ForWeb[1].pdf)

European Commission website, *European Union Conditions for membership* retrieved

on May 5, 2020 from <https://ec.europa.eu/neighbourhood->

[enlargement/policy/conditions-membership_en](https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership_en)

Future Economic Relations between the Palestinian and Israeli Economies / A Private Sector Perspective: Impact of the Possible Trade Scenarios, Research Paper, 2007, Palestine International Business Forum (PIBF)

Gaza Reconstruction Mechanism website <https://grm.report>

Global Palestine / Connected Gaza (2006). *A Spatial Vision for the Gaza Governorates A Palestinian Private Sector Initiative*, Supported by: Consolidated Contractors Company, Palestine Investment Fund, Bank of Palestine, Paltel Group Foundation, Palestine Real Estate Investment Company, In cooperation with The Portland Trust, Executive Summary,

Idler, A. and Forest, J. (2015). *Behavioral Patterns among (violent) non state Actors: A Study of complementary governance stability*.

Norwegian Agency for Development Cooperation, (2017). *Country Evaluation Brief / Palestine*

OCHA, (2018). *2018-2020 RESPONSE STRATEGY*,

OCHA, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs on behalf of the Humanitarian Country Team and partners, (2019), *Humanitarian Strategy / Humanitarian Response Plan*,

OECD (2018), *States of Fragility*, OECD Publishing, Paris

Office of the United Nations Special Coordinator for the Middle East Peace Process, (30 April 2019), *Report to the Ad Hoc Liaison Committee*, Brussels

- Office of the United Nations Special Coordinator for the Middle East Peace Process,
(26 September 2019). *Report to the Ad Hoc Liaison Committee*, New York,
- O'Toole, M. (2019). *Gaza 2020: Has the Palestinian territory reached the point of no return?* Retrieved from <https://www.middleeasteye.net/news/what-is-gaza-2020-un-report-uninhabitable-unliveable-blockade>
- Paterson, T., (2009). *It's 20 Years since Reunification but is Germany Still Divided?*
<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/its-20-years-since-reunification-but-is-germany-still-divided-1716993.html>
- Peace to Prosperity, the Economic Plan: A New Vision for the Palestinian People*,
(2019), the White House
- Peace to Prosperity: A Vision to Improve the Lives of the Palestinian and Israeli People*,
(2020), the White House
- La Porte, T., (2012). *The legitimacy and effectiveness of non state actors and the public diplomacy concept.*
- Schilling (2006). *Bosnia and Herzegovina's last High Representative*, NATO review
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2006/03/01/christian-schwarz-schilling-bosnia-and-herzegovina-s-last-high-representative/index.html>
- Suisman,D., Simon, S.N., Robinson, G.E., Anthony, R.C., Schoenbaum, M., (2005).
The Arc / A Formal Structure for a Palestinian State, RAND Corporation
monograph series,
- The Portland Trust, (2013). *Beyond Aid: A Palestinian Private Sector Initiative for Investment, Growth and Employment*
- United Nations Country Team in the occupied Palestinian territory, (2012), *Gaza in 2020 - A livable place?*
- UNCTAD *Economic Development in Africa. Doubling Aid: Making the "Big Push" Work*, 2006, Nations, New York and Geneva

World Bank (April 17, 2019). *World Bank Calls for Reform to the Dual Use Goods System to Revive a Stagnant Palestinian Economy*, press release, retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/04/17/world-bank-calls-for-reform-to-the-dual-use-goods-system-to-revive-a-stagnant-palestinian-economy>

World Bank, September 2019, *Economic Monitoring Report to the Ad Hoc Liaison Committee*,

World Bank (2020). *The Palestinian Partnership for Infrastructure Development Multi-Donor Trust Fund (PID MDTF) annual report, FY 19*,

World Bank, (2017). *Cairo Conference on Palestine - Reconstructing Gaza*, retrieved from <https://www.worldbank.org/en/programs/rebuilding-gaza-donor-pledges>

ראיונות

עורך הדין שהרביל אלזעאם (Sharhabeel Al Zaem), שותף בכיר, חברת עורכי הדין אלזעאם ושות' Al Zaem & Associates Attorneys at Law & Legal Consultants. ראיון במלון דייויד אינטרקונטיננטל בתל אביב, בתאריך ה 17.12.2019, על ידי חיים מלכי וסימונה הלפרין. אלוף משנה איאד סרחאן, ראש מנהלת תיאום וקישור לרצועת עזה. הראיון התקיים במרכז התיאום והקישור לעזה, מעבר ארז, בתאריך 26.2.2020, על ידי חיים מלכי וסימונה הלפרין. פרופ' לכלכלה שירן רחמילביץ', כלכלן המתמחה בתורת המשחקים ומקרו כלכלה. ראיון טלפוני, בתאריך 21.4.2020, על ידי נדב תורג'מן. דוקטור אסף שריד, כלכלן המתמחה בצמיחה לטווח ארוך, פיתוח וחלוקת הכנסות. ראיון טלפוני, בתאריך 23.4.2020, על ידי נדב תורג'מן. פרופ' ליאורה שיאון, סוציולוגית המתמחה במשימות ובניית שלום, מגדר ואתניות. ראיון טלפוני, בתאריך 14.5.2020, על ידי סימונה הלפרין. סגן אלוף שרון ביטון, קצין אג"מ מתפ"ש, ראיון טלפוני, בתאריך 17.5.2020, על ידי סימונה הלפרין.

כנסים

אתגרים והזדמנויות לעזה: מבט מהים התיכון. סדנת מדיניות, 4 במאי 2020. מכון מיתווים –

המכון הישראלי למדיניות חוץ אזורית, הבינתחומי הרצליה, המרכז לחקר מדיניות

ואסטרטגיה ימית אוניברסיטת חיפה.

מגפה ללא גבולות: משבר הקורונה כעת וביום שאחרי. המכון למחקר על שם ס. טרומן למען

קידום השלום. 23 לאפריל 2020.

רשימת תרשימים

- 3 תרשים מס' 1 – עזה מחוברת למכונת הנשמה בדמות רקטה
- 7 תרשים מס' 2 – טבלת ריכוז הסיכויים מול החסמים של עזה כישות כלכלית
- 15 תרשים מס' 3 – טבלת ריכוז נתוני חולים בקורונה במדינות הרלוונטיות (20.4.2020)
- 23 תרשים מס' 4 – לוחמה באזור האפור
- 24 תרשים מס' 5 – השחקנים משני צדי הגדר: ישראל מול עזה
- 32 תרשים מס' 6 – ציר הזמן 2007-2000 עזה לפני עליית חמאס
- 32 תרשים מס' 7 – מגמות מול עזה לאחר עליית חמאס לשלטון
- 45 תרשים מס' 8 – המיזמים המתוכננים במסגרת תכנית יישובי עוטף עזה לפיתוח כלכלי
- 51 תרשים מס' 9 – תהליך מנגנון התיאום הביטחוני לכניסת סחורות לעזה
- 54 תרשים מס' 10 – טבלת השקעות דרושות והפוטנציאל על פי תחומים
- 56 תרשים מס' 11 – שרטוט רשת כבישים מתוכננת פרויקט AIX
- 56 תרשים מס' 12 – שרטוט יוזמת הסקטור הפרטי – קרן פורטלנד
- 57 תרשים מס' 13 – תרשים השוואתי – נתוני כלכלת עזה בין 2012 ל 2019
- 59 תרשים מס' 14 – טבלת התלות של מדינות וטריטוריות בסיוע חוץ
- 60 תרשים מס' 15 – טבלת סיוע חוץ לנפש בהשוואה גלובלית
- 63 תרשים מס' 16 – אינטנסיביות סיוע חוץ לנפש בהשוואה גלובלית
- 64 תרשים מס' 17 – הקצאת סיוע חוץ לפלסטינים עפ"י מקור (גוף תורם) וסקטור
- 65 תרשים מס' 18 – מענה הומניטרי ל- 2019

רשימת צילומים:

- 27 צילום מס' 1 – בורג' חליפה
- 73 צילום מס' 2 – סיוע רפואי ממדינות ערב לרצועת עזה